Haase · M. Vellei Paterculi ex Historiae
Romanae · 1863 ·

M. VELLEI PATERCULI
EX
HISTORIAE ROMANAE
AD M. VINICIUM COS.

LIBRIS DUOBUS
QUAE SUPERSUNT.

RECENSUIT

ET RERUM INDICEM LOCUPLETISSIMUM ADIECIT

FRIDERICUS HAASE,
PROF. VRATISLAV.

EDITIO ALTERA.

LIPSIAE.
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLXIII.

Dates.

I.v.16.155.5

133 Capture of Numantia.

Legacy of

Death of Gracchus.

129. " " Africanus the younger

125. Fregellae.

123 Gracchus the younger. §7.

Founding of [illegible]

[illegible]

121 Gracchus killed. [illegible]

113 Cimbri defeat Carbo.

111-106 Jugurthine War.

Marius captured Jugurtha.

Cimbri [illegible]

104-3-2-1-100 Marius's consulships

Cimbri [illegible] [illegible]

100 Julius Caesar born. [illegible]

[illegible]

LIPSIAE TYPIS B. G. TEUBNERI.

[illegible]

91 Drusus's legislation.

& the Social War

1940

FRID. HAASII PRAEFATIO.

In Velleii Paterculi libris emendandis cum multi atque ipsi etiam ırtis criticae principes plus praestare non potuerint, quam ut singuli)aucis aliquot locis corruptis certam medicinam afferrent, multo pluibus per coniecturas infelices fallacem potius quandam sanitatis spe:iem inducerent quam morbum ipsum tollerent, mihi dubitare nor icet, quin aliis mea inventa haud rarius displicitura sint, quam alio um multa mihi displicuerunt; itaque satis habebo, si aliquot locis ecte prospexisse, coniecturis autem non necessariis aut parum con·ideratis non nimis indulsisse videbor. Illud enim vel maxime agendum :st in libris supra vulgarem modum depravatis, ne vel vitiorum gra·itate vel infinita emendationum multitudine abripi nos patiamur ad mmodicam corrigendi licentiam. Atque ego quidem quamquam orum commodo, qui hunc scriptorem sine commentariis legere cupiunt, andum hoc censui, ut paucissima tantum vitia intacta relinquerem, lerisque aliquam vel meam vel alienam correctionem adhiberem, lud tamen inducere animum non potui, ut gravissimae depravationis estigia omnia occultarem; quare quae in codice Murbacensi fuisse onstat quamvis manifesta librariorum additamenta, non abieci plane sed ppositis parenthesis signis abiicienda indicavi; ubi autem in mutanlis codicis verbis coniecturas secutus sum, quae incertiores viderentur, ut ubi lacunas meis quibusdam verbis exempli causa positis explevi, a omnia inclinatis litteris scribi iussi, additis item ad lacunarum upplementa parenthesis signis. Qua ratione non solum cavi, ne in locis lubiis fucus fieret lectoribus, sed effeci etiam, ut graviora quaedam lepravationis genera manifestis documentis extarent, ex quibus de ocis minus manifestis iudicari posset. Nam irrepsisse aliquando in psa Velleii verba varii generis e margine additamenta, adeo certum st quibusdam exemplis, veluti lib. I, c. 6, 6. lib. II, c. 10, 1. ut alia qui consideraverit, dubitare non possit, quin recte etiam alibi o emendandi genere utamur. Neque minus certum est, praetermissa sse nonnunquam a librario festinante aliquot Velleii verba, maxime bi a voce simili ad similem vel ad eandem iterum positam oculis berrare facile erat; quod vitiorum genus cum et ubique frequens it et in summa librarii Velleiani negligentia paene abesse non possit, mperare mihi non potui quin aliquotiens meis verbis Velleiana in-

tegrarem, praesertim si et corrupti loci natura et supplendi facilitas fidem facerent, non esse alio modo erratum: si quis tamen in hoc consilio nimiam accusare volet audaciam, sciendum est, me quoque ipsum verbis a me illatis fidem nullam tribuere sed velle ea signorum quorundam locum obtinere, quae simul et indicent lacunam et eius originem demonstrent. Atque haec quidem peccandi genera sintne ei tribuenda, qui codicem Murbacensem scripsit an vetustiori alicui librario, frustra quaeras; nec magis id apparet in tertio quodam vitiorum genere, quod signo aliquo notare non potui; verba dico verborumque comprehensiones e suo loco in alienum traiectas; cuius erroris cum olim iam aliquot exempla indagavi comprobata illa Kritzii iudicio, tum tria nunc addidi; nam cap. 95 extr. cum antea legeretur sic: *adulescentibus, aut obiicientes audire, quod non agnosceret senex*, ego malui *audiret* scribere et transpositione uti, quam vel delendas iudicare tres voces cum Ruhnkenio, Krausio, Cludio, vel cum Kritzio acquiescere in interpretatione vehementer incommoda. Item cap. 84, 2 verba illa: *Rex Amyntas — transmisit ad Caesarem* non recte credidi a superioribus seiungi interpositis illis: *denique in ore — classis hostium superata*; et cap. 110 extr. verba illa: *audita in senatu vox — pollicitati omnia* anteponenda putavi illis: *Habiti itaque delectus — coactae dare militem*, quo loco traiectione verborum orta etiam est lacuna, quam bis posita voce *omnia* utcunque sustuli; in cod. Murb. enim scriptum videtur fuisse: *exactae ad id bellum operae . pollicitati . omnia haec frustra praeparassemus.* Quibus locis si quis accurate et res et verba examinet, non vereor ne Velleii potius quam librarii alicuius negligentiam coercuisse videar. Quarto quodam loco suspicor tribus simul modis peccatum esse; nam primum dubium non est quin libri primi pars extrema exciderit; neque enim is est Velleius, qui in tali re, qualem cap. 18. tractat, paucis verbis contineri queat nullo adiecto sententiarum artificio; neque credibile est Romanorum hoc loco nullam mentionem factam esse, quos in superioribus studiose cum Graecis composuit; quare nihil est verisimilius quam additum fuisse locum sententiis exornatum, qui significaret Romam esse quasi alteras quasdam in Italia Athenas. Deinde adscriptum fuisse in margine lemma videtur hoc: *et in Italia*, quod cum inter ipsa Velleii verba relatum, denique alieno loco positum esset, vehementer exercuit interpretes; mihi id si servare volebam, necessario in fine ponendum fuit.

At in verbis singulis quot modis peccatum sit, longum est enarrare, neque id in Murbacensi libro solum, sed etiam antea factum; accessit postea haud minor emendandi licentia, quae nunc tandem certis legibus regi posse videtur. Quaerendum enim ante omnia est, quid scriptum fuerit in codice Murbacensi; id autem adeo totum pendet ex Rhenani et Burerii testimoniis, ut Amerbachiano libro aut nulla aut exigua admodum et secundaria fides tribuenda sit. Editionem igitur principem ego quoque denuo diligenter excussi, exemplo usus

bibliothecae regiae Vratislaviensis, e quo intellexi discrepantiam illam, quam primus Orellius animadvertit in diversis eiusdem editionis exemplis deprehendi, non omnem ab eo notatam esse. Vratislaviensis enim liber pag. 37. v. 11. qui locus est lib. II, c. 35, 2. habet: *homo virtuti simillimus*, ubi in aliis non legitur *homo*, sed *non*. Item lib. II, c. 83, 2. pag. 47. v. 13. in eodem libro legitur: *ignoverat. Hunc mox auunculum*, ubi in aliis: *Mox autem hunc a.* Ceterum quamquam plurimum tribuendum est Rhenano et Burerio, non tamen credo quae silentio Burerius transmisit, ea omnia ita in Murbacensi codice scripta fuisse ut sunt in editione principe; et ut alia omittam, correctoris certe manus qualis in codice fuerit, non potest ex Burerii adnotatione cognosci, ut verendum sit, ne forte Rhenani vel alia recentior manus fraudem ei fecerit, sicuti Phil. Beroaldi manus in Taciti codice Corbeiensi multis vetustior visa est. Ipsum vero codicem Murbacensem equidem opinor seculo XI. vel etiam XII. scriptum esse; his enim seculis *a* litterae forma haec *cc*, de qua testatur Burerius, usurpari paulatim desita est, longiorum autem vocabulorum compendia talia, qualia in codice fuisse satis certum est, iisdem seculis frequentari coepta; postea igitur quae invaluerunt scribendi genera, non possunt ad indagandam depravationis originem adhiberi. Sed Murbacensis libri scriptor quamvis saepe multumque deliquerit festinatione, negligentia, inscitia, videtur tamen vetustius quoque exemplum, quo ille usus est, satis mendosum fuisse et litteris eiusmodi scriptum, quae seculi XI. vel XII. librario indocto obscurae essent; cuius rei manifesta sunt indicia. Tironianis vero notis scriptum fuisse librum illum veterem, ego coniectare non audeo, qui librum talem nunquam viderim: facilius de merovingici generis litteris minusculis lectu difficilibus assentiar Hauptio amico dilectissimo, quamquam huius quoque scripturae certa indicia eo magis me fugerunt, quod iam antea reperisse mihi videbar libri illius, e quo Murbacensis fluxit, litteraturam fuisse longobardicam; argumento est insignis ac multis exemplis prodita *t* litterae depravatio, cuius formam longobardicam satis illam singularem cum variis modis scriba posterior interpretaretur, multipliciter lapsus est. Non vacat nunc eam rem accuratius persequi, quam et facile est exemplis collectis comprobare, et utile in emendandi negotio non negligere; ita enim intellexi lib. II, c. 46, 1. spretis et aliorum coniecturis et mea olim prolata unice veram habendam esse Ursini divinationem, qui *vetus* scripsit pro eo quod in codice fuit *victus;* et lib. I, c. 17, 5. locum multum vexatum certa mihi nunc emendatione sanasse videor; cum enim in codice fuerit vel *mq.*, ut Burerius, vel *inq.*, ut Amerbachius scripsit, haud dubie legendum est *intra*, quo invento reliqua facili negotio expediuntur.

Alienum est ab hoc loco singulatim explicare, quibus ubique rationibus ductus meam aliquam aut alienam sententiam secutus sim; operam autem dedi, ut quidquid post Kritzii editionem diligentis-

simam ad emendandos Velleii libros prolatum est, cognoscerem et in huius editionis utilitatem converterem; usus etiam sum schedis Lindenbrogianis, in quibus tamen quae ad emendationem spectant, hodie usum nullum habent. Praeterea capita corumque partes nonnumquam paulo aliter distinxi quam adhuc factum erat, ubi rerum verborumque intellectus eo modo iuvari posse videbatur; denique indicem adieci non illum quidem plane novum sed tamen eo, qui adhuc vulgabatur, ut verbis breviorem, ita rebus multo locupletiorem et mendis purgatum.

Scribebam Vratislaviae mense Maio a. MDCCCLI.

Frustra speravi otium mihi a Velleianis studiis concessum esse; quae quotiens retractaverim, documento sunt ea, quae iam olim in diurnis Halensibus scripsi de Orelliana et Kreyssigiana editionibus, de Laurentii locis Halmiique emendationibus Velleianis et de Schoepferi adnotationibus criticis; alia deinde nonnulla Kritzio privatim suppeditavi, cum suam pararet editionem, alia rursus protuli, cum perfectae editionis censuram agerem in iisdem diurnis Halensibus; denique quidquid postea emendationum subnatum erat, ante septem annos in hac editione exprompsi. Quare meo mihi iure tum videbar scriptori totiens pertractato valedicere, cui pro virili parte auxilium tulissem, nec sine taedio ad eos me locos rediturum putabam, in quibus emendandis adhuc frustra laborassem; neque etiam nova aliorum me allexerunt studia, ut pristinas curas repeterem; nemo enim ex illo tempore repertus est, qui assiduam operam in Velleio poneret; pauci eum a limine salutaverunt unum alterumve locum temptantes. Itaque neque expectanti mihi nec cupienti accidit, ut repetenda nunc haec editio esset, ad quam operam totum me imparatum esse videbam; pigebat vero pauca et frivola proferre, quae non quaerenti oblata erant, nec vacabat nova quaerere. Itaque meam inopiam alienis divitiis consolaturus amicos adii; nec frustra: ut enim eximia dote novam hanc editionem ornare possem, factum est insigni beneficio Mommsenii et Bernaysii, qui quas in promptu habebant emendationes Velleianas liberaliter mihi concesserunt, non illas quidem ea mente per margines sparsas, ut continuo in ordinem reciperentur morosoque ac timido editori satisfacerent, sed quae tamen et iucundissimum et utilissimum critici negotii instrumentum sint huiusque editionis plane **τηλαυγὲς πρόσωπον**. His ego adieci vel mea quaedam vel aliena; ipsa vero Velleii verba rarissime mutavi, quia non licuit denuo totum librum diligentius et uno tenore excutere, de singulis autem locis sparsim consilium capere parum consideratum videbatur.

De Velleio quidem ipso quid sentiam, dixi in diurnis Hal. a. 1841 No. 197. nec praeterea habeo quae post Sauppium Kritziumque addam nisi quod mentione dignus videtur L. Velleius Paterculus, qui p. Chr. n

60. consul fuit, de quo vid. inscr. 5407. in Inscrr. lat. collect. vol. III. ıg. 69. ib. Henzen. Illud gravius, quod Mommsenius animadvertit, Caıa oriundum videri historiarum scriptorem idque intellegi potissimum ex). I, c. 7. coll. lib. II, c. 76, 1 et 16, 1. 2. accedit de eius familia titulus Inscrr. R. Neap. 3636.

De novis autem emendationibus et quibusdam veteribus sic habeto.

Lib. I, 2, 3. voces *sed hic insequentesque archontes* Mommsenio ɜlendae visae sunt ut e glossemate ortae, quia non possint voces *apud ttticos* nisi cum verbo *usurpabant* coniungi. Me quidem illa verba minus Iendunt; credibile enim est Velleium ubi apud Atticos esse Medontidas ctos ait, in familiae nomine statuisse dignitatis inesse appellationem. lud me magis movet, quod ipsa oratio hoc loco manca videtur et ıspensa et praeter expectationem ibi desinens, ubi non credas aliud ıidquam nisi de iis archontibus dici potuisse, qui eum honorem non in tae tempus usurparunt. Quare suspicor totum illum locum, qui de chontibus est cap. 8, 3. hinc esse avulsum et illuc translatum; quo geere saepius esse Velleii libros depravatos, iam olim demonstravi; hoc ımen loco non neglegentiam credas librariorum accusandam esse sed for ısse eiusdem hominis infelicem industriam, qui cap. 6, 6. adscripsit Aeılii Surae locum; is enim, quo erat chronologiae studio, facile potuit, t temporum servaret ordinem, corrumpere orationis cohaerentiam; quamuam temporum quoque ordinem ipse Velleius si servare in hac re voıisset, haud dubie non ante sed post Romam conditam decennales rchontes commemoraturus fuit; interpolator vero cum ibi commodum ei ɜi locum non reperiret, fecit quod potuit, ut neglecto et Velleii consilio ; exiguo temporis discrimine aliquam certe curam chronologiae adiberet. H.

3, 2. *Quod cum alii faciant, tragici frequentissime faciunt]* *Tum* ırticulam, quam Kritzius in altero sententiae membro adiciendam iudiıvit, non necessariam esse, non poteram tum, cum eius editionis censuam scribebam, exemplis probare; nunc haec sufficere videntur: Sen. conrov. I. praef. § 2. *Sed cum multa iam mihi ex me desideranda senectus ecerit — inter ea quae retuli memoria est.* Sen. de beneff. I, 1, 4. *Sed am sit in ipsis crimen qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoue est.* dial. I, 4, 10. *Cum omnia, quae excesserunt modum, noceant, ıericulosissima felicitatis intemperantia est.* dial. XI, 12, 4. *unum hunc ognovisse videor, quem omnibus amicum habere cum expediat, magis taıen etiam libet.* Tac. Ann. IV, 34. *quorum res gestas cum plurimi comosuerint, nemo sine honore memoravit.* H.

8, 1. *octingentos tris]* Vetat M. mutari numerum, qui est in ed. princ. DCCCXXIII. quia si adiciantur anni CCCCXXVII, quos posuit Clemens Alexandrinus, ipsi illi conficiuntur anni MCCL, quos deinde Velleius numerat.

9, 1. *ut plerumque superior Gentium magnamque partem Graeciae in societatem suam perduceret.* conj. M.

9, 6. *vel modo pecuniae, qui bis milies centies aerario contulerit*

HS, ut omnium —. coni. M. quem ita secutus sum, ut non *qui* sed *ut qui* scriberem.

11, 2. *cui ex virtute Macedonici nomen inditurus erat*, scil. Pseudophilippus. M.

12, 6. *adeo odium — ne in victis quidem deponitur neque ante invisum esse desinit, quam quod esse desiit.* coni. G. Linker in Diurnis Austr. scholast. a. 1852. pag. 88.

13, 3. *semperque aut belli aut pacis se erudiit artibus.* M.

14, 4. In ed. princ. et cod. Amerb. recte scribi ait M. *a Sp. Postumio*, non *ac*, quia censorum nomina non temporibus indicandis adhibentur, civitatem vero dare censores dici possunt, quam in tabulas mittunt.

15, 4. *Scolacium Minervium, Tarentum Neptunia.* Sic quattuor haec nomina scribenda esse, ut duarum coloniarum sint, docuit M. vid. Berichte der kön. sächs. Ges. d. W. Philol. hist. Kl. 1849.

16, 4. *ingenia Socratico ore efflorescentia.* M.

ib. *quid ante Isocratem — clarum in oratoribus? fuit id adeo artatum* —. M.

17, 5. *Huius ergo rei cedentis in saeculum* M.

ib. § 6. *ut primo ad consequendos quosque priores ducimur atque accendimur* —. Ita scribendum videtur, propterea quod in hac re nullum est opinioni locus, nec priores ducimus, qui priores sunt. H.

ib. *aliquid in quo niteamus conquirimus.* ita et ego a. 1828 conieci et a. 1837 Halmius et nunc Bernaysius, sicuti olim Heinsius *eniteamus.*

18, 1. *pluribus artis eloquentiaeque quam universa Graecia, operibus floruit* coni. H. Keil. 1843. in thesi XII. subiecta Observatt. crit. in Propert.

18, 2. *existimatum urbesque et in Italia talium studiorum fuere steriles. Nisi Thebas unum os Pindari inluminaret (nam Alcmana Lacones falso sibi vindicant,)* . . . . . ut desit apodosis qua dixerit Velleius futurum fuisse, ut civitates illae omni litterarum laude carerent. M.

Lib. II, 1, 5. Assentitur mihi M. ad voces *non recusando non poenam* nec aliud quidquam addendum esse; scilicet intellegitur Mancinus non recusasse id ne fieret, quod factum est. Ceterum cf. Tac. Ann. II, 22 *illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepere.*

ib. Quoniam miro sane modo Samnites qui ad Caudium Romanos gravi dedecore affecerunt, Caudini appellantur, mavult ex antecedentibus hostes intellegere et *Caudi* scribere M.

2, 2. *promulgatis agrariis legibus omne ius fasque concutientibus, summa imis miscuit.* B. *omnibus tum conquiescentibus.* M.

3, 2. *Tum optima senatus atque equestris ordinis pars melior et maior.* M. *Tum* [optimates] *senatus aeque et equestris ord.* H.

5, 2. *non deterritus est proposito. Perseverantia ducis quem* —. B

6, 2. *cum summa quiete unanimis civitatis princeps esse posset.* B

ib. *longe maiore arte priora repetens.* B.

7, 3. *Rei tantae parum ad notitiam pertinens interponatur haec hic est Opimius* —. nisi *haec* addatur, durum erit *rem* intellegere; cf

rontin. de aquaedd. c. 3. *ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam raetermisisse videar.* H.

10, 1. *Prosequamur voto severitatem censorum.* B.

11, 1. *immodicus gloriae, inritabilis, impotens.* B.

12, 1. Propter Kritzium moneo Marium Sullamque copulatos dici hasi praecaventibus fatis ne quando dissociarentur, idque quadam pietas copula; vid. Cic. div. in Caec. 19, 61. H.

12, 5. *at bona malis repensasse,* ut priora bona Marius postea malis ustulisse videatur. M.

16, 3. *appellarant Italiam.* Bergk, Zeitschr. f. Altthsw. 1851. ag. 19.

16, 4. *rem populi Romani* B. *rem Romanam* H.

17, 1. *ipsi exanimati.* M.

20, 5. Probo nunc dativum *cui augendae.* H.

21, 2. *sub ipsis moenibus focisque.* B.

23, 6. *Sulla praesentem ante omnia supplicemque Mithridaten ivenit.* cf. c. 37, 3. *supplex et praesens.* B.

25, 1. *quibus et spes pessima et immodica cupiditas erat.* B. Ego onferam talia, quale illud est Valer. Max. IV, 6, 3. *ubi idem et maximus t honestissimus amor est.* H.

26, 1. *vir animi magis saevi quam paterni.* B.

26, 3. *In quantum huius gloriae famaeque accessit, nunc vir ille minet, praeterea latet.* M.

27, 1. *vir agilis bellique fortissimus penitusque Romano nomini instissimus.* cf. c. 105, 1. *navum, agilem.* B.

ib. de kalendis Nov. vid. Merkel, prolegg. ad Ovid. fast. pag. XVII sq.

28, 2. *uti appareat populum R. usum dictatoris ante metu desiderasse, timuisse post potestatem.* M. Hertz in Mus. Rhen. philol. a. 1843. ag. 477, Tullii consulis mentionem ut ab aliquo grammatico adiectam rerens ad M'. Tullium Longum cons. a. U. 254. — *ante metu desiderasse, tuto vero timuisse potestatem.* H. *ante metu desiderasse, illico timuisse otestatem.* M.

28, 3. Voces *ex albo* pro *exoleto* restitui iussit M. commemorans ersum in muro Pompeiano scriptum: *non est ex albo iudex patre Aeyptio.*

29, 2. *sed ex dignitate constans* (i. e. beruhend auf. cf. c. 108, .) *atque in illam conveniens amplitudinem fortunae, quae eum* —. B. *d ex dignitate; constantia ea, quae in illam conveniens amplitudinem rtunam eius ad ultimum comitata est diem.* M.

ib. *potentiae quae honoris causa ad eum deferretur, non vi ab occuparetur.* M. vid. Berichte l. c. p. 156. ubi vulgo *ut* pro *vi.*

31, 3. *interdum persona in exemplo nocituro invidiam auget aut vat.* cf. c. 47, 4. *exemplo inutili.* c. 114, 3. *exemplo non nocebatur.* B.

ib. *extraordinaria imperia reformidant*; ut sit et quod in deonendo ac retinendo intellegatur et quod opponatur honoribus. M.

32, 4. *praedonesque aepe antea multis locis*, vel *antea ac multis locis*. M.

33, 1. *pecuniae polluebatur cupidine*. B.

37, 1—4. Non credo dubium esse quin totum hoc caput loco suo motum sit et reiciendum post cap. 39; nimis enim absurdum est id divellere a cap. 40. et ita divulsum interponere inter duo episodia, quae inter se coniuncta fuisse non minus consentaneum est quam quae leguntur lib I, c. 14—18. Ac si quis quemadmodum alterum illud, quod est de litterarum flore, inprimis convenit Ciceronis nomini, ita alterum hoc, quod est de provinciis, aeque recte et commode statuat Pompeii rebus in oriente gestis subiungi, certe id fieri debuit non inter cap. 37 et 40, sed post c. 40. nec vero praecipiti Velleii festinatione abuti licet ad vitia eiusmodi excusanda, quae vel maxime festinantem fugere non potuerunt. H.

38, 2. *Claudius, sed provinciam*, ut *sed* pro vulg. *et* scribatur, quod voluisse Velleium, sequentia docent. M.

39, 1. *infractae denique idem quod totus terrarum orbis sibi novum conferunt stipendium*. M. *infractae ac pacatae idem quod t. t. o. in aequum conferunt stipendium*. H.

40, 3. *venturum in urbem adfirmarant*. M.

40, 4. Ego diversas Velleium coronas intellegi velle ratus semel lauream, semel auream scripsi; Borghesium in Decadib. 9, 8, p. 41. *auream* recte scribi docuisse monet M.

41, 2. *et quod monumentis antiquissimis constabat*. B. quod mihi certissimum videtur.

42, 2. *Etsi longum est narrare, quid et quotiens ausus sit, tamen quantopere conata eius qui obtinebat Asiam magistratus p. R. motu suo destituerit, referatur, documentum tanti mox evasuri viri*. M.

42, 3. *perrexit ad proconsulem Iuncum (idem enim Asiam obtinebat)*. Nipperdey in Philol. VI. 1851. pag. 377. testibus usus de Iunci nomine Plutarcho Caec. c. 2. et Gellio V, 13. Contra Borghesius eum esse L. Iunium Silanum statuerat ex Plin. N. H. II, 35 § 100. cui assentitur Henzen in Inscrr. lat. collect. Orell. vol. III. pag. 55. ad inscr. 5354. Ambigue iudicat O. Schoenemann de Bithynia et Ponto prov. Rom. (Gotting. 1855.) pag. 12. Sed recte Mommsenius ullam negat causam esse, cur qui est apud Plinium a. U. 678. proconsul L. Iunius Silanus, idem esse credatur atque is, de quo Velleius agit, apud quem mihi deinceps recte nunc omitti videtur vox *cum*, adscripta illa ad corrigendum nomen *Iunium*; minus recte voces *eam quam* omiseris; nec tamen *eamque*, quod olim a Lipsio accepi, ferri potest; itaque malim aut transpositis vocibus scribere: *idem enim eam qui Asiam obtinebat*, aut quod nunc recepi: *idem enim Asiam etiamtum obtinebat*. H.

46, 3. *Hunc proficiscentem i. S. diris cum omnibus tribuni pl. frustra retinere conati essent, quorum—fuisset rei publicae, transgressum Euphraten Crassum — Orodes — interemit*. M. In eam mentem sic coniectes: *diris cum ominibus tribunis — — conatis, quorum —*. Sed praefero periodum male structam.

47, 2. *medium iam vix invidia partium ac familiae cohaerentis -concordiae pignus.* H.

48, 2. *defuisset fortunae deserendi eius locus,* vel potius *destiιendi.* cf. II, 69 extr. M.

48, 3. *cuius sane voluptatibus,* ut *animo* ($\overline{aio}$) ortum sit ex litteris $\overline{ae}$. M.

49, 4. *postulaverat tantummodo contentus cum una legione — pro'nciae, privatus ut i. u. veniret et se — committeret decrevere —.* ita ;ribendum esse docuit M. *die Rechtsfrage zwischen Caesar u. d. Senat* ag. 57.

53, 5. *tam simplex esset annorum digestio.* H. *tam prolixa* ;sset *a. d.* B.

54, 1. *utrique summorum imperatorum meritas poenas alteri super'iti luere suppliciis.* M.

55, 4. *restitutae sunt a duce quam a milite potius.* M.

57, 3. *ineluctabilis fatorum vis; cum cuius fortunam mutare con'ituit, c. corrumpit.* M.

59, 1. *De cuius origine etiam sic praecipiti pauca dicenda sunt.* f. I, 16, 1. *in hac tam praecipiti festinatione.* B.

59, 6. *aequaliter coruscansque in colorem arcus.* B.

60, 2. *maluitque avunculo et Caesari dare se quam vitrico cedere.* t adoptio intellegatur. M.

65, 2. *affinitas, privigna A. desponsa Caesari.* omissis vocibus *um esset.* M.

66, 1. Cum in ed. princ. et in cod. Amerb. scriptum sit *nunciari,* ihil aliud anquirendum esse sed *nunciare* scribendum docui in adnotatt. rit. ad Sen. dial. II, 10, 3. in ind. lectt. Vratisl. aest. 1852. pag. 5. De ententia cf. Sen. dial. IV, (de ira II,) c. 27, 4. *Adfecti sumus poena: uccurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus.* quo loco pro eo uod est *succurrat,* dici etiam potuit: *nunciemus nobis.* H.

68, 1. *neque enim personarum umbram maiestas rei p. capit.* B.

ib. *cum in meliora quidem servari posset.* M.

ib. *in urbe seditionem, in agris haud occulte bellicum tumulum movens.* M. quod recepi.

75, 3. *fugiens mox f. s. Caesaris armatos, bimum —.* M.

79, 1. *per omnia [extra] dilationes perosus.* B.

81, 1. *salubritatis instar,* quod fuit in cod., defendit B.

82, 4. *succinctus* vocem retinui ex cod. cf. Orell. ad Tac. Ann. XI, 31. H.

86, 2. *nec quisquam interemptus est, [interemerunt se ipsi] paucissimi.* cf. 87, 2. B.

91, 1. *quod cognomen illi viro Planci sententia consensus—indidit,* ervata cod. scriptura *viro,* quam tuetur coll. c. 87, 2. B.

95, 3. extr. item scripturam cod. tuetur B. nec ego nunc admodum ;pugno.

99, 3. *ut omnes [eam adierint] pro consulibus legatique in t.*

profecti provincias visendi eius gratia atque convenientes — fascis suos summiserint. M.

101, 1. *provinciis obitis ad sedandam Syriam missus*. M.

102, 3. *ingressus, ut prima parte introitus prospere cessit. mox* —, ut *introitus* sit nominativus casus. B.

103, 3. *quali ille omine omnibus fuerit*. B.

105, 1. *Cherusci (gentis eius Arminius, mox clade nostra nobilis), transitus Visurgis*. Doederlein, Reden und Aufsätze, vol. II. pag. 311. quod ego secutus sum.

108, 3. *fecit. Certissume custoditum imperium*. M.

109, 1. *perfugium tutum; denique ex male dissimulato agebat aemulum*. H.

110, 1. *non plus quam quinque dierum iter a primis hostium [aberat legionesque se, quas] S. admovere placuerat, paene — — cum Caesare iuncturae erant*. M. Id ego simillimae meae emendationi praetuli.

110, 4. *pars in Macedoniam effundi [parabat], pars* —. res enim illa nondum gesta erat. M.

111, 3. *universas evasimus partibus*, scilicet sic ut Romani exercitus partes non obicerentur universis hostium viribus. M. Ego nunc *evasimus* restitui, quod sine ignominia dicitur; neque enim de audacia agitur, sed laudatur ducis prudentia. Partes vero non puto alius rei intellegi posse nisi eiusdem quae universa appellatur, in quo usu multus est Velleius; vid. II, 38, 1. 126, 1. 113, 3. 129, 1. cf. Plin. epp. I, 8, 3. II, 5, 7. 10. III, 15 extr. IX, 4, 2. Quare teneo quod olim conieci verbum excidisse post *evasimus*, sive id *fudimus* fuit sive aliud; cf. Sen. dial. IV, (de ira II,) c. 29, 1. *nec universam illam* (iram) *temptaveris tollere; graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur*. H.

ib. *quanto cum temperamento summae utilitatis res auctoritate*—. M.

ib. *inclusus custodiis exercitus nostri, ne qua posset erumpere — — furens viribus elanguesceret, hostis*. M.

114, 4. *quibus abusa erat*. H.

116, 4. *defectus est. Honoratorum virorum*. M.

118, 2. *iure etiam civitatis Romanae eius equestres consequens gradus*. i. e. cum civis Romanus esset, poterat consequi militiae gradus equestres, tribunus fieri et praefectus. M.

119, 2. *data esset, immo castigatis*. M. id recepi pro vulgato *data esset immunis, cast*.

119, 5. De C. Numonio Vala vid. Henzen in Inscrr. lat. collect. Orell. vol. III. pag. 45. ad inscr. 5310.

126, 2. *accessit comitiis auctoritas*. B. monens exquisitum hoc esse adulandi genus.

126, 4. *facere recte civis suos princeps optime faciendo docet*. M.

127, 2. *egent, neque nisi parvo paucitas ministeri sufficit*. M. *namque in parvo parvitas ministeria deficit* (egent igitur magnis adiutoribus). B.

Scripsi Vratislaviae mense Aprili a. MDCCCLVIII.

M. VELLEI PATERCULI

HISTORIAE ROMANAE

AD M. VINICIUM COS.

LIBRI DUO.

LIBER PRIOR.

1. *** [*Epeus*] *** tempestate distractus a duce suo 1
store Metapontum condidit. Teucer, non receptus a
tre Telamone ob segnitiam non vindicatae fratris iniu-
e, Cyprum adpulsus cognominem patriae suae Sala-
na constituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occu-
vit, Phidippus Ephyram in Thesprotia. At rex regum 2
;amemnon tempestate in Cretam insulam reiectus tris
urbis statuit, duas a patriae nomine, unam a victoriae
moria, Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox sce-
re patruelis fratris Aegisthi, hereditarium exercentis in
m odium, et facinore uxoris oppressus occiditur. Regni 3
titur Aegisthus per annos septem. Hunc Orestes matrem-
e socia consiliorum omnium sorore Electra, virilis animi
mina, obtruncat. Factum eius a diis comprobatum spatio
tae et felicitate imperi apparuit; quippe vixit annis
naginta, regnavit septuaginta; qui se etiam a Pyrrho,
chillis filio, virtute vindicavit; nam quod pactae eius,
enelai atque Helenae filiae, Hermiones nuptias occupa-
rat, Delphis eum interfecit. Per haec tempora Lydus et 4
rrhenus fratres cum regnarent in Lydia, sterilitate fru-
m compulsi sortiti sunt, uter cum parte multitudinis
tria decederet. Sors Tyrrhenum contigit; pervectus in

Italiam et loco et incolis et mari nobile ac perpet se nomen dedit.

1 II. Post Orestis interitum filii eius Penthilus e menus regnavere triennio. Tum fere anno octogesim Troiam captam, centesimo et vicesimo quam Hercu deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni ho pore pulsis Heraclidis Peloponnesi imperium obti ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi fuere Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quoru
2 vus fuerat. Eodem fere tempore Athenae sub regib desierunt, quarum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi vir non praetereundus. Quippe cum Lacedaemoni bello Atticos premerent, respondissetque Pythius rum dux ab hoste esset occisus, eos futuros supe deposita veste regia pastoralem cultum induit, immix que castris hostium de industria, imprudenter, rixam
3 ciens, interemptus est. Codrum cum morte aeterna gl Atheniensis secuta victoria est. Quis eum non miretur, his artibus mortem quaesierit, quibus ab ignavis quaeri solet! Huius filius Medon primus archon Ath fuit. Ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidae; hic insequentesque archontes usque ad Charopem
4 viverent eum honorem usurpabant. Peloponnesii di dientes finibus Atticis Megaram, mediam Corintho A nisque urbem, condidere. Ea tempestate et Tyria cla plurimum pollens mari, in ultimo Hispaniae tractu extremo nostri orbis termino, insulam circumfusam Oce perexiguo a continenti divisam freto, Gadis condidit. iisdem post paucos annos in Africa Utica condita est

1 III. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi iactat cum variis casibus, tum saevitia maris, quinto de anno sedem cepere circa Lesbum insulam. Tum Gra maximis concussa est motibus. Achaei, ex Laconica p eas occupavere sedis, quas nunc obtinent, Pelasgi A nas commigravere, acerque belli iuvenis, nomine The lus, natione Thesprotius, cum magna civium manu regionem armis occupavit, quae nunc ab eius nom Thessalia appellatur, ante Myrmidonum vocitata civi

o nomine mirari convenit eos, qui Iliaca componentes 2
npora de ea regione ut Thessalia commemorant. Quod
am alii faciant, tragici frequentissime faciunt, quibus
nime id concedendum est; nihil enim ex persona poëtae,
d omnia sub eorum, qui illo tempore vixerunt, disse-
rint. Quod si quis a Thessalo, Herculis filio, eos appel-
tos Thessalos dicet, reddenda erit ei ratio, cur nunquam
te hunc insequentem Thessalum ea gens id nominis
urpaverit. Paulo ante Aletes, sextus ab Hercule, Hippo- 3
filius, Corinthum, quae antea fuerat Ephire, claustra
loponnesi continentem, in Isthmo condidit. Neque est
uod miremur ab Homero nominari Corinthum; nam ex
rsona poëtae et hanc urbem et quasdam Ionum colonias
nominibus appellat, quibus vocabantur aetate eius,
ulto post Ilium captum conditae.

IV. Athenienses in Euboea Chalcida et Eretriam 1
lonis occupavere, Lacedaemonii in Asia Magnesiam.
c multo post Chalcidenses, orti, ut praediximus, Atticis
opocle et Megasthene ducibus Cumas in Italia condi-
runt. Huius classis cursum esse directum alii columbae
ecedentis volatu ferunt, alii nocturno aeris sono, qua-
Cerealibus sacris cieri solet. Pars horum civium magno
st intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia 2
nper in Romanos fides facit eas nobilitate atque amoe-
ate sua dignissimas. Sed illis diligentior ritus patrii
nsit custodia, Cumanos Osca mutavit vicinia. Viris
em veteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat
enium. Subsequenti tempore magna vis Graecae iuven- 3
is abundantia virium sedis quaeritans in Asiam se
udit. Nam et Iones duce Ione profecti Athenis nobilis-
nam partem regionis maritimae occupavere, quae hodie-
e appellatur Ionia, urbisque constituere Ephesum, Mi-
um, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Erythram,
zomenas, Phocaeam, multasque in Aegaeo atque Ica-
occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum,
um, Delum aliasque ignobilis. Et mox Aeolii eadem 4
fecti Graecia longissimisque acti erroribus non minus
stris obtinuerunt locos clarasque urbis condiderunt,

Zmyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam Mytilenen alias urbis, quae sunt in Lesbo insula.

1 V. Clarissimum deinde Homeri inluxit ingeniui exemplo maximum, qui magnitudine operis et fulgo minum solus appellari poëta meruit; in quo hoc mum est, quod neque ante illum quem ille imit neque post illum qui eum imitari posset, inventı neque quenquam alium, cuius operis primus auct rit, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archil
2 reperiemus. Hic longius a temporibus belli, quo posuit, Troici, quam quidam rentur, abfuit; nam ante annos nongentos quinquaginta floruit, intr natus est. Quo nomine non est mirandum, quod illud usurpat: [*οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν*;] hoc enim ut num, ita seculorum notatur differentia. Quem si qu cum genitum putat, omnibus sensibus orbus est.

1 VI. Insequenti tempore imperium Asiaticum al riis, qui id obtinuerant annis mille septuaginta, trar est ad Medos, abhinc annos ferme octingentos septu
2 Quippe Sardanapalum eorum regem mollitiis fluer nimium felicem malo suo, tertio et tricesimo loco a et Semiramide, qui Babylona condiderant, natum semper successor regni paterni foret filius, *Ph*
3 Medus imperio vitaque privavit. Ea aetate clari Graii nominis Lycurgus Lacedaemonius, vir gener fuit, severissimarum iustissimarumque legum au disciplinae convenientissimae viris, cuius quam diu
4 diligens fuit, excelsissime floruit. Hoc tractu ter ante annos quinque et sexaginta quam urbs Romar deretur, ab Elissa Tyria, quam quidam Dido aut
5 Carthago conditur. Circa quod tempus Caranus, neris regii, undecimus ab Hercule, profectus Ar gnum Macedoniae occupavit; a quo Magnus Alexand fuerit septimus decimus, iure materni generis Ach
6 ctore, paterni Hercule gloriatus est. [*Aemilius S annis populi Romani: Assyrii principes omnium g rerum potiti sunt, deinde Medi, postea Persae, deinde dones; exinde duobus regibus Philippo et Antiocho*

cedonibus oriundi erant, haud multo post Carthaginem actam aevictis summa imperii ad populum Romanum per-it. Inter hoc tempus et initium regis Nini Assyriorum, qui ceps rerum potitus, intersunt anni MDCCCCXCV.]

VII. Huius temporis aequalis Hesiodus fuit, circa 1
ltum viginti annos distinctus ab Homeri aetate, vir per-gantis ingeni et mollissima dulcedine carminum me-rabilis, oti quietisque cupidissimus, ut tempore tanto o, ita operis auctoritate proximus; qui vitavit, ne in quod Homerus incideret, patriamque et parentes testa-est, sed patriam, quia multatus ab ea erat, contume-iissime. Dum in externis moror, incidi in rem domesti- 2
a maximique erroris et multum discrepantem aucto-n opinionibus; nam quidam huius temporis tractu aiunt Tuscis Capuam Nolamque conditam ante annos fere ingentos triginta; quibus equidem adsenserim. Sed 3
Cato quantum differt! qui dicat Capuam ab eisdem scis conditam ac subinde Nolam; stetisse autem Capuam, equam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis aginta. Quod si ita est, cum sint a Capua capta anni 4
enti quadraginta, ut condita est anni sunt fere quin-ti. Ego, pace diligentiae Catonis dixerim, vix credi-im tam mature tantam urbem crevisse, floruisse, con-isse, resurrexisse.

VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certa- 1
n et ad excitandam corporis animique virtutem effica-simum Olympiorum initium habuit, auctorem Iphitum um; is eos ludos mercatumque instituit ante annos, m tu, M. Vinici, consulatum inires, octingentos tris. c sacrum eodem loco instituisse fertur abhinc annos 2
ne mille ducentos quinquaginta Atreus, cum Pelopi ri funebris ludos faceret, quo quidem in ludicro omnis-generis certaminum Hercules victor extitit. Tum Athe- 3
perpetui archontes esse desierunt, cum fuisset ulti-s Alcmaeon, coeperuntque in denos annos creari: quae suetudo in annos septuaginta mansit ac deinde annuis mmissa est magistratibus respublica. Ex iis, qui denis is praefuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxias; ex

4 annuis primus Creon. Sexta Olympiade, post duo
annos quam prima constituta fuerat, Romulus, Mai
ultus iniurias avi Romam urbem Parilibus in Palati
dit, a quo tempore ad vos consules anni sunt se
octoginta unus; id actum post Troiam captam ar
5 dringentis triginta septem. Id gessit Romulus ad
gionibus Latinis avi sui; libenter enim his, qui ita
runt, accesserim, cum aliter firmare urbem novam
nis Veientibus aliisque Etruscis ac Sabinis cum i
pastorali manu vix potuerit, quamquam eam asylo
ter duos lucos auxit. Hic centum homines electos
tosque patres instar habuit consili publici. Hanc ori
nomen patriciorum habet. Raptus virginum Sabinarui
* * * Nec minus clarus ea tempestate fuit Mi
filius Cimon. * * * * * * * * * * *

1 IX. * * * * quam timuerat hostis, expetit. Nam
nio adeo varia fortuna cum consulibus conflixerat,
rumque superior fuerit magnamque partem Graec
2 societatem suam perduceret. Quin Rhodii quoque, f
simi antea Romanis, tum dubia fide speculati for
proniores regis partibus fuisse visi sunt, et rex Eu
in eo bello medius [fuit] animo neque fratris initiis
3 suae respondit consuetudini. Tum senatus popul
Romanus L. Aemilium Paulum, qui et praetor et
triumphaverat, virum in tantum laudandum, in qu
intellegi virtus potest, consulem creavit, filium eius
qui ad Cannas quam tergiversanter perniciosam rei
4 cae pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obie
Persam ingenti proelio apud urbem nomine Pydn
Macedonia fusum fugatumque castris exuit deletisqu
copiis destitutum omni spe coëgit e Macedonia prof
quam ille linquens in insulam Samothraciam profug
plique se religioni supplicem credidit. Ad eum Cn.
vius praetor, qui classi praeerat, pervenit et ratione
quam vi persuasit, ut se Romanorum fidei commi
5 Ita Paulus maximum nobilissimumque regem in tri
duxit. Quo anno et Octavi praetoris navalis et Anici
Illyriorum Gentium ante currum agentis triumphi

lebres. Quam sit adsidua eminentis fortunae comes in- 6
dia altissimisque adhaereat etiam hoc colligi potest,
od cum Anici Octavique triumphum nemo interpellaret,
ere qui Pauli impedire obniterentur; cuius tantum prio-
s excessit vel magnitudine regis Persei vel specie simu-
rorum vel modo pecuniae, ut *qui* bis miliens centiens
rario contulerit HS, ut omnium ante actorum compara-
nem amplitudine vicerit.

X. Per idem tempus cum Antiochus Epiphanes, qui 1
henis Olympieum inchoavit, tum rex Syriae, Ptolemaeum
erum Alexandreae obsideret, missus est ad eum legatus
Popilius Laenas, qui iuberet incepto desistere; man- 2
taque ut exposuit, regem deliberaturum se dicentem
rcumscripsit virgula iussitque prius responsum reddere,
am egrederetur finito arenae circulo: sic cogitationem
giam Romana disiecit constantia obeditumque imperio.
ucio autem Paulo, magnae victoriae compoti, quattuor 3
ii fuere; ex iis duos natu maiores, unum P. Scipioni,
Africani filio, nihil ex paterna maiestate praeter spe-
em nominis vigoremque eloquentiae retinenti in ad-
tionem dederat, alterum Fabio Maximo; duos minores
tu praetextatos quo tempore victoriam adeptus est,
buit. Is cum in contione extra urbem more maiorum 4
te triumphi diem ordinem actorum suorum commemora-
t, deos immortalis precatus est, ut si quis eorum invi-
ret operibus ac fortunae suae, in ipsum potius saevirent
am in rempublicam. Quae vox veluti oraculo emissa 5
agna parte eum spoliavit sanguinis sui; nam alterum ex
is, quos in familia retinuerat, liberis ante paucos trium-
i, alterum post pauciores amisit dies. Aspera circa haec 6
mpora censura Fulvi Flacci et Postumi Albini fuit;
uippe Fulvi censoris frater, et quidem consors, Cn. Ful-
us, senatu motus est ab iis censoribus.

XI. Post victum captumque Persen, qui quadriennio 1
ost in libera custodia Albae decessit, Pseudophilippus,
mendacio simulatae originis appellatus, qui se Philippum
giaeque stirpis ferebat, cum esset ultimae, armis occu-
ta Macedonia, adsumptis regni insignibus brevi teme-

2 ritatis poenas dedit. Quippe Q. Metellus praetor virtute Macedonici nomen inditum, praeclara ipsum gentemque superavit et immani etiam Acha
3 bellare incipientis fudit acie. Hic est Metellus Ma cus, qui porticus, quae fuere circumdatae duabus : sine inscriptione positis, quae nunc Octaviae po ambiuntur, fecerat, quique hanc turmam statuarum e um, quae frontem aedium spectant, hodieque ma
4 ornamentum eius loci ex Macedonia detulit. Cuius hanc causam referunt, Magnum Alexandrum impet Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eoru tum, qui ex ipsius turma apud Granicum flumen rant, expressa similitudine figurarum faceret sta
5 ipsius quoque iis interponeret. Hic idem primus c Romae aedem ex marmore in iis ipsis monumenti
6 tus, vel magnificentiae vel luxuriae princeps fu ullius gentis, aetatis, ordinis hominem inveneris felicitatem fortunae Metelli compares; nam prae cellentis triumphos honoresque amplissimos et pri in republica fastigium extentumque vitae spatium innocentisque pro republica cum inimicis conte quattuor filios sustulit, omnis adultae aetatis vidit, on
7 reliquit superstites et honoratissimos. Mortui eius lec pro rostris sustulerunt quattuor filii, unus consular censorius, alter consularis, tertius consul, quartus ca datus consulatus, quem honorem adeptus est. Hoc nimirum magis feliciter de vita migrare quam mori.

1 XII. Universa deinde, ut praediximus, instinct bellum Achaia, cuius pars magna eiusdem Metelli Ma donici virtute armisque fracta erat, maxime Corinthii arma cum gravibus etiam in Romanos contumeliis ir gantibus, destinatus ei bello gerendo consul Mumm
2 Et sub idem tempus, magis quia volebant Romani q quid de Carthaginiensibus diceretur credere, quam quia denda afferebantur, statuit senatus Carthaginem excid
3 Ita eodem tempore P. Scipio Aemilianus, vir avitis Africani paternisque L. Pauli virtutibus simillimus, om bus belli ac togae dotibus ingenique ac studiorum emin

tissimus seculi sui, qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit
aut dixit ac sensit, quem Paulo genitum, adoptatum a Sci-
pione, Africani filio, diximus, aedilitatem petens consul
creatus [est;] bellum Carthagini iam ante biennium a priori-
bus consulibus inlatum maiore vi intulit, cum ante in Hispa-
nia murali corona, in Africa obsidionali donatus esset, in
Hispania vero etiam ex provocatione ipse modicus virium
immanis magnitudinis hostem interemisset; eamque urbem 4
magis invidia imperi quam ullius eius temporis noxiae invi-
sam Romano nomini funditus sustulit fecitque suae virtutis
monimentum, quod fuerat avi eius clementiae. Carthago 5
diruta est, cum stetisset annis sexcentis septuaginta duobus,
abhinc annos centum septuaginta tris, Cn. Cornelio Lentulo,
L. Mummio consulibus. Hunc finem habuit Romani imperi
Carthago aemula, cum qua bellare maiores nostri coepere
Claudio et Fulvio consulibus ante annos ducentos nonaginta
duos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Ita per annos 6
centum et viginti aut bellum inter eos populos aut belli prae-
paratio aut infida pax fuit neque se Roma iam terrarum orbe
superato securam speravit fore, si nomen usquam stantis
maneret Carthaginis: adeo odium certaminibus ortum ultra
metum durat et ne in victis quidem deponitur neque ante in-
visum esse desinit, quam esse desiit. Ante triennium, quam 7
Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendae eius au-
ctor, L. Censorino, M'. Manilio consulibus mortem obiit.

XIII. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mum- 1
mius Corinthum post annos nongentos quinquaginta duos,
quam ab Alete, Hippotis filio, erat condita, funditus eruit.
Uterque imperator devictae a se gentis nomine honoratus, 2
alter Africanus, alter appellatus est Achaicus; nec quis-
quam ex novis hominibus prior Mummio cognomen vir-
tute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, di- 3
versa fuere studia; quippe Scipio tam elegans liberalium
studiorum omnisque doctrinae et auctor et admirator fuit,
ut Polybium Panaetiumque, praecellentis ingenio viros,
domi militiaeque secum habuerit; neque enim quisquam
hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dis-
punxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus; sem-

per inter arma ac studia versatus aut corpus periculis aut
4 animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut
capta Corintho cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet
praedici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos
5 reddituros. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis
pro republica fuerit manere adhuc rudem Corinthiorum
intellectum, quam in tantum ea intelligi, et quin hac prudentia illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

XIV. Cum facilius cuiusque rei in unum contracta
species, quam divisa temporibus oculis animisque inhaereat, statui priorem huius voluminis posterioremque partem non inutili rerum notitia in artum contracta distinguere atque huic loco inserere quae quoque tempore post
Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu senatus;
nam militarium et causae et auctores ex ipsarum praefulgent nomine. Huic rei per idem tempus civitatem propagatam auctumque Romanum nomen communione iuris
2 haud intempestive subtexturi videmur. Post septem annos, quam Galli urbem ceperunt, Sutrium deducta colonia
est et post annum Setia novemque interiectis annis Nepe;
deinde interpositis duobus et triginta Aricini in civitatem
3 recepti. Abhinc annos autem trecentos sexaginta Sp.
Postumio, Veturio Calvino consulibus Campanis data est
civitas partique Samnitium sine suffragio, et eodem anno
4 Cales deducta colonia. Interiecto deinde triennio Fundani
et Formiani in civitatem recepti eo ipso anno, quo Alexandrea condita est, insequentibusque consulibus a Sp. Postumio, Philone Publilio censoribus Acerranis data civitas
et post triennium Tarracina deducta colonia interpositoque quadriennio Luceria ac deinde interiecto triennio
Suessa Aurunca et Saticula, Interamnaque post biennium.
5 Decem deinde hoc munere anni vacaverunt; tunc Sora
atque Alba deductae coloniae, et Carseoli post biennium.
At Q. Fabio quintum, Decio Mure quartum consulibus, quo
anno Pyrrhus regnare coepit, Sinuessam Minturnasque
missi coloni, post quadriennium Venusiam; interiectoque
biennio M'. Curio et Rufino Cornelio consulibus Sabinis

sine suffragio data civitas; id actum ante annos trecentos viginti. At Cosam et Paestum abhinc annos ferme trecen- 6
tos Fabio Dorsone et Claudio Canina consulibus, interiecto quinquennio Sempronio Sopho et Appio, Caeci filio, consulibus Ariminum et Beneventum coloni missi et suffragi ferendi ius Sabinis datum. At initio primi belli Punici 7
Firmum et Castrum colonis occupata et post annum Aesernia postque decem et septem annos Aesulum et Alsium, Fregenaeque post biennium, proximoque anno Torquato Sempronioque consulibus Brundisium, et post triennium Spoletium, quo anno Floralium ludorum factum est initium; postque biennium deducta Valentia et sub adventum in Italiam Hannibalis Cremona atque Placentia.

XV. Deinde neque dum Hannibal in Italia moratur, 1
neque proximis post excessum eius annis vacavit Romanis colonias condere, cum esset in bello conquirendus potius miles quam dimittendus, et post bellum vires reforendae magis quam spargendae. Cn. autem Manlio Vol- 2
sone et Fulvio Nobiliore consulibus Bononia deducta colonia abhinc annos ferme ducentos septendecim et post quadriennium Pisaurum ac Potentia interiectoque triennio Aquileia et Gravisca et post quadriennium Luca. Eodem 3
temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, Puteolos Salernumque et Buxentum missi coloni, Auximum autem in Picenum abhinc annos ferme centum octoginta quinque, ante triennium quam Cassius censor a Lupercali in Palatium versus theatrum facere instituit, cui in eo moliendo eximia civitatis severitas et consul Scipio restitere, quod ego inter clarissima publicae voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino et Sextio 4
Calvino, qui Sallues apud aquas, quae ab eo Sextiae appellantur, devicit, consulibus Fabrateria deducta est abhinc annos ferme centum quinquaginta tris, et post annum Scolacium Minervium, Tarentum Neptunia; Carthagoque in Africa prima, ut praediximus, extra Italiam colonia condita est. De Dertona ambigitur; Narbo autem Martius in 5
Gallia Porcio Marcioque consulibus abhinc annos circiter centum quadraginta sex deducta colonia est; post duode-

viginti annos in Bagiennis Eporedia Mario sexiens Valerioque Flacco consulibus. Neque facile memoriae mandaverim, quae, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.

1 XVI. Cum haec particula operis velut formam propositi excesserit, quamquam intellego mihi in hac tam praecipiti festinatione, quae me rotae pronive gurgitis ac verticis modo nusquam patitur consistere, paene magis necessaria praetereunda quam supervacua amplectenda, nequeo tamen temperare mihi, quin rem saepe agitatam animo meo neque ad liquidum ratione perductam signem
2 stilo. Quis enim abunde mirari potest, quod eminentissima cuiusque professionis ingenia in eandem formam et in idem artati temporis congruerunt spatium, et quemadmodum clausa capso alioque septo diversi generis animalia nihilominus separata alienis in unum quaeque corpus congregantur, ita cuiusque clari operis capacia ingenia in similitudine et temporum et profectuum semetipsa
3 ab aliis separaverunt. Una neque multorum annorum spatio divisa aetas per divini spiritus viros, Aeschylum, Sophoclen, Euripiden, inlustravit tragoediam, una priscam illam et veterem sub Cratino, Aristophane et Eupolide comoediam; ac novam [comicam] Menandrus aequalesque eius aetatis non magis quam operis Philemo ac Diphilus et invenere intra paucissimos annos neque imitandam re-
4 liquere. Philosophorum quoque ingenia Socratico ore defluentia omnium, quos paulo ante enumeravimus, quanto post Platonis Aristotelisque mortem floruere spatio? Quid ante Isocraten, quid post eius auditores eorumque discipulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem artatum angustiis temporum, ut nemo memoria dignus alter ab altero videri nequiverint.

1 XVII. Neque hoc in Graecis quam in Romanis evenit magis: nam nisi aspera ac rudia repetas et inventi laudanda nomine, in Accio circaque eum Romana tragoedia est; dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium Teren-
2 tiumque et Afranium suppari aetate nituerunt. Historicos etiam, ut Livium quoque priorum aetati astruas, praeter Catonem et quosdam veteres et obscuros, minus octo-

ginta annis circumdatum aevum tulit, ut nec poëtarum in
antiquius citeriusve processit ubertas. At oratio ac vis 3
forensis perfectumque prosae eloquentiae decus, ut idem
separetur Cato, pace P. Crassi Scipionisque et Laeli et
Gracchorum et Fanni et Servi Galbae dixerim, ita universa
sub principe operis sui erupit Tullio, ut delectari ante eum
paucissimis, mirari vero neminem possis, nisi aut ab illo
visum aut qui illum viderit. Hoc idem evenisse gramma- 4
ticis, plastis, pictoribus, scalptoribus quisquis temporum
institerit notis reperiet, eminentiam cuiusque operis ar-
tissimis temporum claustris circumdatam. Huius ergo re- 5
cedentis intra seculum ingeniorum similitudinis congre-
gantisque se et in studium par et in emolumentum causas
cum semper requiro, nunquam reperio quas esse veras
confidam, sed fortasse veri similes, inter quas has maxime.
Alit aemulatio ingenia et nunc invidia nunc admiratio imi- 6
tationem accendit naturaque quod summo studio petitum
est, ascendit in summum difficilisque in perfecto mora est
naturaliterque quod procedere non potest, recedit, et ut
primo ad consequendos quos priores ducimus, accendi-
mur, ita ubi aut praeteriri aut aequari eos posse despera-
vimus, studium cum spe senescit et quod adsequi non po-
test, sequi desinit et velut occupatam relinquens materiam
quaerit novam, praeteritoque eo in quo eminere non pos-
sumus, aliquid in quo nitamur, conquirimus sequiturque,
ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis
impedimentum sit.

XVIII. Transit admiratio ab conditione temporum 1
et ad urbium. Una urbs Attica pluribus *annis* eloquen-
tiae, quam universa Graecia operibusque floruit, adeo ut
corpora gentis illius separata [sint] in alias civitates, in-
genia vero solis Atheniensium muris clausa existimes.
Neque ego hoc magis miratus sim, quam neminem Argi- 2
vum, Thebanum, Lacedaemonium oratorem aut dum vixit
auctoritate, aut post mortem memoria dignum existima-
tum; quae urbes talium studiorum fuere steriles, nisi The-
bas unum os Pindari inluminaret; nam Alcmana Lacones
falso sibi vindicant. [Et in Italia * * *]

M. VELLEI PATERCULI

HISTORIAE ROMANAE

AD M. VINICIUM COS.

LIBER POSTERIOR.

1 I. Potentiae Romanorum prior Scipio viam ape-
ruerat, luxuriae posterior aperuit; quippe remoto Cartha-
ginis metu sublataque imperi aemula non gradu sed prae-
cipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum; ve-
tus disciplina deserta, nova inducta; in somnum a vigi-
liis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa
2 civitas. Tum Scipio Nasica in Capitolio porticus, tum
quas praediximus Metellus, tum in Circo Cn. Octavius
multo amoenissimam moliti sunt, publicamque magnifi-
3 centiam secuta privata luxuria est. Triste deinde et con-
tumeliosum bellum in Hispania duce latronum Viriatho
secutum est, quod ita varia fortuna gestum est, ut sae-
pius Romanorum gereretur adversa. Sed interempto Vi-
riatho fraude magis quam virtute Servili Caepionis, Nu-
4 mantinum gravius exarsit. Haec urbs nunquam plura
quam decem milia propriae iuventutis armavit, sed vel
ferocia ingeni vel inscitia nostrorum ducum vel fortunae
indulgentia cum alios duces, tum Pompeium, magni no-
minis virum, ad turpissima deduxit foedera (hic primus
e Pompeiis consul fuit), nec minus turpia ac detestabilia
5 Mancinum Hostilium consulem. Sed Pompeium gratia im-
punitum habuit; Mancinum verecundia, quippe non recu-
sando, perduxit huc, ut per fecialis nudus ac post tergum
religatis manibus dederetur hostibus. Quem illi recipere

se negaverunt, sicut quondam Caudini fecerunt, dicentes publicam violationem fidei non debere unius lui sanguine.

II. Immanem deditio Mancini civitatis movit dissen- 1
sionem; quippe Tiberius Gracchus, Tiberi Gracchi, clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filia nepos, quo quaestore et auctore id foedus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid a se pactum infirmari, nunc similis vel iudici vel poenae metuens discrimen, tribunus plebis creatus, vir alioqui vita innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta et natura et industria mortalis condicio recipit, P. Mucio Scaevola, L. Calpurnio consulibus, abhinc annos centum sexaginta duos
descivit a bonis: pollicitusque toti Italiae civitatem, simul 2
etiam promulgatis agrariis legibus, *omnium* statum *concutientibus*, summa imis miscuit et in praeruptum atque anceps periculum adduxit rempublicam; Octavioque collegae pro bono publico stanti imperium abrogavit; triumviros agris dividendis colonisque deducendis creavit se socerumque suum, consularem Appium, et Gaium fratrem admodum iuvenem.

III. Tum P. Scipio Nasica, eius qui optimus vir a 1
senatu iudicatus erat, nepos, eius qui censor porticus in Capitolio fecerat, filius, pronepos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri P. Africani patrui, privatusque et togatus, cum esset consobrinus Ti. Gracchi, patriam cognationi praeferens et quicquid publice salutare non esset, privatim alienum existimans (ob eas virtutes primus omnium absens pontifex maximus factus est), circumdata laevo brachio togae lacinia ex superiore parte Capitoli summis gradibus insistens hortatus est, qui salvam vellent rempu-
blicam, se sequerentur. Tum optimates, senatus atque 2
equestris ordinis pars melior et maior et intacta perniciosis consiliis plebs inruere in Gracchum stantem in area cum catervis suis et concientem paene totius Italiae frequentiam: is fugiens decurrensque clivo Capitolino, fragmine subselli ictus vitam, quam gloriosissime degere po-
tuerat, immatura morte finivit. Hoc initium in urbe Roma 3

civilis sanguinis gladiorumque impunitatis fuit: inde ius vi obrutum potentiorque habitus prior discordiaeque civium antea condicionibus sanari solitae ferro diiudicatae bella-
4 que non causis inita sed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum est; non enim ibi consistunt exempla, unde coeperunt, sed quamlibet in tenuem recepta tramitem latissime evagandi sibi viam faciunt et ubi semel recto deerratum est, in praeceps pervenitur nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum.

1 IV. Interim dum haec in Italia geruntur, Aristonicus, qui mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiae stirpis originem, armis eam occupaverat, is victus a M. Perperna ductusque in triumpho, sed a M'. Aquilio, capite poenas dedit, cum initio belli Crassum Mucianum, virum iuris scientissimum, de-
2 cedentem ex Asia proconsulem interemisset. Et P. Scipio Africanus Aemilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam cladis creatus iterum consul missusque in Hispaniam fortunae virtutique expertae in Africa respondit in Hispania, et intra annum ac tris mensis, quam eo venerat, circumdatam operibus Numantiam excisamque aequavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuae commendavit memoriae; quippe excisa Carthagine ac Numantia ab alterius nos metu, alterius vindi-
4 cavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, quid de Ti. Gracchi caede sentiret, respondit, si is occupandae reipublicae animum habuisset, iure caesum; et cum omnis contio acclamasset: hostium, inquit, armatorum totiens clamore non territus qui possum vestro mo-
5 veri, quorum noverca est Italia? Reversus in urbem intra breve tempus, M'. Aquilio, C. Sempronio consulibus, abhinc annos centum quinquaginta septem, post duos consulatus duosque triumphos et bis excisos terrores reipublicae mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quaedam
6 elisarum faucium in cervice reperirentur notae. De tanti viri morte nulla habita est quaestio, eiusque corpus velato

capite elatum est, cuius opera super totum terrarum or-
bem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu
conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriae, mortem
obiit, vitam certe dignissimam egit, quae nullius ad id
temporis praeterquam avito fulgore vinceretur. Decessit 7
anno ferme quinquagesimo sexto, de quo si quis ambi-
get, recurrat ad priorem consulatum eius, in quem creatus
est anno tricesimo octavo; ita dubitare desinet.

V. Ante tempus excisae Numantiae praeclara in 1
Hispania militia D. Bruti fuit, qui penetratis omnibus Hi-
spaniae gentibus, ingenti vi hominum urbiumque potitus
numero, aditis quae vix audita erant, Gallaeci cognomen
meruit. Et ante eum paucis annis tam severum illius Q. 2
Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut cum urbem
Contrebiam nomine in Hispania oppugnaret, pulsas prae-
cipiti loco quinque cohortis legionarias eodem protinus
subire iuberet, facientibusque omnibus in procinctu te-
stamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non de-
territus proposito [perseverantia ducis], quem moriturum
miserat militem victorem recepit: tantum effecit mixtus
timori pudor spesque desperatione quaesita. Hic virtute
ac severitate facti, at Fabius Aemilianus Pauli exemplo
disciplinae in Hispania fuit clarissimus.

VI. Decem deinde interpositis annis, qui Ti. Grac- 1
chum, idem Gaium fratrem eius occupavit furor, tam virtu-
tibus eius omnibus, quam huic errori similem, ingenio etiam
eloquentiaque longe praestantiorem. Qui cum summa 2
quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindican-
dae fraternae mortis gratia vel praemuniendae regalis
potentiae eiusdem exempli tribunatum ingressus, longe
maiora et acriora repetens, dabat civitatem omnibus Ita-
licis, extendebat eam paene usque Alpis, dividebat agros,
vetabat quemquam civem plus quingentis iugeribus ha-
bere, quod aliquando lege Licinia cautum erat, nova con-
stituebat portoria, novis coloniis replebat provincias, iu-
dicia a senatu transferebat ad equites, frumentum plebi
dari instituerat, nihil immotum, nihil tranquillum, nihil
quietum, *nihil* denique in eodem statu relinquebat; quin

3 alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opin
consul, qui praetor Fregellas exciderat, persecutus ar
unaque Fulvium Flaccum, consularem ac triumpha
virum, aeque prava cupientem, quem C. Gracchus in
cum Tiberi fratris triumvirum nomine, re autem soc
4 regalis adsumpserat potentiae, morte adfecit. Id u
nefarie ab Opimio proditum, quod capitis non di
Gracchi, sed civis Romani pretium se daturum id
5 auro repensurum proposuit. Flaccus in Aventino arm
ac pugnam ciens cum filio maiore iugulatus est; Grac
profugiens cum iam comprehenderetur ab iis, quos
mius miserat, cervicem Euporo servo praebuit, qui
6 segnius se ipse interemit, quam domino succurrerat.
die singularis Pomponi equitis Romani in Gracchum f
fuit, qui more Coclitis sustentatis in ponte hostibus e
7 gladio se transfixit. Ut Ti. Gracchi antea corpus, ita
mira crudelitate victorum in Tiberim deiectum est. H
Ti. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes,
adhuc matre Cornelia, Africani filia, viri optimis inge
male usi, vitae mortisque habuere exitum; qui si civi
dignitatis concupissent modum, quicquid tumultua
adipisci gestierunt, quietis obtulisset respublica.

1 VII. Huic atrocitati adiectum scelus unicum: qui
iuvenis specie excellens necdum duodevicesimum tra
gressus annum immunisque delictorum paternorum, F
Flacci filius, quem pater legatum de condicionibus m
rat, ab Opimio interemptus est. Quem cum harus
Tuscus amicus flentem in vincula duci vidisset: quin
hoc potius, inquit, facis? protinusque inliso capite
postem lapideum ianuae carceris effusoque cerebro
piravit. Crudelesque mox quaestiones in amicos clien
2 que Gracchorum habitae sunt. Sed Opimium, virum a
qui sanctum et gravem, damnatum postea iudicio pub
memoria ipsius saevitiae, nulla civilis prosecuta est
sericordia. Eadem Rupilium Popiliumque, qui cons
asperrime in Tiberi Gracchi amicos saevierant, po
3 iudiciorum publicorum merito oppressit invidia. Rei
tae parum ad notitiam pertinens interponatur. Hic

Opimius, a quo consule celeberrimum Opimiani vini no-
men; quod iam nullum esse spatio annorum colligi potest,
cum ab eo sint ad te, M. Vinici, consulem anni centum
quinquaginta. Factum Opimi, quod inimicitiarum quae- 4
sita erat ultio, minor secuta auctoritas, et visa ultio pri-
vato odio magis quam publicae vindictae data. In legibus 5
Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quod extra
Italiam colonias posuit. Id maiores, cum viderent tanto
potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phocaea, Sy-
racusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto, genitali
solo, diligenter vitaverant, ut civis Romanos ad censen-
dum ex provinciis in Italiam revocaverint. Prima autem 6
extra Italiam colonia Carthago condita est; subinde Por-
cio Marcioque consulibus deducta colonia Narbo Martius.

VIII. Mandetur deinde memoriae severitas iudicio- 1
rum: quippe C. Cato consularis, M. Catonis nepos, Afri-
cani sororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus
est, cum lis eius HS. quattuor milibus aestimaretur: adeo
illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur quam mo-
dum factaque ad consilium dirigebant et quid, non in
quantum admissum foret, aestimabant. Circa eadem tem- 2
pora duo Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non
minus clarum exemplum et adhuc unicum Fulvi Flacci
eius qui Capuam ceperat, filiorum, sed alterius in ad-
optionem dati, in collegio consulatus fuit; adoptivus in
Acidini Manli familiam datus. Nam censura Metellorum
patruelium, non germanorum fratrum fuit, quod solis
contigerat Scipionibus. Tum Cimbri et Teutoni transcen- 3
dere Rhenum, multis mox nostris suisque cladibus nobi-
les. Per eadem tempora clarus eius Minuci, qui porticus,
quae hodieque celebres sunt, molitus est, ex Scordiscis
triumphus fuit.

IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores Sci- 1
pio Aemilianus Laeliusque, Ser. Galba, duo Gracchi,
C. Fannius, Carbo Papirius; nec praetereundus Metellus
Numidicus et Scaurus, et ante omnis L. Crassus et M. An-
tonius, quorum aetati ingeniisque successere C. Caesar
Strabo, P. Sulpicius; nam Q. Mucius iuris scientia quam

2 proprie eloquentiae nomine celebrior fuit. Clara etiam
per idem aevi spatium fuere ingenia in togatis Afrani, in
tragoediis Pacuvi atque Acci, usque in Graecorum inge-
niorum comparationem evecti magnumque inter hos ipsos
facientis operi suo locum, adeo quidem, ut in illis limae,
3 in hoc paene plus videatur fuisse sanguinis. Celebre et
Lucili nomen fuit, qui sub Publio Africano Numantino
bello eques militaverat; quo quidem tempore iuvenes ad-
huc Iugurtha ac Marius sub eodem Africano militantes in
iisdem castris didicere, quae postea in contrariis facerent.
4 Historiarum auctor iam tum Sisenna erat iuvenis; sed
opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo se-
niore editum est. Vetustior Sisenna fuit Caelius, aequalis
Sisennae Rutilius Claudiusque Quadrigarius et Valerius
5 Antias. Sane non ignoremus eadem aetate fuisse Pom-
ponium sensibus celebrem, verbis rudem, et novitate in-
venti a se operis commendabilem.

1 X. Prosequamur [notam] severitatem censorum Cassi
Longini Caepionisque, qui abhinc annos centum quinqua-
ginta tris Lepidum Aemilium augurem, quod sex milibus
HS. aedis conduxisset, adesse iusserunt; at nunc si quis
tanti habitet, vix ut senator agnoscitur: adeo mature a
rectis [in vitia vitiis] in prava, a pravis in praecipitia per-
2 venitur. Eodem tractu temporum et Domiti ex Arvernis
et Fabi ex Allobrogibus victoria fuit nobilis; Fabio, Pauli
nepoti, ex victoria cognomen Allobrogico inditum. Note-
tur Domitiae familiae peculiaris quaedam et ut clarissima,
ita artata numero felicitas. Septem ante hunc nobilissi-
mae simplicitatis iuvenem Cn. Domitium fuere singulis
omnino parentibus geniti, sed omnes ad consulatum sa-
cerdotiaque, ad triumphi autem paene omnes pervene-
runt insignia.

1 XI. Bellum deinde Iugurthinum gestum est per Q.
Metellum, nulli secundum seculi sui. Huius legatus fuit
C. Marius, quem praediximus, natus agresti loco, hirtus
atque horridus vitaque sanctus, quantum bello optimus,
tantum pace pessimus, immodicus gloriae, [insatiabilis,]
2 impotens, semperque inquietus. Hic per publicanos alios-

que in Africa negotiantis criminatus Metelli lentitudinem,
trahentis iam in tertium annum bellum, et naturalem no-
bilitatis superbiam morandique in imperiis cupiditatem,
effecit ut, cum commeatu petito Romam venisset, consul
crearetur bellique paene patrati a Metello qui bis Iugur-
tham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli
tamen et triumphus fuit clarissimus et meritum virtute ei
cognomen Numidici inditum. Ut paulo ante Domitiae fa- 3
miliae, ita Caeciliae notanda claritudo est: quippe intra
duodecim ferme annos huius temporis consules fuere
Metelli aut censores aut triumpharunt amplius duodecies,
ut appareat quemadmodum urbium imperiorumque, ita
gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, nunc
interire.

XII. At C. Marius L. Sullam iam tunc ut praecaven- 1
tibus fatis copulatum sibi quaestorem habuit et per eum
missum ad regem Bocchum Iugurtha rege abhinc annos
ferme centum triginta quattuor potitus est; designatusque
iterum consul in urbem reversus secundi consulatus initio
Kalendis Ianuariis eum in triumpho duxit. Effusa, ut 2
praediximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus
nomen Cimbris ac Teutonis erat, cum Caepionem Man-
liumque consules, et ante Carbonem Silanumque fudissent
fugassentque in Galliis et exuissent exercitu, Scaurum-
que Aurelium consularem et alios celeberrimi nominis
viros trucidassent, populus Romanus non alium repellen-
dis tantis hostibus magis idoneum imperatorem quam
Marium est ratus. Tum multiplicati consulatus eius. Ter- 3
tius in apparatu belli consumptus; quo anno Cn. Domitius
tribunus plebis legem tulit, ut sacerdotes, quos antea
collegae sufficiebant, populus crearet. Quarto trans Alpis 4
circa Aquas Sextias cum Teutonis conflixit, amplius cen-
tum quinquaginta milia hostium priore ac postero die ab
eo trucidati, gensque excisa Teutonum. Quinto citra Al- 5
pis in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse consul
et proconsul Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decerta-
vere proelio; caesa aut capta amplius ducenta milia ho-
minum. Hac victoria videtur meruisse Marius, ne eius

nati rempublicam poeniteret, ac bonis mala repensasse.
6 Sextus consulatus veluti praemium ei meritorum datus. Non tamen huius consulatus fraudetur gloria, quo Servili Glauciae Saturninique Apulei furorem, continuatis honoribus rempublicam lacerantium et gladiis quoque et caede comitia discutientium, consul armis compescuit hominesque exitiabilis in Hostilia curia morte multavit.

1 XIII. Deinde interiectis paucis annis tribunatum iniit M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque quam for-
2 tuna usus. Qui cum senatui priscum restituere cuperet decus et iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem, (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus cum in multos clarissimos atque innocentissimos viros saevissent, tum P. Rutilium, virum non seculi sui sed omnis aevi optimum, interrogatum lege repetundarum maximo cum gemitu civitatis damnaverant) in iis ipsis quae pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium, non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandae inliciendaeque multitudinis causa
3 fieri, ut minoribus perceptis maiora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut male facta collegarum eius quam optime ab ipso cogitata senatus probaret magis, et hono-
4 rem qui ab eo deferebatur, sperneret, iniurias quae ab illis intendebantur, aequo animo reciperet, et huius summae gloriae invideret, illorum modicam ferret.

1 XIV. Tum conversus Drusi animus, quando bene coepta male cedebant, ad dandam civitatem Italiae; quod cum moliens revertisset e foro immensa illa et incondita quae eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domus suae cultello percussus, qui adfixus lateri
2 eius relictus est, intra paucas horas decessit. Sed cum ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium moerentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiae suae: ecquandone, inquit, propinqui
3 amicique, similem mei civem habebit respublica? Hunc finem clarissimus iuvenis vitae habuit. Cuius morum minime omittatur argumentum: cum aedificaret domum in

Palatio in eo loco, ubi est, quae quondam Ciceronis, mox Censorini fuit, nunc Statili Sisennae est, promitteretque ei architectus, ita se eam aedificaturum, ut libera a conspectu immunisque ab omnibus arbitris esset neque quisquam in eam despicere posset: tu vero, inquit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quicquid agam, ab omnibus perspici possit.

XV. Mors Drusi iam pridem tumescens bellum ex- 1
citavit Italicum; quippe L. Caesare et P. Rutilio consulibus abhinc annos centum viginti universa Italia, cum id malum ab Asculanis ortum esset, (quippe Servilium praetorem Fonteiumque legatum occiderant) ac deinde a Marsis exceptum in omnis penetrasset regiones, arma adver-
sus Romanos cepit. Quorum ut fortuna atrox, ita causa 2
fuit iustissima; petebant enim eam civitatem, cuius imperium armis tuebantur; per omnis annos atque omnia bella duplici numero se militum equitumque fungi, neque in eius civitatis ius recipi, quae per eos in id ipsum pervenisset fastigium, per quod homines eiusdem et gentis et sanguinis ut externos alienosque fastidire posset. Id bellum amplius trecenta milia iuventutis Italicae abstulit.
Clarissimi autem imperatores fuerunt Romani eo bello 3
Cn. Pompeius, Cn. Pompei Magni pater, C. Marius, de quo praediximus, L. Sulla, anno ante praetura functus, Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen Pii
consecutus erat: quippe expulsum civitate a L. Saturnino 4
tribuno plebis quod solus in leges eius iurare noluerat, pietate sua, auctoritate senatus, consensu populi Romani restituit patrem. Nec triumphis honoribusque quam aut causa exili aut exilio aut reditu clarior fuit Numidicus.

XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces 1
Silo Popaedius, Herius Asinius, Insteius Cato, C. Pontidius, Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus; neque ego verecundia domestici sanguinis gloriae quicquam, dum verum refero, subtraham: quippe multum Minati Magi, atavi mei, Aeculanensis, tribuendum
est memoriae; qui nepos Deci Magi, Campanorum prin- 2
cipis, celeberrimi et fidelissimi viri, tantam hoc bello

Romanis fidem praestitit, ut cum legione quam ips
Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. I
caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret Compsan
occuparet; (cuius de virtutibus cum alii, tum maxim
lucide Q. Hortensius in annalibus suis retulit;) cuiu
pietati plenam populus Romanus gratiam retulit ip
viritim civitate donando, duos filios eius creando p
3 tores, cum seni adhuc crearentur. Tam varia atque a
fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum
Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius
hostibus occiderentur, exercitus populi Romani mul
locis funderentur, utque ad saga iretur diuque in ec
bitu maneretur. Caput imperi sui Corfinium legerar
4 que appellarant Italicam. Paulatim deinde recipiend
civitatem qui arma aut non ceperant aut deposuerant
turius, vires refectae sunt Pompeio Sullaque et M
fluentem procumbentemque rempublicam Romanam r
tuentibus.

1 XVII. Finito ex maxima parte, nisi qua Nolani
manebant reliquiae, Italico bello, quo quidem Ro
victis adflictisque ipsi exarmati quam integri univ
civitatem dare maluerunt, consulatum inierunt Q. Pomp
et L. Cornelius Sulla, vir qui neque ad finem vict
satis laudari, neque post victoriam abunde vitup
2 potest. Hic natus familia nobili, sextus a Cornelio R
qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces,
familiae eius claritudo intermissa esset, diu ita se g
ut nullam petendi consulatum cogitationem habere
3 retur: deinde post praeturam inlustratus bello Itali
ante in Gallia legatione sub Mario, qua eminentiss
duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsi
tensque consulatum paene omnium civium suffragiis f
est; sed eum honorem undequinquagesimo aetatis
anno adsecutus est.

1 XVIII. Per ea tempora Mithridates, Ponticus
vir neque silendus neque dicendus sine cura, bello
rimus, virtute eximius, aliquando fortuna, semper a
maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Rom

Iannibal, occupata Asia necatisque in ea omnibus civi-ius Romanis, quos quidem eadem die atque hora reddi-es civitatibus litteris ingenti cum pollicitatione praemio-um interimi iusserat, quo tempore neque fortitudine ad-ersus Mithridaten, neque fide in Romanos quisquam hodiis par fuit, (horum fidem Mytilenaeorum perfidia lluminavit, qui M'. Aquilium aliosque Mithridati vinctos radiderunt, quibus libertas in unius Theophanis gratiam ostea a Pompeio restituta est) cum terribilis Italiae quo-ue videretur imminere, sorte obvenit Sullae Asia provin-ia. Is egressus urbe cum circa Nolam moraretur, (quippe 2
a urbs pertinacissime arma retinebat exercituque Ro-lano obsidebatur, velut poeniteret eius fidei, quam mnium sanctissimam bello praestiterat Punico) P. Sulpi-ius tribunus plebis disertus, acer, opibus, gratia, amicitiis, igore ingeni atque animi celeberrimus, cum antea re-tissima voluntate apud populum maximam quaesisset di-nitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum et bene con-ulta ei male cederent, subito pravus et praeceps, C. lario post septuagesimum annum omnia imperia et omnis rovincias concupiscenti addixit legemque ad populum ulit, qua Sullae imperium abrogaretur, C. Mario bellum ecerneretur Mithridaticum, aliasque leges perniciosas , exitiabilis neque tolerandas liberae civitati tulit; quin iam Q. Pompei consulis filium eundemque Sullae gene-um per emissarios factionis suae interfecit.

XIX. Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit 1
ımque armis occupavit, duodecim auctores novarum essimarumque rerum, inter quos Marium cum filio et P. ulpicio, urbe exturbavit ac lege lata exules fecit; Sul-icium etiam adsecuti equites in Laurentinis paludibus ıgulavere, caputque eius erectum et ostentatum pro ıstris velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius 2
ost sextum consulatum annumque septuagesimum nudus limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminen-bus, extractus arundineto circa paludem Maricae in quam fugiens consectantis Sullae equites abdiderat, iniecto collum loro in carcerem Minturnensium iussu duum-

3 viri perductus est. Ad quem interficiendum missus gladio servus publicus natione Germanus, qui fort imperatore eo bello Cimbrico captus erat, ut agnovit rium, magno eiulatu exprimente indignationem casus
4 viri, abiecto gladio profugit e carcere. Tum cives hoste misereri paulo ante principis viri docti, instru eum viatico conlataque veste in navem imposuerun ille adsecutus circa Aenariam filium cursum in Afr direxit inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthagi sium toleravit, cum Marius aspiciens Carthaginem intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

1 XX. Hoc primum anno sanguine consulis Ro militis imbutae manus sunt; quippe Pompeius, co Sullae, ab exercitu Cn. Pompei proconsulis seditione
2 quam dux creaverat, interfectus est. * * * Non erat M Sulpicioque Cinna temperatior. Itaque cum ita ci Italiae data esset, ut in octo tribus contribuerentur cives, ne potentia eorum et multitudo veterum civiur gnitatem frangeret plusque possent recepti in benefi quam auctores benefici, Cinna in omnibus tribubus
3 se distributurum pollicitus est. Quo nomine ingenter tius Italiae frequentiam in urbem acciverat. E qua pı collegae optimatiumque viribus cum in Campaniam deret, ex auctoritate senatus consulatus ei abrogatu suffectusque in eius locum L. Cornelius Merula fl dialis: haec iniuria homine quam exemplo dignior
4 Tum Cinna corruptis primo centurionibus ac tribunis, etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu qui Nolam erat, receptus est. Is cum universus in verba iurasset, retinens insignia consulatus patriae bellur tulit, fretus ingenti numero novorum civium e qu delectu trecentas amplius cohortis conscripserat ac
5 ginta legionum instar impleverat. Opus erat partibus ctoritate, gratia, cuius augendae C. Marium cum fili exilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

1 XXI. Dum bellum autem infert patriae Cinna, Pompeius, Magni pater, cuius praeclara opera bello sico praecipue circa Picenum agrum, ut praescripsi

un erat respublica, quique Asculum ceperat, (circa quam
em, cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi
ent, quinque et septuaginta milia civium Romanorum,
plius sexaginta milia Italicorum una die conflixerant,)
stratus spe continuandi consulatus ita se dubium medi-
nque partibus praestitit, ut omnia ex proprio usu ageret
mporibusque insidiari videretur et huc atque illuc, unde
es maior adfuisset potentiae, se exercitumque deflecteret.
ed ad ultimum magno atrocique proelio cum Cinna conflixit, 2
ius commissi patratique sub ipsis moenibus oculisque
bis Romanae pugnantibus spectantibusque quam fuerit
entus exitiabilis, vix verbis exprimi potest. Post hoc cum 3
rumque exercitum velut parum bello exhaustum laceraret
stilentia, Cn. Pompeius decessit, cuius interitus voluptas
nissorum aut gladio aut morbo civium paene damno repen-
ta est, populusque Romanus quam vivo iracundiam de-
erat, in corpus mortui contulit. Seu duae, seu tres Pom- 4
iorum fuere familiae, primus eius nominis ante annos
re centum sexaginta septem Q. Pompeius cum Cn. Servilio
nsul fuit. Cinna et Marius haud incruentis utrinque cer- 5
minibus editis urbem occupaverunt; sed prior ingressus
nna de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox C. Marius pestifero civibus suis reditu 1
ravit moenia. Nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi
x Sullana esset secuta; neque licentia in mediocris sae-
um, sed excelsissimae quoque atque eminentissimae
ritatis viri variis suppliciorum generibus adfecti. In 2
consul Octavius, vir lenissimi animi, iussu Cinnae in-
fectus est; Merula autem qui se sub adventum Cinnae
nsulatu abdicaverat, incisis venis superfusoque altari-
s sanguine, quos saepe pro salute reipublicae flamen
alis precatus erat deos, eos in execrationem Cinnae
rtiumque eius tum precatus optime de republica meri-
m spiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis 3
que eloquentiae, gladiis militum quos ipsos facundia sua
ratus erat, iussu Mari Cinnaeque confossus est. Q. Ca-
us, et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloria, quae
cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad

mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce
naque perpolito inlatoque igni qui vim odoris exc
simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, m
4 magis voto quam arbitrio inimicorum obiit. Omnia
praecipitia in republica, nec tamen adhuc quisquam
niebatur, qui bona civis Romani aut donare auder
petere sustineret; postea id quoque accessit, ut sae
causam avaritia praeberet et modus culpae ex pe(
modo constitueretur et qui fuisset locuples, fiere
nocens, sui*que* quisque periculi merces foret, nec
quam videretur turpe quod esset quaestuosum.
1 XXIII. Secundum deinde consulatum Cinna,
ptimum Marius in priorum dedecus iniit, cuius initio ı
oppressus decessit, vir in bello hostibus, in otio c
2 infestissimus quietisque impatientissimus. In huius
suffectus Valerius Flaccus, turpissimae legis auctoı
creditoribus quadrantem solvi iusserat; cuius facti ı
eum poena intra biennium consecuta est. Domina
Italia Cinna maior pars nobilitatis ad Sullam in Ac
3 ac deinde post in Asiam perfugit. Sulla interim cu
thridatis praefectis circa Athenas Boeotiamque et
doniam ita dimicavit, ut et Athenas reciperet et *pl*
circa multiplicis Piraei portus munitiones labore e:
amplius ducenta milia hostium interficeret nec minus
4 caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo At
oppugnatae a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, niı
veri vetustatisque ignarus est; adeo enim certa Athı
sium in Romanos fides fuit, ut semper et in omni re
quid sincera fide gereretur, id Romani Attica fieri
5 dicarent: ceterum tum oppressi Mithridatis armis ho
miserrimae condicionis cum ab inimicis tenerentur,
gnabantur ab amicis et animos extra moenia, corpora ı
6 sitati servientes intra muros habebant. Transgressus d
in Asia Sulla parentem ad omnia supplicemque Mithri
invenit, quem multatum pecunia ac parte navium Asia
busque aliis provinciis, quas armis occupaverat, dec
coëgit, captivos recepit, in perfugas noxiosque anima
tit, paternis id est Ponticis finibus contentum esse iuss

XXIV. C. Flavius Fimbria, qui praefectus equitum 1
adventum Sullae Valerium Flaccum consularem virum
rfecerat, exercituque occupato imperator appellatus
ti Mithridaten pepulerat proelio, sub adventu Sullae se
se interemit, adulescens, quae pessime ausus erat, for-
er exsecutus. Eodem anno P. Laenas tribunus plebis 2
x. Lucilium qui [in] priore anno tribunus plebis fuerat,
xo Tarpeio deiecit, et cum collegae eius quibus diem
xerat, metu ad Sullam profugissent, aqua ignique iis
erdixit. Tum Sulla compositis transmarinis rebus cum 3
eum primum omnium Romanorum legati Parthorum
nissent et in iis quidam magi ex notis corporis respon-
ssent coelestem eius vitam et memoriam futuram, reve-
is in Italiam haud plura quam triginta armatorum milia
versum ducenta milia amplius hostium exposuit Brun-
si. Vix quicquam in Sullae operibus clarius duxerim, 4
am quod, cum per triennium Cinnanae Marianaeque
rtes Italiam obsiderent, neque inlaturum se bellum iis
ssimulavit, nec quod erat in manibus omisit, existima-
que ante frangendum hostem quam ulciscendum civem,
pulsoque externo metu, ubi quod alienum esset vicis-
t, superaret quod erat domesticum. Ante adventum L. 5
llae Cinna seditione orta ab exercitu interemptus, vir
gnior qui arbitrio victorum moreretur quam iracundia
litum; de quo vere dici potest, ausum eum quae nemo
deret bonus, perfecisse quae a nullo nisi fortissimo
rfici possent, et fuisse eum in consultando temerarium,
exequendo virum. Carbo nullo suffecto collega solus
to anno consul fuit.

XXV. Putares Sullam venisse in Italiam non belli 1
ndicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum
r Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum,
rorum, hominum, urbium perduxit in Campaniam ten-
vitque iustis legibus et aequis condicionibus bellum com-
nere; sed iis quibus et pessima et immodica cupiditas
at, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies 2
llae exercitus confluentibus ad eum optimo quoque et
nissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem

Norbanumque consules superat, quorum Norbanu
victus, Scipio ab exercitu suo desertus ac proditus, :
3 latus a Sulla dimissus est. Adeo enim Sulla diss
fuit bellator ac victor, ut dum vincit, *cautissimo* l
post victoriam audito fuerit crudelior. Nam et cons
ut praediximus, exarmatum, Quintumque Sertoriun
quanti mox belli facem! et multos alios, potitus e
dimisit incolumis, credo ut in eodem homine dupli
4 diversissimi animi conspiceretur exemplum. Post
riam qua *defendens* montem Tifata cum C. Norbanc
currerat Sulla gratis Dianae, cuius numini regio i
crata est, solvit, aquas salubritate [in] medendisqu
poribus nobilis agrosque omnis addixit deae. Huiu
tae religionis memoriam et inscriptio templi adfixa
hodieque et tabula testatur aerea intra aedem.

1 XXVI. Deinde consules Carbo tertium et C. M
septiens consulis filius, annos natus viginti sex, vir
magis quam *ingent* paterni, multa fortiterque molitus
usquam inferior nomine consulis, apud Sacriportur
sus a Sulla acie, Praeneste quod arte et natura mu
2 praesidiis firmaverat, se exercitumque contulit. N
usquam malis publicis deesset, in qua civitate semp
tutibus certatum erat, certabatur sceleribus, optim
sibi videbatur, qui fuerat pessimus: quippe dum ad
portum dimicatur, Damasippus praetor Domitiur
[*Mucium*] Scaevolam etiam, pontificem maximum et
humanique iuris auctorem celeberrimum, et C. Carl
praetorium, consulis fratrem, et Antistium aediliciun
3 faventis Sullae partibus in curia Hostilia trucidavit
perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestia
uxor Antisti, quae iugulato, ut praediximus, viro
se ipsa transfixit. Quantum huius gloriae famaeque
sit! Nunc virtute eminet *, patria latet. *

1 XXVII. At Pontius Telesinus, dux Samnitiur
animi fortissimus bellique peritus, Romano nomin
stissimus, contractis circiter octoginta milibus fortis
pertinacissimaeque in retinendis armis iuventutis, Ca
ac Mario consulibus abhinc annos centum et noven

ac/embribus ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, vi d summum discrimen et eum et rempublicam perdu- ilet, quae non maius periculum adiit Hannibalis intra ium miliarium castra conspicata, quam eo die, quo cumvolans ordines exercitus sui Telesinus dictitansque desse Romanis ultimum diem vociferabatur eruendam elendamque urbem, adiiciens nunquam defuturos rapto- s Italicae libertatis lupos, nisi silva in quam refugere lent, esset excisa. Post primam demum horam noctis et 2
omana acies respiravit, et hostium cessit. Telesinus ostera die semianimis repertus est victoris magis quam orientis vultum praeferens, cuius abscisum caput ferri stari que circa Praeneste Sulla iussit. Tum demum de- 3
eratis rebus suis C. Marius adulescens per cuniculos qui iro opere fabricati in diversas agrorum partis fuerant, natus erumpere cum foramine e terra emersisset, a dis- sitis in id ipsum interemptus est. Sunt qui sua manu, nt qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre lesini una obsesso et erumpente occubuisse prodide- nt. Utcunque cecidit, hodieque tanta patris imagine non 4
scuratur eius memoria. De quo iuvene quid existima- rit Sulla, in promptu est; occiso enim demum eo Felicis men adsumpsit, quod quidem usurpasset iustissime, si ndem et vincendi et vivendi finem habuisset. Oppu- 5
iationi autem Praenestis ac Mari praefuerat Ofella Lucre- s, qui cum ante Marianarum fuisset partium, proditor l Sullam transfugerat. Felicitatem diei quo Samnitium 6
lesinique pulsus est exercitus, Sulla perpetua ludorum rcensium honoravit memoria, qui sub eius nomine ullanae] Victoriae celebrantur.

XXVIII. Paulo ante quam Sulla ad Sacriportum dimi- 1
iret, magnificis proeliis partium eius viri hostium exer- tum fuderant, duo Servilii apud Clusium, Metellus Pius ud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur 2
ita belli civilis mala, cum Sullae crudelitate aucta sunt: ippe dictator creatus (cuius honoris usurpatio per an- s centum et viginti intermissa; nam proximus post an- m, quam Hannibal Italia excesserat, uti adpareat popu-

lum Romanum usum dictatoris ut [*in*] metu deside *ita in otio* timuisse potestatem) imperio, quo prioı vindicandam maximis periculis populi libertatem usi
3 eo immodicae crudelitatis licentia usus est. Primı et utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit qua civitate petulantis convici iudicium *histrioni* e redditur, in ea iugulati civis Romani publice consti tur auctoramentum, plurimumque haberet qui plı interemisset, neque occisi hostis quam civis uberiu
4 praemium fieretque quisque merces mortis suae. N(tum in eos qui contra arma tulerant, sed in multos tis saevitum; adiectum etiam, ut bona proscriptorun rent exclusique paternis opibus liberi etiam peten honorum iure prohiberentur simulque, quod indi mum est, senatorum filii et onera ordinis sustine iura perderent.

1 XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullae Cn. peius, eius Cn. Pompei filius, quem magnificenti res in consulatu gessisse bello Marsico praediximu ginti tris annos natus, abhinc annos centum et tre privatis ut opibus ita consiliis magna ausus magnifi conata executus, ad vindicandam restituendamque tatem patriae firmum ex agro Piceno qui totus pa eius clientelis refertus erat, contraxit exercitum; viri magnitudo multorum voluminum instar exigi
2 operis modus paucis eum narrari iubet. Fuit hic g matre Lucilia, stirpis senatoriae, forma excellens r qua flos commendatur aetatis, sed ea dignitate co tiaque quae in illam conveniens amplitudinem fortuna eum ad ultimum vitae comitata est diem, innocenti mius, sanctitate praecipuus, eloquentia medius, tiae quae honoris causa ad eum deferretur, non vi occuparetur cupidissimus, dux bello peritissimus, in toga nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem destissimus, amicitiarum tenax, in offensis exorabi reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda s ctione facillimus, potentia sua nunquam aut raro ad tentiam usus, paene omnium vitiorum expers, nisi nu

inter maxima in civitate libera dominaque gentium
ari, cum omnis civis iure haberet pares, quemquam
alem dignitate conspicere. Hic a toga virili adsuetus 3
militio prudentissimi ducis, parentis sui, bonum et
x recta discendi ingenium singulari rerum militarium
dentia excoluerat, ut a Sertorio Metellus laudaretur
gis, Pompeius timeretur validius.

XXX. *** Tum M. Perperna praetorius, e proscri- 1
s, gentis clarioris quam animi, Sertorium inter coenam
cae interemit Romanisque certam victoriam, partibus
s excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctora-
facinore. Metellus et Pompeius ex Hispaniis triumpha- 2
unt; sed Pompeius, hoc quoque triumpho adhuc eques
manus, ante diem quam consulatum iniret, curru urbem
ectus est. Quem virum quis non miretur per tot extra- 3
linaria imperia in summum fastigium evectum iniquo
isse animo C. Caesaris in altero consulatu petendo se-
um populumque Romanum rationem habere: adeo fa-
iare est hominibus omnia sibi ignoscere, nihil aliis
nittere, et invidiam rerum non ad causam sed ad vo-
tatem personasque dirigere. Hoc consulatu Pompeius 4
uniciam potestatem restituit, cuius Sulla imaginem
e re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hispania 5
itur, sexaginta quattuor fugitivi e ludo gladiatorio Ca-
a profugientes duce Spartaco raptis ex ea urbe gladiis
mo Vesuvium montem petiere, mox crescente in dies
ltitudine gravibus variisque casibus adfecere Italiam;
orum numerus in tantum adulevit, ut qua ultima dimi-
vere acie, centum et viginti milia hominum se Romano
ercitui opposuerint. Huius patrati gloria penes M. Cras-
n fuit, mox reipublicae omnis principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompei persona totum in se 1
rarum orbem et per omnia maior *cive* habebatur; qui
n consul perquam laudabiliter iurasset se in nullam
vinciam ex eo magistratu iturum idque servasset, post
nnium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut cum belli
re, non latrociniorum, orbem classibus iam, non fur-

lum Romanum usum dictatoris ut [*in*] metu desidera: *ita in otio* timuisse potestatem) imperio, quo priores vindicandam maximis periculis populi libertatem usi er
3 eo immodicae crudelitatis licentia usus est. Primus et utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit, u qua civitate petulantis convici iudicium *histrioni* ex a redditur, in ea iugulati civis Romani publice constitu tur auctoramentum, plurimumque haberet qui pluri interemisset, neque occisi hostis quam civis uberius f
4 praemium fieretque quisque merces mortis suae. Nec tum in eos qui contra arma tulerant, sed in multos ins tis saevitum; adiectum etiam, ut bona proscriptorum v rent exclusique paternis opibus liberi etiam petendo honorum iure prohiberentur simulque, quod indigni mum est, senatorum filii et onera ordinis sustinerer iura perderent.

1 XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullae Cn. P peius, eius Cn. Pompei filius, quem magnificentissi res in consulatu gessisse bello Marsico praediximus, ginti tris annos natus, abhinc annos centum et trede privatis ut opibus ita consiliis magna ausus magnifice conata executus, ad vindicandam restituendamque di tatem patriae firmum ex agro Piceno qui totus pate eius clientelis refertus erat, contraxit exercitum; cu viri magnitudo multorum voluminum instar exigit,
2 operis modus paucis eum narrari iubet. Fuit hic gen matre Lucilia, stirpis senatoriae, forma excellens noi qua flos commendatur aetatis, sed ea dignitate cons tiaque quae in illam conveniens amplitudinem fortunam eum ad ultimum vitae comitata est diem, innocentia mius, sanctitate praecipuus, eloquentia medius, po tiae quae honoris causa ad eum deferretur, non vi al occuparetur cupidissimus, dux bello peritissimus, c in toga nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem, destissimus, amicitiarum tenax, in offensis exorabil reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda sa ctione facillimus, potentia sua nunquam aut raro ad i tentiam usus, paene omnium vitiorum expers, nisi nun

.r inter maxima in civitate libera dominaque gentium ignari, cum omnis civis iure haberet pares, quemquam qualem dignitate conspicere. Hic a toga virili adsuetus 3
nmilitio prudentissimi ducis, parentis sui, bonum et pax recta discendi ingenium singulari rerum militarium identia excoluerat, ut a Sertorio Metellus laudaretur igis, Pompeius timeretur validius.

XXX. *** Tum M. Perperna praetorius, e proscri- 1
is, gentis clarioris quam animi, Sertorium inter coenam scae interemit Romanisque certam victoriam, partibus tis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctorat facinore. Metellus et Pompeius ex Hispaniis triumpha- 2
runt; sed Pompeius, hoc quoque triumpho adhuc eques omanus, ante diem quam consulatum iniret, curru urbem vectus est. Quem virum quis non miretur per tot extra- 3
dinaria imperia in summum fastigium evectum iniquo lisse animo C. Caesaris in altero consulatu petendo setum populumque Romanum rationem habere: adeo failiare est hominibus omnia sibi ignoscere, nihil aliis mittere, et invidiam rerum non ad causam sed ad vontatem personasque dirigere. Hoc consulatu Pompeius 4
buniciam potestatem restituit, cuius Sulla imaginem *ne re* reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hispania 5
ritur, sexaginta quattuor fugitivi e ludo gladiatorio Caa profugientes duce Spartaco raptis ex ea urbe gladiis imo Vesuvium montem petiere, mox crescente in dies ultitudine gravibus variisque casibus adfecere Italiam; iorum numerus in tantum adulevit, ut qua ultima dimivere acie, centum et viginti milia hominum se Romano ercitui opposuerint. Huius patrati gloria penes M. Crasm fuit, mox reipublicae omnis principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompei persona totum in se 1
rrarum orbem et per omnia maior *cive* habebatur; qui m consul perquam laudabiliter iurasset se in nullam ovinciam ex eo magistratu iturum idque servasset, post enniun A. Gabinius tribunus legem tulit, ut cum belli ore, non latrociniorum, orbem classibus iam, non fur-

tivis expeditionibus piratae terrerent quasdamque et Italiae urbis diripuissent, Cn. Pompeius ad eos opprin dos mitteretur essetque ei imperium aequum in omni provinciis cum proconsulibus usque ad quinquagesin
2 miliarium a mari. Quo senatus consulto paene totius rarum orbis imperium uni viro deferebatur; sed tai idem hoc ante septennium in M. Antoni praetura de
3 tum erat. Sed interdum persona ut exemplo nocet, invidiam auget aut levat: in Antonio homines aequo an passi erant; raro enim invidetur eorum honoribus, (rum vis non timetur; contra in iis homines extraordin reformidant, qui ea suo arbitrio aut depositurі aut re turi videntur et modum in voluntate habent. Dissu: bant optimates, sed consilia impetu victa sunt.

1 XXXII. Digna est memoria Q. Catuli cum auctoı tum verecundia, qui cum dissuadens legem in cont dixisset esse quidem praeclarum virum Cn. Pompe sed nimium iam liberae reipublicae neque omnia in reponenda, adiecissetque: „si quid huic acciderit, q in eius locum substituitis?" subclamavit universa coı „te, Q. Catule;" tum ille victus consensu omnium et
2 honorifico civitatis testimonio e contione discessit. hominis verecundiam, populi iustitiam mirari libet; hı quod non ultra contendit, plebis, quod dissuadente adversarium voluntatis suae vero testimonio fraudare
3 luit. Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quo Gracchus ereptum senatui ad equites, Sulla ab illis senatum transtulerant, aequaliter inter utrumque ordi partitus est; Otho Roscius lege sua equitibus in the
4 loca restituit. At Cn. Pompeius multis et praeclaris in id bellum adsumptis descriptoque [*paene*] in omni: cessus maris praesidio navium brevi inexsuperabili n terrarum orbem liberavit, praedonesque per mult: multis locis victos circa Ciliciam classe adgressus ac fugavit, et quo maturius bellum tam late diffusum ficeret, reliquias eorum contractas in urbibus remot(
5 mari loco in certa sede constituit. Sunt qui hoc carp sed quamquam in auctore satis rationis est, tum ı

nalibet magnum auctorem faceret; data enim facultate
rapto vivendi rapinis arcuit.

XXXIII. Cum esset in fine bellum Piraticum, et L. Lu- 1
lus, qui ante septem annos ex consulatu sortitus Asiam
hridati oppositus erat magnasque ac memorabilis res
gesserat, Mithridaten saepe multis locis fuderat, egre-
Cyzicum liberarat victoria, Tigranen, regum maxi-
im, in Armenia vicerat ultimamque bello manum paene
igis noluerat imponere quam non potuerat, qui alioqui
r omnia laudabilis et bello paene invictus pecuniae pel-
atur cupidine, idem bellum adhuc administraret, Ma-
ius tribunus plebis, semper venalis et alienae minister
tentiae, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn.
npeium administraretur. Accepta ea magnisque cer- 2
im inter imperatores iurgiis, cum Pompeius Lucullo
imiam pecuniae, Lucullus Pompeio interminatam cu-
itatem obiiceret imperi, neuterque ab eo quo argueba-
, mentitus argui posset. Nam neque Pompeius, ut pri- 3
m ad rempublicam adgressus est, quemquam *aequo*
mo parem tulit, et in quibus rebus primus esse debe-
, solus esse cupiebat, neque eo viro quisquam aut
i omnia minus aut gloriam magis concupiit, in adpe-
dis honoribus immodicus, in gerendis verecundissi-
s, ut qui eos ut libentissime iniret, ita finiret aequo
mo, et quod cupisset, arbitrio suo sumeret, alieno de-
ieret, et Lucullus, summus alioqui vir, profusae huius 4
iedificiis convictibusque et apparatibus luxuriae pri-
s auctor fuit, quem ob iniectas molis mari et receptum
fossis montibus in terras mare haud infacete Magnus
npeius Xerxen togatum vocare assueverat.

XXXIV. Per id tempus a Q. Metello Creta insula in 1
puli Romani potestatem redacta est, quae ducibus
nare et Lasthene quattuor et viginti milibus iuvenum
ictis velocitate pernicibus, armorum laborumque pa-
itissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium
manos exercitus fatigaverat Ne ab huius quidem usura 2
riae temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriae
rtem conaretur vindicare; sed et Luculli et Metelli

triumphum cum ipsorum singularis virtus, tum etiam i
vidia Pompei apud optimum quemque fecit favorabiler
3 Per haec tempora M. Cicero, qui omnia incrementa su
sibi debuit, vir novitatis nobilissimae et ut vita clarus i
ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramu
eorum ingenio vinceremur, consul Sergi Catilinae Lent
lique et Cethegi et aliorum utriusque ordinis virorum co
iurationem singulari virtute, constantia, vigilia curaqu
4 aperuit. Catilina metu consularis imperi urbe pulsus es
Lentulus consularis et praetor iterum Cethegusque et a
clari nominis viri auctore senatu, iussu consulis in ca
cere necati sunt.

1 XXXV. Ille senatus dies, quo haec acta sunt, virt
tem M. Catonis, iam multis in rebus conspicuam atq
2 praenitentem in altissimo *culmine*, inluminavit. Hic ge
tus proavo M. Catone, principe illo familiae Porciae, hom
Virtuti simillimus et per omnia ingenio diis quam hom
nibus propior, qui nunquam recte fecit, ut facere vider
tur, sed quia aliter facere non potuerat, cuique id solu
visum est rationem habere, quod haberet iustitiae, omn
bus humanis vitiis immunis semper fortunam in sua p
3 testate habuit. Hic tribunus plebis designatus et adhu
admodum adulescens, cum alii suaderent, ut per mun
cipia Lentulus coniuratique custodirentur, paene int
ultimos interrogatus sententiam, tanta vi animi atque i
geni invectus est in coniurationem, eo ardore oris or
tionem omnium lenitatem suadentium societate cons
suspectam fecit, sic impendentia ex ruinis incendiisq
urbis et commutatione status publici pericula exposuit, i
consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus i
eius sententiam transiret animadvertendumque in e
quos praediximus, censeret maiorque pars ordinis ei
4 Ciceronem prosequerentur domum. At Catilina non s
gnius *conata* obiit, quam sceleris conandi consilia inier
quippe fortissime dimicans, quem spiritum supplicio d
buerat, *proelio* reddidit.

1 XXXVI. Consulatui Ciceronis non mediocre adie
decus natus eo anno divus Augustus abhinc annos non

, omnibus omnium gentium viris magnitudine sua
turus caliginem. Iam paene supervacaneum videri 2
t eminentium ingeniorum notare tempora; quis enim
at diremptos gradibus aetatis floruisse hoc tempore
onem, Hortensium, anteque *Antonium*, Crassum,
m, Sulpicium, moxque Brutum, Calidium, Coelium,
m, et proximum Ciceroni Caesarem, eorumque velut
ios Corvinum ac Pollionem Asinium, aemulumque
ydidis Sallustium auctoresque carminum Varronem
cretium, neque ullo in suscepti operis sui *genere*
ine] minorem Catullum. Paene stulta est inhaeren- 3
oculis ingeniorum enumeratio, inter quae maxime
aevi eminent princeps carminum Vergilius Rabi-
ie et consecutus Sallustium Livius Tibullusque et
, perfectissimi in forma operis sui; nam vivorum ut
a admiratio ita censura difficilis est.

XXXVII. Dum haec in urbe Italiaque geruntur, Cn. 1
eius memorabile adversus Mithridaten, qui post
li profectionem magnas novi exercitus viris repara-
bellum gessit. At rex fusus fugatusque et omnibus 2
s copiis Armeniam Tigranenque socerum petiit, re-
eius temporis, nisi qua Luculli armis erat infractus,
tissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius
it Armeniam. Prior filius Tigranis, sed discors patri, 3
nit ad Pompeium; mox ipse supplex et praesens se
umque dicioni eius permisit, praefatus neminem alium
Romanum neque ullius gentis virum futurum fuisse,
se societati commissurus foret, quam Cn. Pompe-
proinde omnem sibi vel adversam vel secundam,
auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram;
esse turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas,
inhoneste aliquem summitti *huic*, quem fortuna su-
omnis extulisset. Servatus regi honos imperi, sed 4
to ingenti pecunia, quae omnis, sicuti Pompeio mo-
at, redacta in quaestoris potestatem ac publicis de-
a litteris. Syria aliaeque, quas occupaverat, pro-
ie ereptae et aliae restitutae populo Romano, aliae
rimum in eius potestatem redactae, ut Syria, quae

tum primum facta est stipendiaria; finis imperi reg minatus Armenia.

1 XXXVIII. Haud absurdum videtur propositi o regulae paucis percurrere, quae cuiusque ductu ge natio redacta in formulam provinciae [stipendia pact: ut quae partibus notavimus, facilius simul universa
2 spici possint. Primus in Siciliam traiecit exercitum c Claudius, sed provinciam eam post annos ferme quir ginta duos captis Syracusis fecit Marcellus Claudius mus Africam Regulus nono ferme anno primi I belli **, sed post centum et novem annos P. Scipi milianus eruta Carthagine abhinc annos centum se
3 ginta tris Africam in formulam redegit provinciae. dinia inter primum et secundum bellum Punicum T. Manli consulis certum recepit imperi iugum. Im bellicae civitatis argumentum, quod semel sub reg iterum hoc T. Manlio consule, tertio Augusto pri certae pacis argumentum Ianus geminus clausus
4 In Hispaniam primi omnium duxere exercitus Cn. Scipiones initio secundi belli Punici abhinc annos d tos quinquaginta; inde varie possessa et saepe a partibus, universa ductu Augusti facta stipendiari
5 Macedoniam Paulus, Mummius Achaiam, Fulvius lior subegit Aetoliam; Asiam L. Scipio, Africani f eripuit Antiocho; sed beneficio senatus populique Rc mox ab Attalis possessam regibus M. Perperna,
6 Aristonico, fecit tributariam. Cypri devictae nulli signanda gloria est; quippe senatus consulto, mini Catonis, regis morte, quam ille conscientia acci facta provincia est. Creta Metelli ductu longissimae tatis fine multata est. Syria Pontusque Cn. Pompei tis monumenta sunt.

1 XXXIX. Gallias, primum a Domitio Fabioque pote Pauli, qui Allobrogicus vocatus est, intratas exercitu, magna mox clade nostra saepe et adfecta et omisimus; sed fulgentissimum C. Caesaris opus conspicitur; quippe eius ductu auspiciisque infr paene idem quod totus terrarum orbis *ignavum* conf

ım. Ab eodem facta [*Numidia provincia, e qua* 2
cognomen virtute partum detulerat Metellus] Nu-
Ciliciam perdomuit Isauricus, et post bellum
num Vulso Manlius Gallograeciam. Bithynia, ut
mus, testamento Nicomedis relicta hereditaria.
ugustus praeter Hispanias aliasque gentis, qua-
.is forum eius praenitet, *paene idem* facta Aegypto
ıria, quantum pater eius Galliis in aerarium redi-
ılit. At Ti. Caesar, quam certam Hispanis parendi 3
ɔnem extorserat parens, Illyriis Delmatisque ex-
ihaetiam autem et Vindelicos ac Noricos Panno-
et Scordiscos novas imperio nostro subiunxit
as; ut has armis, ita auctoritate Cappadociam
Romano fecit stipendiariam. Sed revertamur ad

Secuta deinde Cn. Pompei militia, gloriae labo- 1
ioris incertum est. Penetratae cum victoria Me-
ania, Iberia; deinde flexum agmen ad eas natio-
ıe dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos
ɔsque et Achaeos, et oppressus auspiciis Pom-
.diis fili Pharnacis Mithridates, ultimus omnium
regum praeter Parthicos. Tum victor omnium 2
ierat gentium Pompeius suoque et civium voto
per omnia fortunam hominis egressus revertit in
Cuius reditum favorabilem opinio fecerat; quippe 3
non sine exercitu venturum in urbem adfirma-
ibertati publicae statuturum arbitrio suo modum;
is hoc homines timuerant, eo gratior civilis tanti
ıris reditus fuit: omni quippe Brundusi dimisso
nihil praeter nomen imperatoris retinens cum
comitatu quem semper illi *secum trahere* moris
ırbem rediit magnificentissimumque de tot regi-
biduum egit triumphum longeque maiorem omni
nlata pecunia in aerarium, praeterquam a Paulo,
ıbiis intulit. Absente Cn. Pompeio T. Ampius et 4
nus tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Cir-
corona laurea et omni cultu triumphantium ute-
:enicis autem praetexta coronaque aurea; id ille

non plus quam semel, et hoc sane nimium fuit, usu
5 sustinuit. Huius viri fastigium tantis auctibus fortun
tulit, ut primum ex Africa, iterum ex Europa, tert
Asia triumpharet, et quot partes terrarum orbis sun
6 tidem faceret monumenta victoriae suae. Nunquam
nentia invidia carent: itaque et Lucullus, memor t
acceptae iniuriae, et Metellus Creticus, non iniuste
rens, (quippe ornamentum triumphi eius captivos (
Pompeius subduxerat) et cum iis pars optimatium i
gabatur, ne aut promissa civitatibus a Pompeio aut
meritis praemia ad arbitrium eius persolverentur.
1 XLI. Secutus deinde est consulatus C. Caesaris
scribenti manum iniicit et quamlibet festinantem
2 morari cogit. Hic nobilissima Iuliorum genitus fami
quod *monumentis* antiquissimis constabat, ab Anchi
Venere deducens genus, forma omnium civium exc
tissimus, vigore animi acerrimus, munificentiae effu
mus, animo super humanam et naturam et fidem ev
magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, pat
periculorum Magno illi Alexandro sed sobrio nequ
cundo simillimus, qui denique semper et somno e
in vitam, non in voluptatem uteretur, cum fuisset C
rio sanguine coniunctissimus atque idem Cinnae g
cuius filiam ut repudiaret nullo metu compelli potuit,
M. Piso consularis Anniam quae Cinnae uxor fuera
Sullae dimisisset gratiam, habuissetque fere duodev
annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus est, r
ministris Sullae adiutoribusque partium quam ipso
quirentibus eum ad necem, mutata veste dissimile
fortunae suae indutus habitum nocte urbe elapsus e
1 XLII. Idem postea admodum iuvenis cum a p
captus esset, ita se per omne spatium quo ab his r
tus est, apud eos gessit, ut pariter iis terrori venera
que esset neque unquam aut nocte aut die (cur enim
vel maximum est, si narrari verbis speciosis non p
omittatur?) aut excalcearetur aut discingeretur, in ho
licet ne, si quando aliquid ex solito variaret, suspect
2 qui oculis tantummodo eum custodiebant, foret. Lo

narrare, quid et quotiens ausus sit, quanto opere ata eius qui obtinebat Asiam magistratus populi Roıi metu suo destituerit: illud referatur documentum .i mox evasuri viri. Quae nox eam diem secuta est, 3
publica civitatium pecunia redemptus est, ita tamen, ogeret ante obsides a piratis civitatibus dari, contracta ;se et privatus et tumultuaria invectus in eum locum, [uo ipsi praedones erant, partem classis fugavit, parmersit, aliquot navis multosque mortalis cepit, laeque nocturnae expeditionis triumpho ad suos revectus mandatisque custodiae, quos ceperat, in Bithyniam :exit ad proconsulem Iuncum (idem enim Asiam *etiam* obtinebat) petens, ut auctor fieret sumendi de cais supplici; quod cum ille se facturum negasset venrumque captivos dixisset, (quippe sequebatur invidia tiam) incredibili celeritate revectus ad mare, priusm de ea re ulli proconsulis redderentur epistulae, ıis quos ceperat, suffixit cruci.

XLIII. Idem mox ad sacerdotium ineundum (quippe 1
ɔns pontifex factus erat in Cottae consularis locum, . paene puer a Mario Cinnaque flamen dialis creatus, ɔria Sullae, qui omnia ab iis acta fecerat irrita, amiet id sacerdotium) festinans in Italiam, ne conspiciere a praedonibus omnia tunc obtinentibus maria et metam infestis sibi, quattuor scalmorum navem una cum bus amicis decemque servis ingressus effusissimum iatici maris traiecit sinum. Quo quidem in cursu con- 2
:tis, ut putabat, piratarum navibus cum exuisset vestem 'assetque pugionem ad femur alterutri se fortunae ıns, mox intellexit frustratum esse visum suum arboque ex longinquo ordinem antemnarum praebuisse ginem. Reliqua eius acta in urbe, nobilissima Gn. Do- 3
llae accusatio et maior civitatis in ea favor quam reis ·stari solet, contentionesque civiles cum Q. Catulo e aliis eminentissimis viris celeberrimae et ante praem victus maximi pontificatus petitione Q. Catulus, ium confessione senatus princeps, et restituta in aedi- adversante quidem nobilitate monumenta C. Mari

simulque revocati ad ius dignitatis proscriptorum l
et praetura, quaesturaque mirabili virtute atque indu
obita in Hispania, cum esset quaestor sub Vetere
tistio, avo huius Veteris consularis atque pontificis,
rum consularium et sacerdotum patris, viri in tantum
in quantum humana simplicitas intellegi potest, quo
tiora sunt, minus egent stilo.

1 XLIV. Hoc igitur consule inter eum et Cn. Pomp
et M. Crassum inita potentiae societas, quae urbi orb
terrarum nec minus diverso cuique tempore ipsis ex
2 bilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompeius causam
buerat, ut tandem acta in transmarinis provinciis, qu
ut praediximus, multi obtrectabant, per Caesarem
firmarentur consulem; Caesar autem, quod animadv
bat se cedendo Pompei gloriae aucturum suam et in
communis potentiae in illum relegata confirmaturum
suas; Crassus, ut quem principatum solus adsequi
3 poterat, auctoritate Pompei, viribus teneret Caesaris.
finitas etiam inter Caesarem Pompeiumque contracta
ptiis, quippe filiam C. Caesaris Cn. Magnus duxit uxo
4 In hoc consulatu Caesar legem tulit, ut ager Camp
plebei divideretur, suasore legis Pompeio: ita cir
viginti milia civium eo deducta et ius ab his restitu
post annos circiter centum quinquaginta duos quam l
Punico ab Romanis Capua in formam praefecturae
5 dacta erat. Bibulus, collega Caesaris, cum actiones
magis vellet impedire quam posset, maiore parte
domi se tenuit; quo facto dum augere vult invidiam
legae, auxit potentiam. Tum Caesari decretae in c
quennium Galliae.

1 XLV. Per idem tempus P. Clodius, homo nol
disertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ul
nisi quem vellet, nosset modum, malorum proposito
executor acerrimus, infamis etiam sororis stupro et a
incesti reus ob initum inter religiosissima populi Ro
sacra adulterium, cum gravis inimicitias cum M. Cice
exerceret (quid enim inter tam dissimilis amicum
poterat?) et a patribus ad plebem transisset, legem

ibunatu tulit, qui civem Romanum indemnatum inter-
isset, ei aqua et igni interdiceretur; cuius verbis etsi
in nominabatur Cicero, tamen solus petebatur: ita vir
ptime meritus de republica conservatae patriae pretium
lamitatem exili tulit. Non caruerunt suspicione oppressi 2
iceronis Caesar et Pompeius. Hoc sibi contraxisse vide-
tur Cicero, quod inter vigintiviros dividendo agro Cam-
ano esse noluisset. Idem intra biennium sera Cn. Pom- 3
ei cura, verum, ut coepit, intenta votisque Italiae ac
ecretis senatus, virtute atque actione Anni Milonis tri-
uni plebis dignitati patriaeque restitutus est: neque post
umidici exilium aut reditum quisquam aut expulsus in-
idiosius, aut receptus est laetius; cuius domus quam
ifeste a Clodio disiecta erat, tam speciose a senatu re-
ituta est. Idem P. Clodius in tribunatu sub honorificen- 4
ssimo ministeri titulo M. Catonem a republica relegavit:
uippe legem tulit, ut is quaestor cum iure praetorio ad-
ecto etiam quaestore mitteretur in insulam Cyprum ad
poliandum regno Ptolemaeum, omnibus morum vitiis
am contumeliam meritum. Sed ille sub adventum Cato- 5
is vitae suae vim intulit; unde pecuniam longe sperata
aiorem Cato Romam retulit; cuius integritatem laudari
efas est, insolentia paene argui potest, quod una cum
onsulibus ac senatu effusa civitate obviam cum per Ti-
erim subiret navibus, non ante is egressus est, quam
l eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

XLVI. Cum deinde immanis res, vix multis volumi- 1
bus explicandas, C. Caesar in Gallia ageret, nec con-
ntus plurimis ac felicissimis victoriis innumerabilibusque
iesis et captis hostium milibus etiam in Britanniam tra-
cisset exercitum, alterum paene imperio nostro ac suo
uaerens orbem, vetus par consulum, Cn. Pompeius et
. Crassus, alterum iniere consulatum, qui neque petitus
oneste ab iis, neque probabiliter gestus est. Caesari 2
ge, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatae in idem
atium temporis provinciae; Crasso, bellum Parthicum
animo molienti, Syria decreta, qui vir cetera sanctis-
nus immunisque voluptatibus neque in pecunia neque

in gloria concupiscenda aut modum norat aut capieba
3 terminum. Hunc proficiscentem in Syriam diris cum omi
nibus tribuni plebis frustra retinere conati, quorur
execrationes si in ipsum tantummodo valuissent, util
imperatoris damnum salvo exercitu fuisset reipublicae
4 Transgressum Euphraten Crassum petentemque Seleucia,
circumfusis immanibus copiis equitum rex Orodes un
cum parte maiore Romani exercitus interemit. Reliquia
legionum C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinori
tum quaestor, conservavit Syriamque adeo in popu
Romani potestate retinuit, ut transgressos in eam Part
felici rerum eventu fugaret ac funderet.

1 XLVII. Per haec insequentiaque et quae praedi
mus tempora amplius decies centena milia hostium a
Caesare caesa sunt, plura capta; pugnatum saepe direc
acie, saepe in agminibus, saepe eruptionibus, bis pen
trata Britannia, novem denique aestatibus vix ulla no
iustissimus triumphus emeritus; circa Alesiam vero ta
tae res gestae, quantas audere vix hominis, perfice
2 paene nullius nisi dei fuerit. *Quinto* ferme anno Caes
morabatur in Galliis, cum medium iam ex invidia *potenti*
male cohaerentis inter Cn. Pompeium et C. Caesarem co
cordiae pignus Iulia, uxor Magni, decessit; atque omn
inter destinatos tanto discrimini duces dirimente fortu
filius quoque parvus Pompei, Iulia natus, intra bre
3 spatium obiit. Tum in gladios caedisque civium furen
ambitu, cuius neque finis reperiebatur nec modus, terti
consulatus soli Cn. Pompeio etiam adversantium ant
dignitati eius iudicio delatus est, cuius ille honoris glo
veluti reconciliatis sibi optimatibus maxime a C. Caesa
alienatus est; sed eius consulatus omnem vim in coër
4 tionem ambitus exercuit. Quo tempore P. Clodius a M
lone, candidato consulatus, exemplo inutili, facto sal
tari reipublicae circa Bovillas contracta ex occursu ri
iugulatus est. Milonem reum non magis invidia facti qu
Pompei damnavit voluntas; quem quidem M. Cato pal
lata absolvit sententia; qui si maturius tulisset, non d
fuissent qui sequerentur exemplum probarentque eu

...m occisum, quo nemo perniciosior reipublicae neque ...is inimicior vixerat.

XLVIII. Intra breve deinde spatium belli civilis ex- 1 ...erunt initia, cum iustissimus quisque et a Caesare et ...Pompeio vellet dimitti exercitus; quippe Pompeius in ...cundo consulatu Hispanias sibi decerni voluerat, eas- ...e per triennium absens ipse ac praesidens urbi per ...ranium et Petreium, consularem ac praetorium, lega- ... suos, administrabat et iis qui a Caesare dimittendos ...ercitus contendebant, adsentabatur, iis qui ab ipso ...oque, adversabatur. Qui si ante biennium, quam ad 2 ...ma itum est, perfectis muneribus theatri et aliorum ...perum, quae ei circumdedit, gravissima tentatus valetu- ...ine decessisset in Campania, quo quidem tempore uni- ...ersa Italia vota pro salute eius, primi omnium civium, ...iscepit, defuisset fortunae destruendi eius locus et quam ...pud superos habuerat magnitudinem, inlibatam detulis- ...et ad inferos. Bello autem civili et tot quae deinde per 3 ...ntinuos viginti annos consecuta sunt, malis non alius ...aiorem flagrantioremque quam C. Curio tribunus plebis ...ubiecit facem, vir nobilis, eloquens, audax, suae alienae- ...ue et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingeniosis- ...me nequam et facundus malo publico, cuius animo [volu- ...atibus vel libidinibus] neque opes ullae neque cupiditates ...ufficere possent. Hic primo pro Pompei partibus, id est, 4 ... tunc habebatur, pro republica, mox simulatione contra ...ompeium et Caesarem sed animo pro Caesare stetit; ... gratis an accepto centies sestertio fecerit, ut accepi- ...us, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas 5 ...t] coalescentis condiciones pacis, quas et Caesar iustis- ...mo animo postulabat et Pompeius aequo recipiebat, ...scussit ac rupit unice cavente Cicerone concordiae pu- ...icae. Harum praeteritarumque rerum ordo cum iustis 6 ...iorum voluminibus promatur, tum, uti spero, nostris ...plicabitur: nunc proposito operi sua forma reddatur, ... prius gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis Me- ...lloque et Hortensio, qui cum sine invidia in republica ...oruissent eminuissentque sine periculo, quieta aut certe

non praecipitata *ac* fatali ante initium bellorum ci\ morte functi sunt.

1 XLIX. Lentulo et Marcello consulibus post u conditam annis septingentis tribus, et ante annos se ginta octo, quam tu, M. Vinici, consulatum inires, b
2 civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatu terius erat firmior; hic omnia speciosa, illic valentia; peium senatus auctoritas, Caesarem militum armavit cia. Consules senatusque causae, non Pompeio, sun
3 imperi detulerunt. Nihil relictum a Caesare, quod vandae pacis causa tentari posset; nihil receptum a peianis, cum alter consul iusto esset ferocior, Le vero salva republica salvus esse non posset, M. Cato moriendum ante quam ullam condicionem civ cipiendam reipublicae contenderet. Vir antiquus et Pompei partis laudaret magis, prudens sequeretu
4 saris, et illa gloriosa, haec terribiliora duceret. Ut d spretis omnibus, quae Caesar postulaverat, tantum contentus cum una legione titulum retinere prov privatus ut in urbem veniret et se in petitione cons suffragiis populi Romani committeret decrevere,
5 bellandum Caesar cum exercitu Rubiconem transiit Pompeius consulesque et maior pars senatus relicta ac deinde Italia transmisere Dyrrhachium.

1 L. At Caesar Domitio legionibusque Corfini, una cum eo fuerant, potitus, duce aliisque, qui vol abire ad Pompeium, sine dilatione dimissis, perse Brundusium, ita ut appareret malle integris rebus dicionibus finire bellum quam opprimere fugientis transgressos reperisset consules, in urbem revert ditaque ratione consiliorum suorum in senatu et i tione ac miserrimae necessitudinis, cum alienis arn
2 arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. nationem itineris eius aliquamdiu morata Massil fide melior quam consilio prudentior, intempestiv cipalium armorum arbitria captans, quibus hi se
3 interponere, qui non parentem coërcere possunt. citus deinde, qui sub Afranio consulari ac Petr

io fuerat, ipsius adventus vigore ac fulgore occupatus Caesari tradidit; uterque legatorum et quisquis cuius- e ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno cum Dyrrhachium ac vicina ei 1
bi regio castris Pompei retineretur, qui accitis ex omni- is transmarinis provinciis legionibus, equitum ac pedi- m auxiliis, regumque et tetrarcharum simulque dyna- arum copiis immanem exercitum confecerat et mare aesidiis classium, ut rebatur, sepserat, quominus Cae- r legiones posset transmittere, sua et celeritate et for na C. Caesar usus nihil in mora habuit, quominus eo, m vellet, ipse exercitusque classibus perveniret et primo ene castris Pompei sua iungeret, mox etiam obsidione inimentisque eum complecteretur. Sed inopia obsiden- 2
us quam obsessis erat gravior. Tum Balbus Cornelius cedente humanam fidem temeritate ingressus castra stium saepiusque cum Lentulo conlocutus consule, du- ante quanti se venderet, illis incrementis fecit viam, ibus, non *in* Hispania *ex cive* natus sed Hispanus, in umphum et pontificatum adsurgeret fieretque ex pri- to consularis. Variatum deinde proeliis, sed uno longe 3
gis Pompeianis prospero, quo graviter impulsi sunt esaris milites.

LII. Tum Caesar cum exercitu fatalem victoriae 1
ae Thessaliam petiit, Pompeius, longe diversa aliis adentibus, quorum plerique hortabantur, ut in Italiam nsmitteret, (neque hercules quicquam partibus illis brius fuit) alii, ut bellum traheret, quod dignatione um in dies ipsis magis prosperum fieret, usus impetu hostem secutus est. Aciem Pharsalicam et illum 2
atissimum Romano nomini diem tantumque utriusque itus profusum sanguinis et conlisa inter se duo rei- ae capita effossumque alterum Romani imperi lu- tot talisque Pompeianarum partium caesos viros cipit enarranda hic scripturae modus. Illud notan- 3
st: ut primum C. Caesar inclinatam vidit Pompeia- aciem, neque prius neque antiquius quicquam quam in omnis partis (ut militari et verbo et con-

sueludine utar) dimittere [*praecones parce civibus e*
4 *centes.*] Pro dii immortales, quod huius voluntatis er
5 Brutum suae postea vir tam mitis pretium tulit! Ni
in illa victoria mirabilius, magnificentius, clarius fu
quam quod neminem nisi acie consumptum civem
tria desideravit; sed munus misericordiae corrupit p
tinacia, cum libentius vitam victor iam daret, quam vi
acciperent.
1 LIII. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis co
sularibus Sextoque filio et Favonio praetorio, quos co
tes ei fortuna adgregaverat, aliis ut Parthos, aliis
Africam peteret, in qua fidelissimum partium suarum h
beret regem Iubam, suadentibus Aegyptum petere pr
posuit memor beneficiorum, quae in patrem eius Pto
maei, qui tum puero quam iuveni propior regna
2 Alexandreae, contulerat. Sed quis in adversis benefic
rum servat memoriam? aut quis ullam calamitosis deb
putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fide
3 Missi itaque ab rege, qui venientem Cn. Pompeium
iam a Mytilenis Corneliam uxorem receptam in navem f
gae comitem habere coeperat) consilio Theodoti et Achil
exciperent hortarenturque, ut ex oneraria in eam nave
quae obviam processerat, transcenderet; quod cum fec
set, princeps Romani nominis imperio arbitrioque A
gyptii mancipi C. Caesare, P. Servilio consulibus iugu
4 tus est. Hic post tris consulatus et totidem triumph
domitumque terrarum orbem sanctissimi ac praestanti
simi viri in id evecti, super quod ascendi non pote
duodesexagesimum annum agentis pridie natalem ips
vitae fuit exitus, in tantum in illo viro a se discord
fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, dee
5 ad sepulturam. Quid aliud quam nimium occup
dixerim, quos in aetate et tanti et paene nostri se
viri fefellit quinquennium, cum a C. Atilio et Q. Serv
consulibus tam *facilis* esset annorum digestio; quod
ieci non ut arguerem, sed ne arguerer.
1 LIV. Non fuit maior in Caesarem, quam in Pompei
fuerat, regis eorumque quorum is auctoritate regeba

ei quippe cum venientem eum tentassent insidiis ac
le bello lacessere auderent, utrique summo impera-
n alteri [*mortuo*, *alteri*] superstiti meritas poenas luere
pliciis. Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubi- 2
vivebat nomine: quippe ingens partium eius favor
ım excitaverat Africum, quod ciebat rex Iuba et
io, vir consularis, ante biennium quam exstingueretur
ıpeius, lectus ab eo socer, eorumque copias auxerat
ato ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopia
luctis ad eos legionibus; qui vir, cum summum ei a
ibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

LV. Admonet promissae brevitatis fides, quanto 1
ia transcursu dicenda sint. Sequens fortunam suam
sar pervectus in Africam est, quam occiso Curione,
ınarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus:
rimo varia fortuna, mox pugnavit sua, inclinataeque
ium copiae; nec dissimilis ibi adversus victos quam
riores clementia Caesaris fuit. Victorem Africani belli 2
Caesarem gravius excepit Hispaniense, (nam victus ab
'harnaces vix quicquam gloriae eius adstruxit) quod
Pompeius, Magni filius, adulescens impetus ad bella
imi, ingens ac terribile conflaverat undique ad eum
ıc paterni nominis magnitudinem sequentium ex toto
terrarum auxiliis confluentibus. Sua Caesarem in 3
paniam comitata fortuna est, sed nullum unquam atro-
periculosiusque ab eo initum proelium, adeo ut plus
m dubio Marte descenderet equo consistensque ante
dentem suorum aciem increpita prius fortuna, quod
n eum servasset exitum, denuntiaret militibus vestigio
ıon recessurum; proinde viderent, quem et quo loco
eratorem deserturi forent. Verecundia magis quam 4
ute acies restituta et a duce quam a milite fortius. Cn.
ıpeius, gravis vulnere inventus inter solitudines avias
remptus est; Labienum Varumque acies abstulit.

LVI. Caesar omnium victor regressus in urbem, quod 1
ıanam excedat fidem, omnibus qui contra se arma
rant, ignovit et magnificentissimis gladiatorii muneris,
machinae et equitum peditumque, simul elephantorum

certaminis spectaculis epulique per multos dies d
2 bratione replevit eam. Quinque egit triumphos:
apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexan(
studine, Africi ebore, Hispaniensis argento rasili (
Pecunia ex manubiis lata paulo amplius *sexiens*
3 sestertium. Neque illi tanto viro et tam clemente
bus victoriis suis uso plus quinque mensium pri
quies contigit: quippe cum mense Octobri in urbe:
tisset, idibus Martiis coniurationis auctoribus l
Cassio, quorum alterum promittendo consulatum
ligaverat, contra differendo Cassium offenderat,
etiam consiliariis caedis familiarissimis omnium (
na partium eius in summum evectis fastigium, l
et C. Trebonio aliisque clari nominis viris, interem|
4 Cui magnam invidiam conciliarat M. Antonius, (
audendis paratissimus, consulatus collega, im|
capiti eius Lupercalibus sedentis pro rostris
regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non (
videretur.

1 LVII. Laudandum experientia consilium est
atque Hirti, qui semper praedixerant Caesari, ut
patum armis quaesitum armis teneret: ille dictita
se quam timeri malle dum clementiam, quam prae
expectat, incautus ab ingratis occupatus est, cum
plurima praesagia atque indicia dii immortales fu
2 tulissent periculi. Nam et haruspices praemonue
diligentissime iduum Martiarum caveret diem, e
Calpurnia territa nocturno visu, ut ea die domi su
ret, orabat, et libelli coniurationem nuntiantes d
3 protinus ab eo lecti erant. Sed profecto ine
fatorum vis, *cuiusque* fortunam mutare constituit
corrumpit.

1 LVIII. Quo anno id patravere facinus Br
Cassius, praetores erant, D. Brutus consul de
hi una cum coniurationis globo stipati gladi
2 Bruti manu Capitolium occupavere. *T*um consu
(quem cum simul interimendum censuisset Cas
mentumque Caesaris abolendum, Brutus re

dictitans nihil amplius civibus praeter tyranni — ita enim
appellari Caesarem facto eius expediebat — petendum
esse sanguinem) convocato senatu, cum iam Dolabella,
quem substituturus sibi Caesar designaverat consulem,
fascis atque insignia corripuisset consulis, velut pacis
auctor liberos suos obsides in Capitolium misit fidemque
descendendi tuto interfectoribus Caesaris dedit; et illud
decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a
Cicerone, oblivionis praeteritarum rerum decreto patrum
comprobatum est.

LIX. Caesaris deinde testamentum apertum est, quo 1
C. Octavium, nepotem sororis suae Iuliae, adoptabat. De
cuius origine, etiamsi *praenitet*, pauca dicenda sunt. Fuit 2
C. Octavius ut non patricia, ita admodum speciosa equestri
genitus familia, gravis, sanctus, innocens, dives. Hic
praetor inter nobilissimos viros creatus primo loco, cum
ei dignatio Iulia genitam Atiam conciliasset uxorem, ex
eo honore sortitus Macedoniam appellatusque in ea impe-
rator, decedens ad petitionem consulatus obiit praetextato
relicto filio. Quem C. Caesar, maior eius avunculus, edu- 3
catum apud Philippum vitricum dilexit ut suum natumque
annos duodeviginti Hispaniensis militiae adsecutum se
postea comitem habuit, nunquam aut alio usum hospitio
quam suo aut alio vectum vehiculo, pontificatusque sacer-
dotio puerum honoravit. Et patratis bellis civilibus ad 4
erudiendam liberalibus disciplinis singularis indolem iuve-
nis Apolloniam eum in studia miserat, mox belli Getici
ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut est 5
nuntiatum de caede avunculi, cum protinus ex vicinis le-
gionibus centuriones suam suorumque militum operam ei
pollicerentur neque eam spernendam Salvidienus et
Agrippa dicerent, ille festinans pervenire in urbem omnem
ordinem ac rationem et necis et testamenti Brundusi com-
perit. Cui adventanti Romam immanis amicorum occurrit 6
frequentia, et cum intraret, *circa orbem* solis orbis super
caput eius curvatus aequaliter rotundatusque in colorem
arcus velut coronam tanti mox viri capiti imponens con-
spectus est.

1 LX. Non placebat Atiae matri Philippoque vit
adiri nomen invidiosae fortunae Caesaris, sed adsere
salutaria reipublicae terrarumque orbis fata condito
2 conservatoremque Romani nominis. Sprevit itaque
lestis animus humana consilia et cum periculo pc
summa quam tuto humilia proposuit sequi maluitque a'
culo et Caesari de se quam vitrico credere, dictitans n
esse, quo nomine Caesari dignus esset visus, semet ip
3 videri indignum. Hunc protinus Antonius consul sup
excipit (neque is erat contemptus, sed metus) vixque
misso in Pompeianos hortos loquendi secum tempus d
mox etiam velut insidiis eius petitus sceleste insimu
4 coepit, in quo turpiter deprehensa eius vanitas est. Ap
deinde Antoni ac Dolabellae consulum ad nefandam
minationem erupit furor. Sestertium septiens mili
depositum a C. Caesare ad aedem Opis, occupatum
Antonio; actorum eiusdem insertis falsis [*regnis*] ci
tibusque corrupti commentarii atque omnia pretio ter
5 rata vendente rempublicam consule. Idem provincia
Bruto designato consuli decretam Galliam occupare
tuit, Dolabella transmarinas decrevit sibi: interque i
raliter dissimillimos ac diversa volentis crescebat oc
eoque C. Caesar iuvenis cotidianis Antoni pete
insidiis.

1 LXI. Torpebat oppressa dominatione Antoni civ
indignatio et dolor omnibus, vis ad resistendum nulli
rat, cum C. Caesar undevicesimum annum ingressus,
ausus ac summa consecutus privato consilio maioren
natu pro republica animum habuit primumque a Ca
mox a Casilino veteranos excivit paternos; quorum e
plum secuti alii brevi in formam iusti coiere exer
2 Mox cum Antonius occurrisset exercitui, quem ex t
marinis provinciis Brundusium venire iusserat,
Martia et quarta cognita et senatus voluntate et tanti
nis indole, sublatis signis ad Caesarem se contule
3 Eum senatus honoratum equestri statua, quae hodi
in rostris posita aetatem eius scriptura indicat, (qui h
non alii per trecentos annos quam L. Sullae et Cn.

peio et C. Caesari contigerat) pro praetore una cum con-
sulibus designatis Hirtio et Pansa bellum cum Antonio
gerere iussit. [*Id*] ab eo annum agente vicesimum for- 4
tissime circa Mutinam administratum est et D. Brutus
obsidione liberatus, Antonius turpi ac nuda fuga coactus
deserere Italiam, consulum autem alter in acie, alter post
paucos dies ex vulnere mortem obiit.

LXII. Omnia ante quam fugaretur Antonius, hono- 1
rifice a senatu in Caesarem exercitumque eius decreta
sunt, maxime auctore Cicerone; sed ut recessit metus,
erupit voluntas protinusque Pompeianis partibus rediit
animus. Bruto Cassioque provinciae, quas iam ipsi sine 2
ullo senatus consulto occupaverant, decretae, laudati,
quicunque his se exercitus tradidissent, omnia transmarina
imperia eorum commissa arbitrio. Quippe M. Brutus et 3
C. Cassius, nunc metuentes arma Antoni, nunc ad augen-
dam eius invidiam simulantes se metuere, testati edictis
libenter se vel in perpetuo exilio victuros, dum respublica
constaret *et* concordia, nec ullam belli civilis praebituros
materiam, plurimum sibi honoris esse in conscientia facti
sui, profecti urbe atque Italia intento ac pari animo sine
auctoritate publica provincias exercitusque occupaverant,
et ubicunque ipsi essent, praetexentes esse rempublicam,
pecunias etiam, quae ex transmarinis provinciis Romam
ab quaestoribus deportabantur, a volentibus acceperant.
Quae omnia senatus decretis comprensa et comprobata 4
sunt et D. Bruto, quod alieno beneficio viveret, decretus
triumphus; Pansae atque Hirti corpora publica sepultura
honorata: Caesaris adeo nulla habita mentio, ut legati
qui ad exercitum eius missi erant, iuberentur summoto eo
milites adloqui. Non fuit tam ingratus exercitus, quam 5
fuerat senatus: nam cum eam iniuriam dissimulando Caesar
ferret, negavere milites sine imperatore suo ulla se audi-
turos mandata. Hoc est illud tempus, quo Cicero insito 6
amore Pompeianarum partium Caesarem laudandum et
tollendum censebat, cum aliud diceret, aliud intellegi vellet.

LXIII. Interim Antonius fuga transgressus Alpis 1
primo per conloquia repulsus a M. Lepido, (qui pontifex

maximus in C. Caesaris locum furto creatus decret Hispania adhuc in Gallia morabatur) mox saepius ir spectum veniens militum (cum et Lepido omnes im tores forent meliores et multis Antonius, dum erat so per aversa castrorum proruto vallo *a* militibus rec est; qui titulo imperi cedebat Lepido, cum summa v
2 penes eum foret. Sub Antoni ingressum in castra I tius Laterensis, vir vita ac morte consentaneus, acerrime suasisset Lepido, ne se cum Antonio hos dicato iungeret, inritus consili gladio se ipse tran
3 Plancus deinde dubia, id est sua fide diu quarum partium secum luctatus ac sibi difficile consenti nunc adiutor D. Bruti designati consulis, collega senatuique se litteris venditans, mox eiusdem pro Asinius autem Pollio firmus proposito et Iulianis pa fidus, Pompeianis adversus, uterque exercitus trac Antonio.

1 LXIV. D. Brutus desertus primo a Planco, etiam insidiis eiusdem petitus, paulatim relinquent exercitu fugiens in hospitis cuiusdam nobilis viri, n Cameli, domo ab his, quos miserat Antonius, iug est, iustissimasque optime de se merito viro C. Ca poenas dedit, cuius cum *in* primis omnium amic fuisset, interfector fuit et fortunae, ex qua fructum rat, invidiam in auctorem relegabat, censebatque ae quae acceperat a Caesare retinere, Caesarem, qui il
2 derat, perisse. Haec sunt tempora, quibus M. Tulliu tinuis actionibus aeternas Antoni memoriae inussit n sed hic fulgentissimo et coelesti ore, at tribunus C
3 tius continua rabie lacerabat Antonium. Utrique vi libertatis morte stetit; sed tribuni sanguine commissa scriptio, Ciceronis velut satiato Antonio paene Lepidus deinde a senatu hostis iudicatus est, u fuerat Antonius.

1 LXV. Tum inter eum Caesaremque et Antonium mercia epistularum et condicionum iacta mentio, cu tonius et subinde Caesarem admoneret, quam ini ipsi Pompeianae partes forent et in quod iam emers

stigium et quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque ollerentur, denuntiaretque se cum Bruto Cassioque, i iam decem et septem legionum potentes erant, iunrum viris suas, si Caesar eius aspernaretur concordiam, eretque plus Caesarem patris, quam se amici ultioni bere; * * igitur inita potentiae societas et hortantibus 2
antibusque exercitibus inter Antonium etiam et Caesam facta adfinitas, cum esset privigna Antoni desponsa aesari; consulatumque iniit Caesar pridie quam viginti nnos impleret, x. Kal. Octobris, cum collega Q. Pedio, ost urbem conditam annis septingentis novem, ante eptuaginta duos, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. idit hic annus Ventidium, per quam urbem inter capti- 3
os Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem raetextam iungentem praetoria; idem hic postea triumhavit.

LXVI. Furente deinde Antonio simulque Lepido, 1
uorum uterque, ut praediximus, hostes iudicati erant, um ambo mallent sibi nunciare, quid passi essent quam uid emeruissent, repugnante Caesare sed frustra adversus uos, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio. ihil tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Caesar 2
liquem proscribere coactus est aut ab ullo Cicero proriptus est àbscisaque scelere Antoni vox publica est, m eius salutem nemo defendisset, qui per tot annos et ublicam civitatis et privatam civium defenderat. Nihil 3
men egisti, M. Antoni: cogit enim excedere propositi rmam operis erumpens animo ac pectore indignatio, hil, inquam, egisti mercedem coelestissimi oris et clarissimi capitis abscisi numerando auctoramentoque funei ad conservatoris quondam reipublicae tantique conlis inritando necem. Rapuisti tum Ciceroni lucem soli- 4
tam et aetatem senilem et vitam miseriorem te principe, iam sub te triumviro mortem; famam vero gloriamque ctorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. ivit vivetque per omnem seculorum memoriam; dumque 5
oc vel forte vel providentia vel utcunque constitutum rum naturae corpus, quod ille paene solus Romanorum

animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia inl
vit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Ci(
trahet, omnisque posteritas illius in te scripta mir
tuum in eum factum execrabitur, citiusque e mundc
hominum quam [*Ciceronis gloria e memoria ho
unquam*] cedet.

1 LXVII. Huius totius temporis fortunam nec
quidem quisquam satis digne potuit, adeo nemo exp
verbis potest; id tamen notandum est, fuisse in pros
uxorum fidem summam, libertorum mediam, ser
aliquam, filiorum nullam: adeo difficilis est hon
2 utcunque conceptae spei mora. Ne quid ulli sanctun
queretur, velut in dotem invitamentumque sceleris
nius L. Caesarem avunculum, Lepidus Paulum f
proscripserant, nec Planco gratia defuit ad impetra
3 ut frater eius Plancus Plotius proscriberetur. Eoqu
iocos militaris, qui currum Lepidi Plancique secuti
inter execrationem civium usurpabant hunc versun
De germanis, non de Gallis duo triumphant consu

1 LXVIII. Suo praeteritum loco referatur; nequ
persona umbram actae rei capit. Dum in acie Pha
[Africaque] de summa rerum Caesar dimicat, M. C
vir eloquio animoque Curioni simillimus, sed in u
perfectior nec minus ingeniose nequam, cum in r
quidem * * servari posset, (quippe peior illi res fan
quam mens erat) in praetura novarum tabularum
extitit nequiitque senatus et consulis auctoritate det
accito etiam Milone Annio, qui non impetrato rec
lianis partibus infestus erat, in urbe seditionem, i
haud occulte bellicum tumultum movens, primo s
tus a republica, mox consularibus armis auctore
2 circa Thurios oppressus est. Incepto pari similis f
Milonis fuit, qui Compsam in Hirpinis oppugnans
que lapide tum P. Clodio, tum patriae, quam armi
bat, poenas dedit, vir inquies et ultra fortem teme
3 Quatenus autem aliquid ex omissis peto, notetur im
et intempestiva libertate usos adversus C. Caesare
rullum Epidium Flavumque Caesetium tribunos

um arguunt in eo regni voluntatem, paene vim domina-onis expertos; in hoc tamen saepe lacessiti principis ira cessit, ut censoria potius contentus nota quam animad-rsione dictatoria summoveret eos a republica testaretur-ue esse sibi miserrimum, quod aut natura sua ei exce-endum foret aut minuenda dignitas. Sed ad ordinem vertendum est.

LXIX. Iam et Dolabella in Asia C. Trebonium con- 1
ularem, cui succedebat, fraude deceptum Zmyrnae occi-erat, virum adversus merita Caesaris ingratissimum par-cipemque caedis eius, a quo ipse in consulare provectus stigium fuerat; et C. Cassius, acceptis a Statio Murco 2
t Crispo Marcio, praetoriis viris imperatoribusque, prae-alidis in Syria legionibus inclusum Dolabellam, qui raeoccupata Asia in Syriam pervenerat, Laodiciae expu-nata ea urbe interfecerat, ita tamen, ut ad ictum servi ui Dolabella non segniter cervicem daret, et decem le-iones in eo tractu sui iuris fecerat; et M. Brutus C. An- 3
onio, fratri M. Antoni, in Macedonia Vatinioque circa yrrhachium volentis legiones extorserat, sed Antonium ello lacessierat, Vatinium dignatione obruerat, cum et rutus cuilibet ducum praeferendus videretur, et Vatinius ulli homini non esset postferendus, (in quo deformitas 4
orporis cum turpitudine certabat ingeni, adeo ut animus ius dignissimo domicilio inclusus videretur) eratque eptem legionibus validus. At lege Pedia, quam consul 5
edius collega Caesaris tulerat, omnibus, qui Caesarem atrem interfecerant, aqua ignique damnatis interdictum rat, quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis sena-rii, Agrippae subscripsit in C. Cassium. Dumque ea in 6
alia geruntur, acri atque prosperrimo bello Cassius Rho-um, rem immanis operis, ceperat, Brutus Lycios devi-erat, et inde in Macedoniam exercitus traiecerant, cum er omnia repugnans naturae suae Cassius etiam Bruti ementiam vinceret: neque reperias, quos aut pronior rtuna comitata sit aut veluti fatigata maturius destituerit uam Brutum et Cassium.

LXX. Tum Caesar et Antonius traiecerunt exercitus 1

in Macedoniam et apud urbem Philippos cum M. Cassioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus pr: impulsis hostibus castra Caesaris cepit; (nam ipse C etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia oratus etiam ab Artorio medico, ne in castris rem: manifesta denunciatione quietis territo) id autem, : Cassius fuerat, fugatum ac male mulcatum in alti
2 receperat loca. Tum Cassius ex sua fortuna ev collegae aestimans cum dimisisset evocatum iussis nunciare sibi, quae esset multitudo ac vis hominum ad se tenderet, tardius eo nunciante, cum in vicin agmen cursu ad eum tendentium neque pulvere faci signa denotari possent, existimans hostis esse qui rent, lacerna caput circumdedit extentamque ce
3 interritus liberto praebuit. Deciderat Cassi caput evocatus advenit nuncians Brutum esse victoren cum imperatorem prostratum videret: „sequar, eum, quem mea occidit tarditas“ et ita in gladiun
4 buit. Post paucos deinde dies Brutus conflixit cum bus et victus acie cum in tumulum nocte ex fuga se pisset, impetravit a Stratone Aegeate, familiari s manum morituro commodaret sibi, reiectoque laevo caput brachio cum mucronem gladi eius dextera t sinistrae admovisset mammillae ad eum ipsum locun cor emicat, impellens se in vulnus uno ictu transfix piravit protinus.

1 LXXI. Messalla, fulgentissimus iuvenis, pro in illis castris Bruti Cassique auctoritati, cum esse eum ducem poscerent, servari beneficio Caesaris quam dubiam spem armorum tentare amplius: ne Caesari quicquam ex victoriis suis fuit laetius quan vasse Corvinum, aut maius exemplum hominis gr
2 pii quam Corvinus in Caesarem fuit. Non aliud b cruentius caede clarissimorum virorum fuit: tum C filius cecidit; eadem Lucullum Hortensiumque, em tissimorum civium filios, fortuna abstulit; nam Var ludibrium moriturus Antoni, digna illo ac vera de
3 eius magna cum libertate ominatus est. Drusus L

ae Augustae pater, et Varus Quintilius ne tentata qui-
hostis misericordia alter se ipse in tabernaculo inter-
t, Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu,
se insignibus honorum velasset, iugulatus est.

LXXII. Hunc exitum M. Bruti partium septimum et 1
esimum annum agentis fortuna esse voluit, incorrupto
mo eius in diem, quae illi omnis virtutes unius teme-
te facti abstulit. Fuit autem dux Cassius melior, quanto 2
Brutus; e quibus Brutum amicum habere malles, ini-
cum magis timeres Cassium; in altero maior vis, in
ero virtus; qui si vicissent, quantum reipublicae inter-
t Caesarem potius habere quam Antonium principem,
tum retulisset habere Brutum quam Cassium. Cn. Do- 3
tius, pater L. Domiti, nuper a nobis visi, eminentissimae
nobilissimae simplicitatis viri, avus huius Cn. Domiti,
rissimi iuvenis, occupatis navibus cum magno sequen-
m consilia sua comitatu fugae fortunaeque se commisit,
met ipso contentus duce partium. Statius Murcus, qui 4
ssi et custodiae maris praefuerat, cum omni commissa
i parte exercitus naviumque Sext. Pompeium, Cn.
gni filium, qui ex Hispania revertens Siciliam armis
cupaverat, petit. Ad quem et e Brutianis castris et ex 5
lia aliisque terrarum partibus, quos praesenti periculo
tuna subduxerat, proscripti confluebant: quippe nullum
bentibus statum quilibet dux erat idoneus, cum fortuna
n electionem daret, [sed] perfugium ostenderet exitialem-
e tempestatem fugientibus statio pro portu foret.

LXXIII. Hic adulescens erat studiis rudis, sermone 1
rbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione
ler, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus
rvorumque servus, speciosis invidens, ut pareret hu-
llimis; quem senatus, paene totus adhuc e Pompeianis
nstans partibus, post Antoni a Mutina fugam eodem illo
npore, quo Bruto Cassioque transmarinas provincias
creverat, revocatum ex Hispania, ubi adversus eum
rissimum bellum Pollio Asinius praetorius gesserat, in
terna bona restituerat et orae maritimae praefecerat. Is 2
m, ut praediximus, occupata Sicilia servitia fugitivos-

que in numerum exercitus sui recipiens magnum
legionum effecerat perque Menam et Menecraten, p
libertos, praefectos classium latrociniis ac praeda
infestato mari ad se exercitumque tuendum rapto
tur, cum eum non depuderet vindicatum armis a
patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

1 LXXIV. Fractis Brutianis Cassianisque part
tonius transmarinas obiturus provincias substitit
in Italiam se recepit, eamque longe quam spera
2 multuosiorem reperit. Quippe L. Antonius consul,
fratris sui consors, sed virtutum, quae interdu
erant, expers, modo apud veteranos criminatus Ca
modo eos qui *iusta* divisione praediorum nomi
coloniis agros amiserant, ad arma conciens magn
3 citum conflaverat. Ex altera parte uxor Anton
nihil muliebre praeter corpus gerens omnia armi
tuque miscebat. Haec belli sedem Praeneste cepe
tonius pulsus undique viribus Caesaris Perusiam
tulerat; Plancus Antonianarum adiutor partium s
4 gis ostenderat auxili, quam opem ferebat Antoni
Caesar virtute et fortuna sua Perusiam expugnav
nium inviolatum dimisit; in Perusinos magis ira
quam voluntate saevitum ducis; urbs incensa, c
tium incendi princeps eius loci fecit Macedoni
subiecto rebus ac penatibus suis igni transfixum
flammae intulit.

1 LXXV. Per eadem tempora exarserat in C
bellum, quod professus eorum, qui perdiderar
patrocinium ciebat Ti. Claudius Nero praetorius
fex, Ti. Caesaris pater, magni vir animi doctissin
geni: id quoque adventu Caesaris sepultum at
2 cussum est. Quis fortunae mutationes, quis dubic
humanarum casus satis mirari queat? quis non
praesentibus contrariaque expectatis aut speret au
3 Livia nobilissimi et fortissimi viri Drusi Claudi
genere, probitate, forma Romanarum eminentissim
postea coniugem Augusti vidimus, quam transg
deos sacerdotem ac filiam, tum fugiens mox fi

saris arma, *manibus* bimum hunc Tiberium Caesarem,
dicem Romani imperi, futurumque eiusdem Caesaris
m gestans sinu, per avia itinerum vitatis militum gla-
uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, perve-
ad mare et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est.
LXXVI. Quod alieno testimonium redderem, eo non 1
udabo avum meum: quippe C. Velleius honoratissimo
r illos trecentos sexaginta iudices loco a Cn. Pompeio
tus, eiusdem Marcique Bruti ac Ti. Neronis praefectus
rum, vir nulli secundus, in Campania digressu Neronis
Neapoli, cuius ob singularem cum eo amicitiam partium
utor fuerat, gravis iam aetate et corpore cum comes
e non posset, gladio se ipse transfixit. Inviolatam 2
cedere Italia Caesar passus Fulviam Plancumque, mu-
bris fugae comitem; nam Pollio Asinius cum septem
ionibus, diu retenta in potestate Antoni Venetia, ma-
is speciosisque rebus circa Altinum aliasque eius regio-
urbis editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium,
em digressum e Brutianis castris post caedem eius prae-
cimus et propriae classis factum ducem, consiliis suis
ectum ac fide data iunxit Antonio; quo facto, quisquis
quum se praestiterit, sciat non minus a Pollione in
tonium quam ab Antonio in Pollionem esse conlatum.
ventus deinde in Italiam Antoni apparatusque contra 3
m Caesaris habuit belli metum; sed pax circa Brun-
sium composita. Per quae tempora Rufi Salvidieni sce- 4
ta consilia patefacta sunt, qui natus obscurissimis ini-
s parum habebat summa accepisse et proximus a Cn.
mpeio ipsoque Caesare equestris ordinis consul creatus
se, nisi in id ascendisset, e quo infra se et Caesarem
deret et rempublicam.

LXXVII. Tum expostulante consensu populi, quem 1
avis urebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque
ca Misenum pax inita, qui haud absurde, cum in navi
esaremque et Antonium coena exciperet, dixit in Ca-
is suis se coenam dare, referens hoc dictum ad loci
men, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur.
hoc pacis foedere placuit Siciliam Achaiamque Pompeio 2

concedere; in quo tamen animus inquies man
3 potuit. Id unum tantummodo salutare adventu suc
attulit, quod omnibus proscriptis aliisque, qui ad
diversis causis fugerant, reditum salutemque pac
quae res et alios clarissimos viros et Neronem Cla
M. Silanum Sentiumque Saturninum et Arruntiu
4 tium restituit reipublicae. Statium autem Murc
adventu suo classisque celeberrimae viris eius du
rat, insimulatum falsis criminationibus, quia tale
collegam offici Mena et Menecrates fastidierant, P
in Sicilia interfecerat.

1 LXXVIII. Hoc tractu temporum Octaviam,
Caesaris, M. Antonius duxit uxorem. Redierat P
in Siciliam, Antonius in transmarinas provincia
magnis molimentis Labienus, ex Brutianis castri
ctus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syria
fectoque legato Antoni concusserat; qui virtute
Ventidi una cum Parthorum copiis celeberrimoq
2 num Pacoro, regis filio, extinctus est. Interim Ca
haec tempora ne res disciplinae inimicissima, ot
rumperet militem, crebris in Illyrico Delmatiaque
tionibus patientia periculorum bellique experien
3 bat exercitum. Eadem tempestate Calvinus Domi
ex consulatu obtineret Hispaniam, gravissimi co
dique antiquis exempli auctor fuit: quippe primi
turionem nomine Vibillium ob turpem ex acie fug
percussit.

1 LXXIX. Crescente in dies et classe et fama
Caesar molem belli eius suscipere statuit. Aed
navibus contrahendoque militi ac remigi nava
adsuescendo certaminibus atque exercitationibı
fectus est M. Agrippa virtutis nobilissimae, labo
lia, periculo invictus, parendique, sed uni, scient
aliis sane imperandi cupidus et per omnia extra d
2 positus consultisque facta coniungens. Hic in A
Lucrino lacu speciosissima classe fabricata co
exercitationibus militem remigemque ad summam
taris et maritimae rei perduxit scientiam. Hac class

m prius despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat,
viam, auspicatis reipublicae ominibus duxisset eam uxo-
m, Pompeio Siciliaeque bellum intulit. Sed virum hu- 3
na ope invictum graviter eo tempore fortuna concussit:
ippe longe maiorem partem classis circa Veliam Pali-
rique promontorium adorta vis Africi laceravit ac dis-
it. Ea patrando bello mora fuit, quod postea dubia et 4
terdum ancipiti fortuna gestum est: nam et classis eodem
co vexata est tempestate et ut navali primo proelio apud
ylas ductu Agrippae pugnatum prospere, ita inopinato
assis adventu gravis sub ipsius Caesaris oculis circa
auromenium accepta clades; neque ab ipso periculum
fuit. Legiones, quae cum Cornificio erant legato Cae-
ris, expositae in terram paene a Pompeio oppressae
int. Sed ancipitis fortuna temporis mature virtute cor- 5
ecta: explicatis quippe utriusque partis classibus paene
mnibus exutus navibus Pompeius Asiam fuga petivit
ssuque M. Antoni, cuius opem petierat, dum inter du-
em et supplicem tumultuatur et nunc dignitatem retinet,
unc vitam precatur, a Titio iugulatus est, cui in tantum
uravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in
eatro Pompei faciens execratione populi spectaculo,
uod praebebat, pelleretur.

LXXX. Acciverat gerens contra Pompeium bellum 1
x Africa Caesar Lepidum cum duodecim semiplenis le-
ionibus. Hic vir omnium vanissimus neque ulla virtute 2
m longam fortunae indulgentiam meritus exercitum Pom-
ei, quia propior fuerat, sequentem non ipsius sed Cae-
ris auctoritatem ac fidem, sibi iunxerat inflatusque am-
lius viginti legionum numero in id furoris processerat,
t inutilis alienae victoriae comes, quam diu moratus erat
issidendo in consiliis Caesaris et semper diversa his,
uae aliis placebant, dicendo, totam victoriam ut suam
terpretabatur audebatque denuntiare Caesari, excederet
icilia. Non ab Scipionibus aliisque veteribus Romanorum 3
ucum quicquam ausum patratumque fortius quam tunc
Caesare: quippe cum inermis et lacernatus esset, praeter
omen nihil trahens ingressus castra Lepidi, evitatis quae

iussu hominis pravissimi tela in eum iacta erant, (lacerna eius perforata esset lancea, aquilam legi rapere ausus est. Scires, quid interesset inter du armati inermem secuti sunt decimoque anno, qua dissimillimam vitae suae potentiam pervenerat, Lepid a militibus et a fortuna desertus pulloque velatus amic inter ultimam confluentium ad Caesarem turbam la genibus eius advolutus est; vita rerumque suarum d nium concessa ei sunt, spoliata, quam tueri non pote dignitas.

1 LXXXI. Subita deinde exercitus seditio, qui pler que contemplatus frequentiam suam a disciplina desci et quod cogere se putat posse, rogare non sustinet, par severitate partim liberalitate discussa principis, spe sumque per id tempus adiectum supplementum Campa coloniae; [*concessi enim veteranis agri, qui civibus colon* eius relicti erant publici; pro his longe uberiores red duodecies sestertium in Creta insula redditi et aqua missa, quae hodieque singulare et salubritatis *instru*
2 *tum* et amoenitatis ornamentum est. Insigne coronae cl cae, quo nemo unquam Romanorum donatus erat,
3 bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor de Caesar reversus in urbem contractas emptionibus pluris domos per procuratores, quo laxior fieret ip publicis se usibus destinare professus est templu Apollinis et circa porticus facturum promisit, quod singulari extructum munificentia est.

1 LXXXII. Qua aestate Caesar tam prospere se in Sicilia *bellum*, Fortuna in Caesare et republica
2 *saeviit* ad Orientem: quippe Antonius cum tredecim nibus ingressus Armeniam ac deinde Mediam et pe regiones Parthos petens habuit regem eorum obviur moque duas legiones cum omnibus impedimentis to tisque et Statiano legato amisit; mox saepius ipse summo totius exercitus discrimine ea adiit pericula bus servari se posse desperaverat, amissaque non r quarta parte militum captivi cuiusdam, sed Romani, silio ac fide servatus, qui clade Crassiani exercitus ca

quum fortuna non animum mutasset, accessit nocte ad
stationem Romanam praedixitque, ne destinatum iter pe-
terent sed diverso silvestrique pervaderent. Hoc M. An- 3
tonio ac tot illis legionibus saluti fuit, de quibus tamen
totoque exercitu haud minus pars quarta, ut praediximus,
militum, calonum servitique desiderata tertia est, impedi-
mentorum vix ulla superfuit: hanc tamen Antonius fugam
suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat. Qui tertia
aestate reversus in Armeniam regem eius Artavasden
fraude deceptum catenis, sed ne quid honori deesset, au-
reis vinxit. Crescente deinde et amoris in Cleopatram in- 4
cendio et vitiorum, quae semper facultatibus licentiaque
et assentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriae
inferre constituit, cum ante novum se Liberum Patrem
appellari iussisset, cum redimitus hederis coronaque
velatus aurea et thyrsum tenens cothurnisque succinctus
curru velut Liber Pater vectus esset Alexandreae.

LXXXIII. Inter hunc apparatum belli Plancus non iu- 1
dicio recta legendi neque amore reipublicae aut Caesaris,
quippe haec semper impugnabat, sed morbo proditor,
cum fuisset humillimus assentator reginae et infra servos
cliens, cum Antoni librarius, cum obscoenissimarum re- 2
rum et auctor et minister, cum in omnia et [in] omnibus
venalis, cum caeruleatus et nudus caputque redimitus
arundine et caudam trahens, genibus innixus Glaucum
saltasset in convivio, refrigeratus ab Antonio ob mani-
festarum rapinarum indicia transfugit ad Caesarem: et
idem postea clementiam victoris pro sua virtute interpre-
tabatur, dictitans id probatum a Caesare, cui ille igno-
verat. Hunc mox avunculum Titius imitatus est. Haud 3
absurde Coponius, vir ex praetoriis gravissimus, P. Sili
socer, cum recens transfuga multa ac nefanda Plancus
absenti Antonio in senatu obiiceret: multa; inquit, meher-
cules fecit Antonius pridie quam tu illum relinqueres.

LXXXIV. Caesare deinde et Messalla Corvino con- 1
sulibus debellatum apud Actium, ubi longe ante quam
dimicaretur, exploratissima Iulianarum partium fuit victo-
ria: vigebat in hac parte miles atque imperator, in illa 2

marcebant omnia; hinc remiges firmissimi, illinc in adfectissimi; navium hac magnitudo modica nec cele adversa, illa specie terribilior; hinc ad Antonium n illinc ad Caesarem cotidie aliquis transfugiebat: rex Ar tas meliora et utiliora secutus; nam Deillius exempli tenax ut a Dolabella [*ad Cassium*, *a Cassio ad Anton ita ab Antonio transiit*] ad Caesarem; virque clarissi Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium nunq reginam nisi nomine salutavit, maximo et praecipiti p
3 culo transmisit ad Caesarem. Denique in ore atque o Antonianae classis per M. Agrippam Leucas expugn Patrae captae, Corinthus occupata, bis ante ultin discrimen classis hostium superata.

1 LXXXV. Advenit deinde maximi discriminis quo Caesar Antoniusque productis classibus pro sa
2 alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dext navium Iulianarum cornu M. Lurio commissum, lae Arruntio, Agrippae omne classici certaminis arbitr Caesar ei parti destinatus, in quam a fortuna vocar ubique aderat. Classis Antoni regimen Publicolae S que commissum. At in terra locatum exercitum Ta
3 Caesaris, Antoni regebat Canidius. Ubi initum cert est, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, mi in altera nihil praeter milites. Prima occupat fugam patra; Antonius fugientis reginae quam pugnantis n sui comes esse maluit et imperator qui in desertores vire debuerat, desertor exercitus sui factus est. etiam detracto capite in longum fortissime pugnand ravit constantia et desperata victoria in mortem dimi
4 tur. Caesar quos ferro poterat interimere, verbis mu cupiens clamitansque et ostendens fugisse Anto quaerebat, pro quo et cum quo pugnarent; at illi diu pro absente dimicassent duce, aegre summissis cessere victoriam, citiusque vitam veniamque Caesar misit, quam illis ut ea precarentur, persuasum est; que in confesso milites optimi imperatoris, imperat fugacissimi militis functum officio, ut dubites, su Cleopatrae arbitrio victoriam temperaturus fuerit, q

eius arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terra fecit 5
exercitus, cum se Canidius praecipiti fuga rapuisset ad
Antonium.

LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi praestiterit, 1
ex quo in quem statum pervenerit fortuna publica, quis
in hoc transcursu tam artati operis exprimere audeat?
Victoria vero fuit clementissima nec quisquam interemptus 2
nisi paucissimi et hi, qui deprecari quidem pro se non
sustinerent. Ex qua lenitate ducis colligi potuit, quem
aut initio triumviratus sui aut in campis Philippiis, si sic
licuisset, victoriae suae facturus fuerit modum. At So- 3
sium L. Arrunti prisca gravitate celeberrimi fides, mox
diu cum clementia luctatus sua Caesar servavit incolumem.
Non praetereatur Asini Pollionis factum et dictum memo- 4
rabile: namque cum se post Brundusinam pacem conti-
nuisset in Italia neque aut vidisset unquam reginam aut
post enervatum amore eius Antoni animum partibus eius
se miscuisset, rogante Caesare, ut secum ad bellum pro-
ficisceretur Actiacum: mea, inquit, in Antonium maiora
merita sunt, illius in me beneficia notiora; itaque discri-
mini vestro me subtraham et ero praeda victoris.

LXXXVII. Proximo deinde anno persecutus regi- 1
nam Antoniumque Alexandream, ultimam bellis civilibus
imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, 2
adeo ut multa desidiae crimina morte redimeret; at Cleo-
patra frustratis custodibus inlata aspide [in morsu] sanie
eius expers muliebris metus spiritum reddidit. Fuitque 3
et fortuna et clementia Caesaris dignum, quod nemo ex
his qui contra eum arma tulerant, ab eo iussuve eius in-
teremptus [*est*]: D. Brutum Antoni interemit crudelitas;
S. Pompeium ab eo devictum idem Antonius cum dignita-
tis quoque servandae dedisset fidem, etiam spiritu priva-
vit; Brutus et Cassius ante quam victorum experirentur
animum, voluntaria morte obierunt; Antoni Cleopatrae-
que quis fuisset exitus narravimus; Canidius timidius
decessit, quam professioni eius qua semper usus erat,
congruebat; ultimus autem ex interfectoribus Caesaris

Parmensis Cassius morte poenas dedit, ut dederat
mus Trebonius.
1 LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandri
que Caesar imponit manum, M. Lepidus, iuvenis fo
quam mente melior, Lepidi eius qui triumvir fuerat
publicae constituendae, filius, Iunia Bruti sorore na
interficiendi, simul in urbem revertisset, Caesaris cons
2 inierat. Tunc urbis custodiis praepositus C. Maecen
equestri sed splendido genere natus, vir, ubi res vigili
exigeret, sane exsomnis, providens atque agendi scie
simul vero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac m
litiis paene ultra feminam fluens, non minus Agrip
Caesari carus, sed minus honoratus (quippe vixit angu
clavi *fine* contentus) nec minora consequi potuit, sed n
3 tam concupivit. Hic speculatus est per summam quiet
ac dissimulationem praecipitis consilia iuvenis et m
celeritate nullaque cum perturbatione aut rerum aut h
minum oppresso Lepido immane novi ac resurrecturi b
civilis restinxit initium: et ille quidem male consultor
4 poenas exsolvit. Aequetur praedictae iam Antisti Servi
Lepidi uxor, quae vivo igni devorato praematuram m
tem immortali nominis sui pensavit memoria.
1 LXXXIX. Caesar autem reversus in Italiam at
urbem quo occursu, quo favore omnium hominum, ae
tium, ordinum exceptus sit, quae magnificentia tri
phorum eius, quae fuerit munerum, ne in operis quic
iusti materia, nedum huius tam recisi digne exprimi pot
2 Nihil deinde optare a diis homines, nihil dii homini
praestare possunt, nihil voto concipi, nihil felicitate c
summari, quod non Augustus post reditum in urbem
publicae populoque Romano terrarumque orbi reprae
3 taverit. Finita vicesimo anno bella civilia, sepulta exte
revocata pax, sopitus ubique armorum furor, rest
vis legibus, iudiciis auctoritas, senatui maiestas; ir
rium magistratuum ad pristinum redactum modum;
4 tummodo octo praetoribus allecti duo. Prisca illa et
qua reipublicae forma revocata rediit cultus agris, sa
honos, securitas hominibus, certa cuique rerum sua

sessio; leges emendatae utiliter, latae salubriter; se-
ıs sine asperitate, nec sine severitate lectus. Princi-
viri triumphisque et amplissimis honoribus functi
tatu principis ad ornandam urbem inlecti sunt. Con- 5
ıtus tantummodo usque ad undecimum, quem conti-
ret Caesar, cum saepe obnitens repugnasset, impetrari
uit: nam dictaturam quam pertinaciter ei deferebat
ulus, tam constanter repulit. Bella sub imperatore 6
ta pacatusque victoriis terrarum orbis et tot extra Ita-
ı domique opera omne aevi sui spatium impensurum
d solum opus scriptorem fatigent: nos memores pro-
ionis universam imaginem principatus eius oculis ani-
que subiecimus.

XC. Sepultis, ut praediximus, bellis civilibus coa- 1
entibusque reipublicae membris ut concordia inva-
e, quae tam longa armorum series laceraverat,
matia annos viginti et ducentos rebellis ad certam
fessionem pacata est imperi; Alpes feris multisque
ionibus celebres perdomitae; Hispaniae nunc ipsius
esentia, nunc Agrippae, quem usque in tertium con-
ıtum et mox collegium tribuniciae potestatis amicitia
ıcipis evexerat, multo varioque Marte pacatae. In quas 2
vincias cum initio Scipione et Sempronio Longo con-
bus primo anno secundi belli Punici, abhinc annos
entos quinquaginta, Romani exercitus missi essent
e Cn. Scipione, Africani patruo, per annos ducentos
ıis multo mutuoque ita certatum est sanguine, ut amis-
populi Romani imperatoribus exercitibusque saepe
tumelia, nonnunquam etiam periculum Romano infer-
ır imperio. Illae enim provinciae Scipiones consum- 3
runt; illae contumelioso decem annorum bello sub
e Viriatho maiores nostros exercuerunt; illae terrore
nantini belli populum Romanum concusserunt; in illis
e Q. Pompei foedus turpiusque Mancini senatus cum
ominia dediti imperatoris rescidit; illa tot consularis,
praetorios absumpsit duces patrumque aetate in tan-
ı Sertorium armis extulit, ut per quinquennium diiu-
ıri non potuerit, Hispanis Romanisne in armis plus

4 esset roboris et uter populus alteri pariturus foret. igitur provincias tam diffusas, tam frequentis, tam ad eam pacem abhinc annos ferme quinquaginta pe: Caesar Augustus, ut quae maximis bellis nunquam verant, eae sub C. Antistio ac deinde P. Silio lega terisque postea etiam latrociniis vacarent.

1 XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac Parthorum signa Romana, quae Crasso oppresso Oı quae Antonio pulso filius eius Phrahates ceperant gusto remissa sunt; quod cognomen illi *iure* Planc tentia consensus universi senatus populique Roma
2 didit. Erant tamen, qui hunc felicissimum statum odi: quippe L. Murena et Fannius Caepio diversis m (nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus pio et ante hoc erat pessimus) cum inissent occ Caesaris consilia, oppressi auctoritate publica, qı
3 facere voluerant, iure passi sunt. Neque multo po fus Egnatius, per omnia gladiatori quam senatori pr collecto in aedilitate favore populi, quem exting privata familia incendiis in dies auxerat, in tantu dem, ut ei praeturam continuaret, mox etiam cons petere ausus, cum esset omni flagitiorum sceler conscientia mersus nec melior illi res familiaris mens foret, adgregatis simillimis sibi interimere Cae statuit, ut quo salvo salvus esse non poterat, eo s
4 moreretur. Quippe ita se mores habent, ut publica que ruina malit occidere quam sua proteri et idem ı rus minus conspici. Neque hic prioribus in occu felicior fuit, abditusque carceri cum consciis fa mortem dignissimam vita sua obiit.

1 XCII. Praeclarum excellentis viri factum C. Saturnini circa ea tempora consulis ne fraudetur r
2 ria. Aberat in ordinandis Asiae Orientisque rebus C circumferens terrarum orbi praesentia sua pacis bona: tum Sentius, forte et solus et absente Caesar sul, cum alia prisca severitate summaque constant tere consulum more ac severitate gessisset, protra publicanorum fraudes, punisset avaritiam, regessis

aerarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis
praecipuum egit consulem: nam et quaesturam petentis 3
quos indignos iudicavit, profiteri vetuit, et cum id factu-
ros se perseverarent, consularem, si in campum descen-
dissent, vindictam minatus est, et Egnatium, florentem
favore publico sperantemque ut praeturam aedilitati ita
consulatum praeturae se iuncturum, profiteri vetuit, et
cum id non obtinuisset, iuravit, etiamsi factus esset con-
sul suffragiis populi, tamen se eum non renunciaturum.
Quod ego factum cuilibet veterum consulum gloriae com- 4
parandum reor, nisi quod naturaliter audita visis lauda-
mus libentius et praesentia invidia, praeterita veneratione
prosequimur et his nos obrui, illis instrui credimus.

XCIII. Ante triennium fere, quam Egnatianum sce- 1
lus erumperet, circa Murenae Caepionisque coniurationis
tempus, abhinc annos quinquaginta, M. Marcellus, soro-
ris Augusti Octaviae filius, quem homines ita, si quid
accidisset Caesari, successorem potentiae eius arbitra-
bantur futurum, ut tamen id per M. Agrippam securo ei
posse contingere non existimarent, magnificentissimo
munere aedilitatis edito decessit admodum iuvenis, sane,
ut aiunt, ingenuarum virtutum laetusque animi et ingeni
fortunaeque, in quam alebatur, capax. Post cuius obitum 2
Agrippa, qui sub specie ministeriorum principalium pro-
fectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Mar-
cello offensiones praesenti se subduxerat tempori, rever-
sus inde filiam Caesaris Iuliam, quam in matrimonio Mar-
cellus habuerat, duxit uxorem, feminam neque sibi neque
reipublicae felicis uteri.

XCIV. Hoc tractu temporum Ti. Claudius Nero, quo 1
trimo, ut praediximus, Livia, Drusi Claudiani filia, despon-
dente Ti. Nerone, cui ante nupta fuerat, Caesari nupserat,
innutritus coelestium praeceptorum disciplinis, iuvenis
genere, forma, celsitudine corporis, optimis studiis maxi-
moque ingenio instructissimus, qui protinus, quantus est,
sperari potuerat, visuque praetulerat principem, quaestor
undevicesimum annum agens capessere coepit rempubli-
cam maximamque difficultatem annonae ac rei frumenta-

riae inopiam ita Ostiae atque in urbe mandato vitri
deratus est, ut per id, quod agebat, quantus ev:
2 esset, eluceret. Nec multo post missus ab eodem
cum exercitu ad visendas ordinandasque quae sub (
sunt, provincias praecipuis omnium virtutum expe
tis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus
niam, redacta ea in potestatem populi Romani regnu
Artavasdi dedit. Tum rex quoque Parthorum tanti
nis fama territus liberos suos ad Caesarem misit ol
1 XCV. Reversum inde Neronem Caesar haud ı
cris belli mole experiri statuit, adiutore operis dato
ipsius Druso Claudio, quem intra Caesaris penatis
2 erat Livia. Quippe uterque divisis partibus Rhaetc
delicosque adgressi, multis urbium et castelloru
pugnationibus nec non directa quoque acie feliciter
gentis locis tutissimas, aditu difficillimas, numeı
quentis, feritate trucis maiore cum periculo quam
Romani exercitus, plurimo cum earum sanguine
3 muerunt. Ante quae tempora censura Planci et Paı
inter discordiam neque ipsis honori, neque reipı
usui fuerat, cum alteri vis censoria, alteri vita d
Paulus vix posset implere censorem, Plancus tim(
beret nec quicquam obiicere posset adulescentibus
non agnosceret senex aut obiicientis audiret.
1 XCVI. Mors deinde Agrippae, qui novitaten
multis rebus nobilitaverat atque in hoc perduxerat
Neronis esset socer, cuiusque liberos, nepotes suos
Augustus praepositis Gai ac Luci nominibus adopt:
admovit propius Neronem Caesari: quippe Iulia fili
2 quae fuerat Agrippae nupta, Neroni nupsit. Subin(
lum Pannonicum, quod inchoatum ab Agrippa Maı
Vinicio, avo tuo, consulari, magnum atroxque et pe
3 vicinum imminebat Italiae, per Neronem gestum est
tis Pannoniorum Delmatarumque nationes situmq
gionum ac fluminum numerumque et modum viriı
celsissimasque et multiplicis eo bello victorias ta
peratoris alio loco explicabimus: hoc opus servet f(
suam. Huius victoriae compos Nero ovans triumpl

XCVII. Sed dum in hac parte imperi omnia gerun- 1
r prosperrime, accepta in Germania clades sub legato
Lollio, homine in omnia pecuniae quam recte faciendi
pidiore et inter summam vitiorum dissimulationem vi-
sissimo, amissaque legionis quintae aquila vocavit ab
be in Gallias Caesarem. Cura deinde atque onus Ger- 2
anici belli delegata Druso Claudio, fratri Neronis, adu-
scenti tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura
ortalis recipit vel industria percipit: cuius ingenium
rum bellicis magis operibus an civilibus suffecerit arti-
s, in incerto est: morum certe dulcedo ac suavitas et
versus amicos aequa ac par sui aestimatio inimitabilis
sse dicitur; nam pulchritudo corporis proxima frater-
e fuit. Sed illum magna ex parte domitorem Germaniae, 3
urimo eius gentis variis in locis profuso sanguine, fa-
rum iniquitas consulem, agentem annum tricesimum,
puit. Moles deinde eius belli translata in Neronem est, 4
od is sua et virtute et fortuna administravit peragratus-
e victor omnis partis Germaniae sine ullo detrimento
mmissi exercitus, quod praecipue huic duci semper
rae fuit, sic perdomuit eam, ut in formam paene sti-
ndiariae redigeret provinciae. Tum alter triumphus
m altero consulatu ei oblatus est.

XCVIII. Dum ea, quae praediximus, in Pannonia 1
ermaniaque geruntur, atrox in Thracia bellum ortum
nnibus eius gentis nationibus in arma accensis, Luci
sonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem
nissimum securitatis urbanae custodem habemus, vir-
s compressit (quippe legatus Caesaris triennio cum his
llavit gentisque ferocissimas plurimo cum earum exci
o nunc acie, nunc expugnationibus in pristinum pacis
degit modum) eiusque patratione Asiae securitatem,
acedoniae pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus 2
ntiendum ac praedicandum est, esse mores eius vigore
c lenitate mixtissimos et vix quemquam reperiri posse,
ui aut otium validius diligat aut facilius sufficiat negotio
t magis quae agenda sunt curet sine ulla ostentatione
gendi.

1 XCIX. Brevi interiecto spatio Ti. Nero duobı
sulatibus totidemque triumphis actis tribuniciae po
consortione aequatus Augusto, civium post unum,
quia volebat, eminentissimus, ducum maximus, faı
tunaque celeberrimus et vere alterum reipublicae
et caput, mira quadam et incredibili atque inen
pietate, cuius causae mox detectae sunt, cum C.
sumpsisset iam virilem togam, Lucius item maturu
viribus, ne fulgor suus orientium iuvenum obstaret
dissimulata causa consili sui commeatum ab socer
eodem vitrico adquiescendi a continuatione labor
2 tiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui s
rum animi, quae digredientium a tanto viro omn
crimae, quam paene ei patria manum iniecerit, ius
3 vemus operi: illud etiam in hoc transcursu dicend
ita septem annos Rhodi moratum, ut omnes, q
consulibus legatique in transmarinas profecti [*esse*
vincias, visendi eius gratia ad eum convenientes
privato, si illa maiestas privata unquam fuit, fasc
summiserint fassique sint otium eius honoratius
rio suo.

1 C. Sensit terrarum orbis digressum a custo
ronem urbis: nam et Parthus desciscens a societ
mana adiecit Armeniae manum et Germania aver
2 mitoris sui oculis rebellavit. At in urbe eo ipso
quo magnificentissimis gladiatorii muneris naum
que spectaculis divus Augustus abhinc annos trigi
et Gallo Caninio consulibus, dedicato Martis temp
mos oculosque populi Romani repleverat, foeda
memoriaque horrenda in ipsius domo tempestas
3 quippe filia eius Iulia, per omnia tanti parentis
immemor, nihil quod facere aut pati turpiter pos
mina, luxuria, libidine infectum reliquit magnitudin
fortunae suae peccandi licentia metiebatur, quicqui
4 ret pro licito vindicans. Tum Iulus Antonius, sin
exemplum clementiae Caesaris, violator eius domu
sceleris a se commissi ultor fuit; quem victo eius
non tantum incolumitate donaverat, sed sacerdotio,

., consulatu, provinciis honoratum etiam matrimonio oris suae filiae in arctissimam adfinitatem receperat; tiusque Crispinus, singularem nequitiam supercilio 5 i protegens, et Appius Claudius et Sempronius Grac- s ac Scipio aliique minoris nominis utriusque ordinis quasi cuiuslibet uxore violata poenas pependere, cum saris filiam et Neronis violassent coniugem. Iulia re- ta in insulam patriaeque et parentum subducta oculis, m tamen comitata mater Scribonia voluntaria exili mansit comes.

CI. Breve ab hoc intercesserat spatium, cum C. Cae- 1 ante aliis provinciis ad visendum obitis in Syriam ssus, convento prius Ti. Nerone, cui omnem honorem superiori habuit, tam varie se ibi gessit, ut nec lauda- rum magna nec vituperaturum mediocris materia defi- it. Cum rege Parthorum, iuvene excelsissimo, in insula, 2 am amnis Euphrates ambiebat, aequato utriusque par- numero coiit; quod spectaculum stantis ex diverso ic Romani, illinc Parthorum exercitus, cum duo inter eminentissima imperiorum et hominum coirent capita, rquam clarum et memorabile sub initia stipendiorum orum tribuno militum mihi visere contigit. Quem mili- 3 e gradum ante sub patre tuo, M. Vinici, et P. Silio au- icatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaia Asiaque omnibus ad Orientem visis provinciis et ore atque oque maris Pontici latere haud iniucunda tot rerum, orum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior 4 rthus apud Gaium in nostra ripa, posterior hic apud gem in hostili epulatus est.

CII. Quo tempore M. Lolli, quem veluti moderato- 1 n iuventae fili sui Augustus esse voluerat, perfida et na subdoli ac versuti animi consilia per Parthum indi- ta Caesari fama vulgavit; cuius mors intra paucos dies tuita an voluntaria fuerit ignoro. Sed quam hunc de- 2 sisse laetati homines, tam paulo post obisse Censori- m in iisdem provinciis graviter tulit civitas, virum de- rendis hominibus genitum. Armeniam deinde Gaius 3 ressus prima parte introitus prospere rem gessit; mox

in conloquio, cui se temere crediderat, circa Arta
graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus ex
corpus minus habile, ita animum minus utilem reipu
4 habere coepit. Nec defuit conversatio hominum viti
assentatione alentium, (etenim semper magnae foi
comes adest adulatio) per quae eo ductus erat, ut
timo ac remotissimo terrarum orbis angulo consen
5 quam Romam regredi mallet. Diu deinde reluctatu
tusque revertens in Italiam in urbe Lyciae, Limyra
nant, morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caes
ter eius Hispanias petens Massiliae decessisset.
1 CIII. Sed fortuna, quae subduxerat spem mag
minis, iam tum reipublicae sua praesidia reddi
quippe ante utriusque horum obitum patre tuo P. V
consule Ti. Nero reversus Rhodo incredibili laetiti
2 triam repleverat. Non est diu cunctatus Caesar Aug
neque enim quaerendus erat, quem legeret, sed leg
qui eminebat; itaque quod post Luci mortem adhu
vivo facere voluerat, et quod vehementer repugnan
rone erat inhibitus, post utriusque adulescentium o
facere perseveravit, ut et tribuniciae potestatis con
nem Neroni constitueret, multum quidem eo cum
tum in senatu recusante, et eum Aelio Cato, C. S
consulibus V. Kal. Iulias, post urbem conditam
septingentis quinquaginta quattuor, abhinc annos s
3 et viginti, adoptaret. Laetitiam illius diei concursu
civitatis et vota paene inserentium coelo manus spe
conceptam perpetuae securitatis aeternitatisque Ro
imperi vix in illo iusto opere abunde persequi pote
nedum hic implere tentemus: id unum dixisse [sati
4 quam ille *omnia* omnibus fuerit. Tum refulsit certa
liberorum parentibus, viris matrimoniorum, domin
trimoni, omnibus hominibus salutis, quietis, pacis,
quillitatis, adeo ut nec plus sperari potuerit, nec
responderi felicius.
1 CIV. Adoptatus eadem die etiam M. Agrippa,
post mortem Agrippae Iulia enixa erat; sed in N
adoptione illud adiectum his ipsis Caesaris verbis:

nquit, reipublicae causa facio. Non diu vindicem custo- 2
lemque imperi sui morata in urbe patria protinus in Ger-
naniam misit, ubi ante triennium sub M. Vinicio, avo
uo, clarissimo viro, immensum exarserat bellum et erat
.b eo quibusdam in locis gestum, quibusdam sustentatum
eliciter, eoque nomine decreta ei cum speciosissima in-
criptione operum ornamenta triumphalia. Hoc tempus 3
ne, functum ante tribunatu, castrorum Ti. Caesaris mili-
em fecit: quippe protinus ab adoptione missus cum eo
raefectus equitum in Germaniam, successor offici patris
nei, coelestissimorum eius operum per annos continuos
ovem praefectus aut legatus spectator et pro captu me-
iocritatis meae adiutor fui. Neque illi spectaculo, quo 4
ructus sum, simile condicio mortalis recipere videtur
nihi, cum per celeberrimam Italiae partem et tractum
mnem Galliae provinciarum veterem imperatorem et ante
neritis ac viribus quam nomine Caesarem revisentes sibi
uisque quam illi gratularentur plenius. At vero militum 5
onspectu eius elicitae gaudio lacrimae, alacritasque et
alutationis nova quaedam exultatio et contingendi manum
upiditas non continentium, protinus quin adiicerent: vi-
emus te, imperator! salvum recepimus! ac deinde: ego
ecum, imperator, in Armenia, ego in Rhaetia fui, ego a
e in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania do-
atus sum, neque verbis exprimi et fortasse vix mereri
dem potest.

CV. Intrata protinus Germania, subacti Caninifati, 1
ttuari, Bructeri, recepti Cherusci, (gentis *eius Arminius*
nox nostra clade nobilis), transitus Visurgis, penetrata
lteriora, cum omnem partem asperrimi et periculosis-
imi belli Caesar vindicaret, in iis quae minoris erant
iscriminis, Sentium Saturninum, qui iam legatus patris
ius in Germania fuerat, praefecisset, virum multiplicem
n virtutibus, navum, agilem, providum militariumque
fficiorum patientem ac peritum pariter, sed eundem, ubi
egotia fecissent locum otio, liberaliter lauteque eo ab-
tentem, ita tamen, ut eum splendidum atque hilarem
otius quam luxuriosum aut desidem diceres; de cuius

2 viri claro celebrique consulatu praediximus. An aestiva usque in mensem Decembrem producta i
3 emolumentum fecere victoriae. Pietas sua Caesaren obstructis hieme Alpibus in urbem traxit; at tutela eum veris initio reduxit in Germaniam, in cuius finibus ad caput Lupiae fluminis hiberna digredie1 ceps locaverat.

1 CVI. Pro dii boni, quanti voluminis opera ins aestate sub duce Tiberio Caesare gessimus! Per armis tota Germania est, victae gentes paene no1 incognitae, receptae Cauchorum nationes: omnis iuventus infinita numero, immensa corporibus, si rum tutissima traditis armis una cum ducibus su fulgenti armatoque militum nostrorum agmine ant
2 ratoris procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gen Germana feritate ferocior; denique quod nunqua1 spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad q gentesimum miliarium a Rheno usque ad flumen qui Semnonum Hermundurorumque finis praeterfl
3 manus cum signis perductus exercitus. Et eode felicitate et cura ducis temporumque observantia quae Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudit incognito ante mari flumine Albi subvecta, plur gentium victoria cum abundantissima rerum omn pia exercitui Caesarique se iunxit.

1 CVII. Non tempero mihi, quin tantae rerum tudini hoc, qualecunque est, inseram. Cum cit ripam praedicti fluminis castris occupassemus et armata hostium iuventute fulgeret sub omnem mot strarum navium protinus refugientium, unus e t aetate senior, corpore excellens, dignitate, q ostendebat cultus, eminens, cavatum, ut illis m ex materia conscendit alveum solusque id navig temperans ad medium processit fluminis et petiit, sibi sine periculo in eam quam armis tenebamus,
2 ripam ac videre Caesarem. Data petenti facultas adpulso lintre et diu tacitus contemplatus Caesare1 stra quidem, inquit, furit iuventus, quae cum v

ben absentium colat, praesentium potius arma metuit
im sequitur fidem; sed ego beneficio ac permissu tuo,
sar, quos ante audiebam, hodie vidi deos, nec feli-
rem ullum vitae meae aut optavi aut sensi diem. Im-
ratoque ut manum contingeret, reversus in naviculam
s fine respectans Caesarem ripae suorum adpulsus est.
tor omnium gentium locorumque, quos adierat Caesar, 3
a incolumi inviolatoque et semel tantummodo magna
a clade hostium fraude eorum tentato exercitu, in hi-
na legiones reduxit, eadem qua priore anno festina-
re urbem petens.

CVIII. Nihil erat iam in Germania quod vinci posset, 1
eter gentem Marcomannorum, quae Maroboduo duce
ita sedibus suis atque in interiora refugiens incinctos
cynia silva campos incolebat. Nulla festinatio huius 2
mentionem transgredi debet. Maroboduus genere
ilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis
m ratione barbarus, non tumultuarium neque fortui-
neque mobilem et ex voluntate parentium constantem
r suos occupavit principatum, sed certum imperium
que regiam complexus animo statuit avocata procul a
manis gente sua eo progredi, ubi, cum propter poten-
a arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis 3
ur, quos praediximus, locis finitimos omnis aut bello
muit aut condicionibus iuris sui fecit; corpus suorum
todia *cinctum;* imperium perpetuis exercitiis paene
Romanae disciplinae formam redactum brevi in emi-
s et nostro quoque imperio timendum perduxit fasti-
m gerebatque se ita adversus Romanos, ut neque bello
[*lacesseret et tamen satis ostenderet, si*] lacesseretur,
eresse sibi vim ac voluntatem resistendi.

CIX. Legati, quos mittebat ad Caesares, interdum 1
supplicem commendabant, interdum ut pro pari loque-
tur; gentibus hominibusque a nobis desciscentibus
t apud eum perfugium, totusque ex male dissimulato
bat aemulum, exercitumque, quem septuaginta milium
ditum, quattuor equitum fecerat, adsiduis adversus
itimos bellis exercendo maiori, quam quod habebat,

operi praeparabat eratque etiam eo timendus, qu
Germaniam ad laevam et in fronte, Pannoniam
tram, a tergo sedium suarum haberet Noricos, t
2 in omnis semper venturus ab omnibus timebat
securam incrementi sui patiebatur esse Italiam,
cum a summis Alpium iugis quae finem Italiae te
initium eius finium haud multo plus ducentis mili
3 suum abesset. Hunc virum et hanc regionem
anno diversis e partibus Ti. Caesar adgredi statui
tio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis c
tibus Herciniae silvis, legiones Boiohoemum, (id
quam incolebat Maroboduus, nomen est) ipse a C
qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat
citum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marco
orsus est.

1 CX. Rumpit [*interdum,*] interdum moratur p
hominum fortuna. Praeparaverat iam hiberna C
Danubium admotoque exercitu non plus quam
dierum iter a primis hostium [*aberat legionesque*
Saturninum admovere placuerat, paene aequali
intervallo ab hoste intra paucos dies in praedic
cum Caesare iuncturae erant, cum universa P
insolens longae pacis bonis, et adulta viribus Delmat
bus[que] tractus eius gentibus in societatem addu
2 sili arma corripuit. Tum necessaria gloriosis pra
neque tutum visum abdito in interiora exercitu
3 tam vicino hosti relinquere Italiam. Gentium na
que, quae rebellaverant, omnis numerus ampliu
gentis milibus explebat; ducenta fere peditum coll
4 tur armis habilia, equitum novem. Cuius immens
titudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducib
petere Italiam decreverat iunctam sibi Nauporti
gestis confinio, pars in Macedoniam se effudera
suis sedibus praesidium esse destinaverat. Maxi
5 bus Batonibus ac Pinneti ducibus auctoritas e
omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantu
sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque et
terarum usus et familiaris armorum erat exercitatio

hercules nulla unquam natio tam mature consilio belli
bellum iunxit ac decreta patravit. Oppressi cives Romani, 6
trucidati negotiatores, magnus vexillariorum numerus ad
internecionem ea in regione, quae plurimum ab impera-
tore aberat, caesus, occupata armis Macedonia, omnia et
in omnibus locis igni ferroque vastata. Quin tantus etiam
huius belli metus fuit, ut stabilem illum et formatum tan-
torum bellorum experientia Caesaris Augusti animum qua-
teret atque terreret: audita in senatu vox principis, de-
cimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romae ve-
nire conspectum. Senatorum equitumque Romanorum 7
exactae ad id bellum operae. Pollicitati *omnia.* Habiti ita-
que delectus, revocati undique et omnes veterani, viri
feminaeque ex censu libertinum coactae dare militem.

CXI. Omnia haec frustra praeparassemus, nisi qui 1
illa regeret fuisset. Itaque ut praesidium ultimum respu-
blica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium. Ha- 2
buit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi mi-
nisteri locum: finita equestri militia designatus quaestor,
necdum senator aequatus senatoribus etiam designatis
tribunis plebei partem exercitus ab urbe traditi ab Augusto
perduxi ad filium eius. In quaestura deinde remissa sorte 3
provinciae legatus eiusdem ad eundem missus, quas nos
primo anno acies hostium vidimus! quantis prudentia
ducis opportunitatibus furentis eorum viris universas eva-
simus, [*fudimus*] partibus! quanto cum temperamento simul
utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus! quà pru-
dentia hiberna disposita sunt! quanto opere inclusus custo-
diis nostris exercitus, ne qua posset erumpere, inopsque
copiarum et intra se furens viribus hostis elanguesceret!

CXII. Felix eventu, forte conatu prima aestate belli 1
Messalini opus mandandum est memoriae. Qui vir animo 2
etiam quam gente nobilior, dignissimus, qui et patrem
Corvinum habuisset, et cognomen suum Cottae fratri re-
linqueret, praepositus Illyrico, subita rebellione cum semi-
plena legione vicesima circumdatus hostili exercitu, am-
plius viginti milia hostium fudit fugavitque, et ob id or-
namentis triumphalibus honoratus est. Ita placebat bar- 3

baris numerus suus, ita fiducia virium, ut ubici Caesar esset, nihil in se reponerent. Pars exercitus e proposita ipsi duci [et] ad arbitrium utilitatemque no macerata perductaque ad exitiabilem famem neque ir tis sustinere neque cum facientibus copiam pug dirigentibusque aciem ausa congredi, occupato r
4 Claudio munitione se defendit. At ea pars, quae ol se effuderat exercitui, quem A. Caecina et Silvanus tius consulares ex transmarinis adducebant provi circumfusa quinque legionibus nostris auxiliaribusq equitatui regio (quippe magnam Thracum manum iu praedictis ducibus Rhoemetalces, Thraciae rex, in torium eius belli secum trahebat) paene exitiabilem q bus cladem intulit: fugata regiorum equestris acies, tae alae, conversae cohortes sunt, apud signa qu
5 legionum trepidatum. Sed Romani virtus militis pl tempore vindicavit gloriae quam ducibus reliquit multum a more imperatoris sui discrepantes ante in h inciderunt, quam per exploratores, ubi hostis esset
6 gnoscerent. Tum igitur in dubiis rebus semet ipsae leg adhortatae, iugulatis ab hoste quibusdam tribunis mi interempto praefecto castrorum praefectisque coho non incruentis centurionibus, e quibus etiam primi nes cecidere, invasere hostis nec sustinuisse co perrupta eorum acie ex insperato victoriam vindicav
7 Hoc fere tempore Agrippa, qui eodem die quo Til adoptatus ab avo suo naturali erat et iam ante bien qualis esset, apparere coeperat, mira pravitate ani que ingeni in praecipitia conversus patris atque eiu avi sui animum alienavit sibi moxque crescentibus i vitiis dignum furore suo habuit exitum.

1 CXIII. Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello d quantum in pace vides principem. Iunctis exercitibu que sub Caesare fuerant, quique ad eum venerant, tractisque in una castra decem legionibus, septua amplius cohortibus, decem alis et pluribus quam d veteranorum milibus, ad hoc magno voluntariorun mero frequentique equite regio, tanto denique exe

quantus nullo unquam loco post bella fuerat civilia, omnes
eo ipso laeti erant maximamque fiduciam victoriae in nu-
mero reponebant. At imperator, optimus eorum quae age- 2
bat iudex et utilia speciosis praeferens, quodque semper
eum facientem vidi in omnibus bellis, quae probanda essent,
non quae utique probarentur sequens, paucis diebus exer-
citum, qui venerat, ad refovendas ex itinere eius viris mora-
tus, cum eum maiorem, quam ut temperari posset, neque
habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecu- 3
tusque longo et perquam laborioso itinere, cuius difficultas
narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet
adgredi, et partem digredientium, suorum quisque metu
finium, universi tentare non possent, remisit eo, unde
venerant, et ipse asperrimae hiemis initio regressus Sisciam
legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis praefecit hibernis.

CXIV. O rem dictu non eminentem, sed solida ve- 1
raque virtute atque utilitate maximam, experientia sua-
vissimam, humanitate singularem! Per omne belli Ger-
manici Pannonicique tempus nemo e nobis gradumve
nostrum aut praecedentibus aut sequentibus imbecillus
fuit, cuius salus ac valetudo non ita sustentaretur Caesa-
ris cura, tanquam distractissimus ille tantorum onerum
mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus 2
paratum iunctum vehiculum, lectica eius publicata, cuius
usum cum alii tum ego sensi; iam medici, iam apparatus
cibi, iam hoc solum *uni* portatum instrumentum balinei
nullius non succurrit valetudini: domus tantum ac domestici
deerant, ceterum nihil, quod ab illis aut praestari aut de-
siderari posset. Adiiciam illud, quod, quisquis illis tem- 3
poribus interfuit, ut alia quae retuli, agnoscet protinus:
solus semper equo vectus est, solus cum iis, quos invi-
taverat, maiore parte aestivarum expeditionum coenavit
sedens; non sequentibus disciplinam, quatenus exemplo
non nocebatur, ignovit; admonitio frequens, *interdum*
et castigatio, vindicta rarissima; agebatque medium plu-
rima dissimulantis, aliqua inhibentis. Hiems emolumentum 4
patrati belli contulit; sed insequenti aestate omnis Panno-
nia reliquiis totius belli in Delmatia manentibus pacem

petiit. Ferocem illam tot milium iuventutem paulo ante se
vitutem minatam Italiae conferentem arma, *quibus usa* en
apud flumen nomine Bathinum, prosternentemque se un
versam genibus imperatoris, Batonemque et Pinnetem, e
celsissimos duces, captum [*alterum*,] alterum a se dedit
5 iustis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autum
victor in hiberna reducitur exercitus, cuius omnibus copii
Caesare M. Lepidus praefectus est, vir nomini ac fortunae *C*
sarum proximus, quem in quantum quisque aut cognosc
aut intellegere potuit, in tantum miratur ac diligit tantoru
que nominum, quibus ortus est, ornamentum iudicat.
1 CXV. Caesar ad alteram belli Delmatici molem a
mum atque arma contulit. In qua regione quali adiuto
legatoque fratre meo Magio Celere Velleiano usus
ipsius patrisque eius praedicatione testatum est et amplis
morum donorum, quibus triumphans eum Caesar dona
2 signat memoria. Initio aestatis Lepidus educto hiber
exercitu per gentis integras immunisque adhuc clade b
et eo ferocis ac trucis tendens ad Tiberium imperator
et cum difficultate locorum et cum vi hostium luctat
magna cum clade obsistentium excisis agris, exustis ae
ficiis, caesis viris laetus victoria praedaque onustus p
venit ad Caesarem, et ob ea quae si propriis gessis
auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphali
consentiente cum iudicio principum voluntate senatus
3 *natus* est. Illa aestas maximi belli consummavit effect
quippe Perustae ac Daesitiates Delmatae situ locorum
montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi sci
tia et praecipue angustiis saltuum paene inexpugnabi
non iam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caes
tum demum pacati sunt, cum paene funditus eversi for
4 Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre ma
aut mirari magis potui, quam quod imperatori nunqu
adeo ulla opportuna visa est victoriae occasio, qu
damno amissi pensaret militis, semperque visum est glor
sum, quod esset tutissimum, et ante conscientiae qu
famae consultum nec unquam consilia ducis iudicio ex
citus, sed exercitus providentia ducis rectus est.

CXVI. Magna in bello Delmatico experimenta virtu- 1
tis in multos ac difficilis locos praemissus Germanicus de-
dit; celebri etiam opera diligentique Vibius Postumus, vir 2
consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit trium-
phalia; quem honorem ante paucos annos Passienus et
Cossus, viri [quibusdam] diversis virtutibus celebres, in
Africa meruerant; sed Cossus victoriae testimonium etiam
in cognomen fili contulit, adulescentis in omnium virtutum
exempla geniti. At Postumi operum L. Apronius particeps
illa quoque militia eos, quos mox consecutus est, hono-
res excellenti virtute meruit. Utinam non maioribus expe- 3
rimentis testatum esset, quantum in omni re fortuna posset!
sed in hoc quoque genere abunde agnosci vis eius potest;
nam et *Ael. Lamia*, vir antiquissimi moris et priscam gra-
vitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyri-
coque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis
non merito sed materia adipiscendi triumphalia defectus
est, et A. Licinius Nerva Silianus, P. Sili filius, quem virum
ne qui intellexit quidem abunde miratus est, * ne nihil
non optimo civi, simplicissimo duci perisset, praeferens
immatura * et fructu amplissimae principis amicitiae et
consummatione evectae in altissimum paternumque fasti-
gium imaginis defectus est. Horum virorum mentioni si 4
quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet; neque
enim iustus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

CXVII. Tantum quod ultimam imposuerat Panno- 1
nico ac Delmatico bello Caesar manum, cum intra quin-
que consummati tanti operis dies funestae ex Germania
epistulae caesi Vari trucidatarumque legionum trium toti-
demque alarum et sex cohortium [*nuncium attulerunt*],
velut in hoc saltem tantummodo indulgente nobis fortuna,
ne occupato [*duce tantam cladem acciperemus*, *cui vindi-
candae nullum parem habebamus nisi Tiberium*] ducem.
Sed causa et persona moram exigit. Varus Quintilius in- 2
lustri magis quam nobili ortus familia, vir ingenio mitis,
moribus quietus, ut corpore ita animo immobilior, otio
magis castrorum quam bellicae adsuetus militiae; pecuniae
vero quam non contemptor, Syria, cui praefuerat, decla-

ravit, quam pauper divitem ingressus dives pauperen
3 liquit. Is cum exercitui, qui erat in Germania, praee
concepit esse homines, qui nihil praeter vocem mem
que haberent hominum, quique gladiis domari non p
4 rant, posse iure mulceri. Quo proposito mediam ingre
Germaniam velut inter viros pacis gaudentis dulce
iurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trah
aestiva.

1 CXVIII. At illi, quod nisi expertus vix credat
summa feritate versutissimi natumque mendacio ge
simulantes fictas litium series et nunc provocantes
alterum iniuria, nunc agentes gratias, quod ea Ror
iustitia finiret feritasque sua novitate incognitae disc
nae mitesceret et solita armis discerni iure terminare
in summam socordiam perduxere Quintilium, usqu
ut se praetorem urbanum in foro ius dicere, non in
2 diis Germaniae finibus exercitui praeesse crederet.
iuvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer,
barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigi
principis gentis eius filius, ardorem animi vultu oculi
praeferens, adsiduus militiae nostrae prioris comes, [
iure etiam civitatis Romanae ius equestris consequens
dus, segnitia ducis in occasionem sceleris usus est,
imprudenter speculatus neminem celerius opprimi quam
nihil timeret, et frequentissimum initium esse calam
3 securitatem. Primo igitur paucos, mox pluris in soc
tem consili recepit; opprimi posse Romanos et di
persuadet; decretis facta iungit, tempus insidiarum
4 stituit. Id Varo per virum eius gentis fidelem clar
nominis, Segesten, indicatur; [*at*] obstabant iam fata
siliis omnemque animi eius aciem praestrinxerant: qu
ita se res habet, ut plerumque [qui] fortunam mutat
deus consilia corrumpat efficiatque, quod miserrimum
ut quod acciderit, etiam merito accidisse videatur et c
5 in culpam transeat. Negat itaque se credere, specier
in se benevolentiae ex merito aestimare profitetur;
diutius post primum indicem secundo relictus locus.

1 CXIX. Ordinem atrocissimae calamitatis, qua

post Crassi in Parthis damnum in externis gentibus gravior
Romanis fuit, iustis voluminibus ut alii ita nos conabimur
exponere; nunc summa deflenda est. Exercitus omnium 2
fortissimus, disciplina, manu, experientiaque bellorum
inter Romanos milites princeps marcore ducis, perfidia
hostis, iniquitate fortunae circumventus, cum ne pugnandi
quidem aut egrediendi occasio iis, in quantum voluerant,
data esset, immo castigatis etiam quibusdam gravi
poena, quia Romanis et armis et animis usi fuissent,
inclusus silvis, paludibus, insidiis, ab eo hoste ad inter-
necionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum
trucidaverat, ut vitam aut mortem eius nunc ira nunc
veniā temperaret. Duci plus ad moriendum quam ad pu- 3
gnandum animi fuit; quippe paterni avitique exempli
successor se ipse transfixit. At e praefectis castrorum duo- 4
bus quam clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Ceio-
nius prodidit, qui, cum longe maximam partem absum-
psisset acies, auctor deditionis supplicio quam proelio mori
maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus 5
ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem
relinquens fuga cum alis Rhenum petere ingressus est,
quod factum eius fortuna ulta est; non enim desertis super-
fuit, sed desertor occidit. Vari corpus semiustum hostilis 6
laceraverat feritas, caput eius abscisum latumque ad Ma-
roboduum et ab eo missum ad Caesarem gentilicii tamen
tumuli sepultura honoratum est.

CXX. Reddatur verum L. Asprenati testimonium, 1
qui legatus sub avunculo suo Varo militans nava virilique
opera duarum legionum, quibus praeerat, exercitum im-
munem tanta calamitate servavit matureque ad inferiora
hiberna descendendo vacillantium etiam cis Rhenum sita-
rum gentium animos confirmavit; sunt tamen, qui ut vivos
ab eo vindicatos, ita iugulatorum sub Varo occupata cre-
diderint patrimonia hereditatemque excisi exercitus, in
quantum voluerit, ab eo aditam. L. etiam Caedici, prae- 2
fecti castrorum, eorumque qui una circumdati Alisone
immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda
virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis, quas

inopia rerum intolerabilis, vis hostium faciebat inex!
rabilis, nec temerario consilio nec segni providenti
speculatique opportunitatem ferro sibi ad suos pep(
3 reditum. Ex quo apparet Varum, sane gravem et b
voluntatis virum, magis imperatoris defectum co
quam virtute destitutum militum se magnificentissimu
4 perdidisse exercitum. Cum in captivos saeviretur a
manis, praeclari facinoris auctor fuit Caldus Cae
adulescens vetustate familiae suae dignissimus, qui (
plexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita
inlisit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebr
effluvio expiraret.

1 CXXI. His auditis revolat ad patrem Caesar; pe
tuus patronus Romani imperi adsuetam sibi causam
cipit; mittitur ad Germaniam, Gallias confirmat, dis
exercitus, praesidia munit et se magnitudine sua,
fiducia hostis metiens, qui Cimbricam Teutonican
militiam Italiae minabatur, ultro Rhenum cum exe
2 transgreditur. Arma infert, quae arcuisse pater et p
contenti erant; penetrat interius, aperit limites, v
agros, urit domos, fundit obvios, maximaque cum gl
incolumi omnium, quos transduxerat, numero in hib
3 revertitur. Eadem virtus et fortuna subsequenti tem
ingressi Germaniam imperatoris Tiberi fuit, quae i
fuerat. Qui contusis hostium viribus classicis peditu
expeditionibus, cum res Galliarum maximae molis a
sasque plebis Viennensium dissensiones coërcitione n
quam poena mollisset, et senatus populusque Rom
postulante patre eius, ut aequum ei ius in omnibus
vinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi, decreto
plexus esset, (etenim absurdum erat non esse sub
quae ab illo vindicabantur, et qui ad opem ferendam
mus erat, ad vindicandum honorem non iudicari pa
in urbem reversus iampridem debitum sed continua
bellorum dilatum ex Pannoniis Delmatisque egit tı
4 phum. Cuius magnificentiam quis miretur in Caes
fortunae vero quis non miretur indulgentiam? qu
omnis eminentissimos hostium duces non occisos

narravit, sed vinctos triumphus ostendit, quem mihi fratrique meo inter praecipuos praecipuisque donis adornatos viros comitari contigit.

CXXII. Quis non inter reliqua, quibus singularis 1
moderatio Ti. Caesaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod, cum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuit? Quis enim dubitare 2
potest, quin ex Armenia recepta et ex rege praeposito, cuius capiti insigne regium sua manu imposuerat, ordinatisque rebus Orientis ovans triumphare debuerit? et Vindelicorum Rhaetorumque victor curru urbem ingredi? fractis deinde post adoptionem continua trienni militia Germaniae viribus idem illi honor et deferendus et recipiendus fuerit? et post cladem sub Varo acceptam ocius prosperrimo rerum eventu eadem excisa Germania triumphus summi ducis adornari debuerit? Sed in hoc viro 3
nescias, utrum magis mireris, quod laborum periculorumque semper excessit modum, an quod honorum temperavit.

CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum 1
metus: quippe Caesar Augustus cum Germanicum nepotem suum reliqua belli patraturum misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum ad firmanda pace, quae bello subegerat, prosequens eum simulque interfuturus athletarum certaminis ludicro, quod eius honori sacratum a Neapolitanis est, processit in Campaniam. Quamquam iam motus imbecillitatis inclinatae- 2
que in deterius principia valetudinis senserat, tamen obnitente vi animi prosecutus filium digressusque ab eo Beneventi ipse Nolam petiit, et ingravescente in dies valetudine cum sciret, quis volenti omnia post se salva remanere accersendus foret, festinanter revocavit filium; ille ad patrem patriae expectato revolavit maturius. Tum 3
securum se Augustus praedicans circumfususque amplexibus Tiberi sui, commendans illi sua atque ipsius opera nec quicquam iam de fine, si fata poscerent, recusans, subrefectus primo conspectu alloquioque carissimi sibi spiritus, mox cum omnem curam fata vincerent, in sua

resolutus initia Pompeio Apuleioque consulibus sep gesimo sexto anno animam coelestem coelo reddidit

1 CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quae ser trepidatio, quae populi confusio, quis orbis metus quam arto salutis exitique fuerimus confinio, neque tam festinanti exprimere vacat neque cui vacat po id solum voce publica dixisse satis habeo: cuius (ruinam timueramus, eum ne commotum quidem sens tantaque unius viri maiestas fuit, ut nec bonis neque
2 tra malos opus armis foret. Una tamen veluti luctati vitatis fuit, pugnantis cum Caesare senatus popul Romani, ut stationi paternae succederet, illius, ut p(aequalem civem quam eminentem liceret agere princip tandem magis ratione quam honore victus est, cum (quid tuendum non suscepisset, periturum videret, que huic contigit paene diutius recusare principa
3 quam, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. redditum coelo patrem et corpus eius humanis honor numen divinis honoratum primum principalium eius rum fuit ordinatio comitiorum, quam manu sua scri
4 divus Augustus reliquerat. Quo tempore mihi frat meo, candidatis Caesaris, proxime a nobilissimis a cerdotalibus viris destinari praetoribus contigit, cc cutis, ut neque post nos quemquam divus Augustus que ante nos Caesar commendaret Tiberius.

1 CXXV. Tulit protinus et voti et consili sui pre respublica neque diu latuit aut quid non impetrando
2 suri fuissemus, aut quid impetrando profecissemus. Qu exercitus, qui in Germania militabat praesentisque manici imperio regebatur, simulque legiones, qua Illyrico erant, rabie quadam et profunda confund omnia cupiditate novum ducem, novum statum, n(quaerebant rempublicam; quin etiam ausi sunt m daturos senatui, daturos principi leges; modum stip finem militiae sibi ipsi constituere conati sunt; pr(sum etiam in arma ferrumque strictum est et pae ultimum gladiorum erupit impunitas defuitque qui c(
3 rempublicam duceret, non qui sequerentur. Sed

nia veteris imperatoris maturitas multa inhibentis, ali-
ia cum gravitate pollicentis, inter severam praecipue
ciorum ultionem et mitis aliorum castigationes brevi
lit ac sustulit. Quo quidem tempore ut pleraque *gnave* 4
rmanicus, ita Drusus, qui a patre in id ipsum plurimo
dem igne emicans incendium militaris tumultus missus
t, prisca antiquaque severitate usus, *minus* ancipitia
i timens quam exemplo perniciosa [et] his ipsis mili-
a gladiis, quibus obsessus erat, obsidentis coërcuit,
gulari adiutore in eo negotio usus Iunio Blaeso, viro
cias utiliore in castris, an meliore in toga, qui post
cos annos proconsul in Africa ornamenta triumphalia
m appellatione imperatoria meruit. At Hispanias exer- 5
umque virtutibus celeberrimaque in Illyrico militia [*illu-*
is Messalinus, *ut*] praediximus, cum imperio obtinens,
summa [pace] quiete continuit, cum ei pietas rectis-
a sentiendi et auctoritas quae sentiebat obtinendi su-
resset. Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir
nplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici
r omnia imitatus est.

CXXVI. Horum sedecim annorum opera quis *uni-* 1
rsa inserta oculis animisque omnium [in] partibus elo-
uatur? Sacravit parentem suum Caesar non imperio, sed
ligione, non appellavit eum, sed fecit deum. Revocata 2
forum fides, summota e foro seditio, ambitio campo,
scordia curia, sepultaeque ac situ obsitae iustitia, aequi-
s, industria civitati redditae; accessit magistratibus au-
oritas, senatui maiestas, iudiciis gravitas; compressa
eatralis seditio, recte faciendi omnibus aut incussa vo-
ntas aut imposita necessitas; honorantur recta, prava
niuntur; suspicit potentem humilis, non timet; ante-
dit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona 3
oderatior, quando pax laetior? Diffusa in orientis oc-
ntisque tractus et quicquid meridiano aut septentrione
itur pax augusta [per] omnis terrarum orbis angulos a
rociniorum metu servat immunis; fortuita non civium
mmodo, sed urbium damna principis munificentia
icat. Restitutae urbes Asiae, vindicatae ab iniuriis ma- 4

gistratuum provinciae; honor dignis paratissimus in malos sera, sed aliqua; superatur aequitate ambitio virtute; nam facere recte civis suos prince mus faciendo docet, cumque sit imperio maximus plo maior est.

1 CXXVII. Raro eminentes viri non magnis a bus ad gubernandam fortunam suam usi sunt, Scipiones duobus Laeliis, quos per omnia aequ sibi, ut divus Augustus M. Agrippa et proxime ab tilio Tauro, quibus novitas familiae haud obstiti minus ad multiplicis consulatus triumphosque e
2 plura eveherentur sacerdotia. Etenim magna magnis adiutoribus egent; *nam quae impar operi tas*, ministeria deficit, interestque reipublicae, qu necessarium, et dignitate eminere, utilitatemque
3 tate muniri. Sub his exemplis Ti. Caesar Seianum. principe equestris ordinis patre natum, matern genere clarissimas veteresque et insignis honorib plexum familias, habentem consularis fratres, co nos, avunculum, ipsum vero laboris ac fidei ca mum, sufficiente etiam vigori animi compage c singularem principalium onerum adiutorem in om buit atque habet, virum severitatis laetissimae, hi priscae, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindi eoque adsequentem omnia, semperque infra aestimationes se metientem, vultu vitaque tranq animo exsomnem.

1 CXXVIII. In huius virtutum aestimatione i dem iudicia civitatis cum iudiciis principis certa que novus hic mos senatus populique Romani est
2 quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam et illi qui ante primum bellum Punicum abhinc annos tr Ti. Coruncanium, hominem novum, cum aliis o honoribus tum pontificatu etiam maximo ad pri extulere fastigium, et qui equestri loco natum Sp lium et mox M. Catonem, novum etiam Tusculo u quilinum, Mummiumque Achaicum in consulatus, ras et triumphos provexere, et qui C. Marium

ginis usque ad sextum consulatum sine dubitatione
mani nominis habuere principem, et qui M. Tullio tan-
n tribuere, ut paene adsentatione sua quibus vellet
ncipatus conciliaret, quique nihil Asinio Pollioni ne-
verunt, quod nobilissimis summo cum sudore conse-
endum foret, profecto hoc senserunt, in cuiuscunque
mo virtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. Haec 3
uralis exempli imitatio ad experiendum Seianum Cae-
rem, ad iuvanda vero onera principis Seianum protu-
, senatumque et populum Romanum eo perduxit, ut
od usu optimum intellegit, id in tutelam securitatis
ae libenter advocet.

CXXIX. Sed proposita quasi universa principatus 1
. Caesaris *forma* singula recenseamus. Qua ille pru-
ntia Rhascupolim, interemptorem fratris sui fili Cotyis
nsortisque eiusdem imperi, *Romam* evocavit? singu-
i in eo negotio usus opera Flacci Pomponi, consularis
i, nati ad omnia, quae recte facienda sunt, simplicique
tute merentis semper, nunquam captantis gloriam.
m quanta gravitate ut senator et iudex, non ut prin- 2
ps, [*et de rebus publicis sapienter consultat*] et causas
essius audit? Quam celeriter ingratum et nova molien-
n [*Drusum Libonem*] oppressit? Quibus praeceptis in-
uctum Germanicum suum imbutumque rudimentis mi-
iae secum actae domitorem recepit Germaniae? Quibus
ventam eius exaggeravit honoribus, respondente cultu
umphi rerum, quas gesserat, magnitudini? Quotiens 3
pulum congiariis honoravit, senatorumque censum,
m id senatu auctore facere potuit, quam libenter ex-
evit, ut neque luxuriam invitaret neque honestam pau-
rtatem pateretur dignitate destitui? Quanto cum honore
rmanicum suum in transmarinas misit provincias? Qua 4
consiliorum suorum, ministro et adiutore usus Druso
io suo, Maroboduum, inhaerentem occupati regni fini-
s, pace maiestatis eius dixerim, velut serpentem ab-
usam terrae salubribus consiliorum suorum medica-
entis coëgit egredi? quam illum et honorate nec secure
ntinet? Quantae molis bellum principe Galliarum ciente 5

Sacroviro Floroque Iulio mira celeritate ac virtute pressit, ut ante populus Romanus vicisse se quam b cognosceret nunciosque periculi victoriae praece nuncius? Magni etiam terroris bellum Africum et diano auctu maius auspiciis consiliisque eius bre pultum est.

1 CXXX. Quanta suo suorumque nomine ex opera? quam pia munificentia superque humanam fidem templum patri molitur? quam magnifico animi peramento Cn. quoque Pompei munera absumpta igni tuit? quicquid *enim* unquam claritudine eminuit, id
2 cognatum censet tuendum. Qua liberalitate cum alias proxime incenso monte Coelio omnis ordinis hon iacturae patrimonio succurrit suo? Quanta cum hominum rem perpetui praecipuique timoris, supple
3 tum, sine trepidatione delectus providet? Si aut n patitur aut mediocritas recipit hominum, audeo cum queri: quid hic meruit, primum ut scelerata Drusus iniret consilia? deinde ut Silium Pisonemque tam *quam patriae infestos haberet, quorum*] alterius digni constituit, auxit alterius? ut ad maiora transce quamquam et haec ille duxit maxima, quid, ut iu
4 amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druso suo? lenda adhuc retulimus; veniendum ad erubescend quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus lac animum eius? quam diu abstruso, quod miserrimu pectus eius flagravit incendio, quod ex nuru, qu
5 nepote dolere, indignari, erubescere coactus est! temporis aegritudinem auxit amissa mater, eminenti et per omnia deis quam hominibus similior femina, potentiam nemo sensit nisi aut levatione pericu accessione dignitatis.

1 CXXXI. Voto finiendum volumen sit. Iuppite pitoline, et auctor ac stator Romani nominis Gr Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, et qui numinum hanc Romani imperi molem in ampliss terrarum orbis fastigium extulit, vos publica voc testor atque precor, custodite, servate, protegite

, hanc pacem, *hunc principem*, eique functo lon- 2
ı statione mortali destinate successores quam se-
ɔs, sed eos, quorum cervices tam fortiter susti-
terrarum orbis imperio sufficiant, quam huius
sse sensimus, consiliaque omnium civium aut pia
aut opprimite impia.]

RERUM INDEX.

A.

D.

G.

L.

N.

O.

P.

Q.

R.

T.

V.

X.

Z.